

**T.C.
BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNDE ENERJİNİN KARŞILIKLI
BAĞIMLILIĞA ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muzhda SARMACHAR

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programı

MAYIS 2024

**T.C.
BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNDE ENERJİNİN KARŞILIKLI
BAĞIMLILIĞA ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Muzhda SARMACHAR
(21435037017)
ORCID: 0009-0000-7262-024X**

**Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programı**

**Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Burak ÇAKIRCA
ORCID: 0000-0002-6035-7162**

HAZİRAN 2024

BTÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün 21435037017 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi Muzhda SARMACHAR, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNDE ENERJİNİN KARŞILIKLI BAĞIMLILIĞA ETKİSİ” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Dr. Öğr. Üyesi Burak ÇAKIRCA**
Bursa Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Dr. Öğr. Üyesi Burak ÇAKIRCA**
Bursa Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Mevlüt AKÇAPA
Bursa Teknik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÖZTÜRK
Aksaray Üniversitesi

Teslim Tarihi : **08 Mayıs 2024**
Savunma Tarihi : **10 Mayıs 2024**

20.04.2016 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 9/2 ve 22/2 maddeleri gereğince; Bu Lisansüstü teze, Bursa Teknik Üniversitesi’nin abonesi olduğu intihal yazılım programı kullanılarak Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlemiş olduğu ölçütlere uygun rapor alınmıştır.

İNTİHAL BEYANI

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belgelediğimi, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

Öğrencinin Adı Soyadı: Muzhda SARMACHAR

İmzası:

ÖNSÖZ

Çalışmam boyunca desteklerini esirgemeyen başta danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Burak ÇAKIRCA olmak üzere, aileme ve arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Mayıs 2024

Muzhda SARMACHAR

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	viii
ÇİZELGE LİSTESİ.....	ix
ŞEKİL LİSTESİ.....	x
ÖZET.....	x
SUMMARY	xii
1. GİRİŞ	1
2. ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ	7
2.1 Karşılıklı Bağımlılık Kuramı	7
2.1.1 Karşılıklı bağımlılık ve ekonomik sistem ilişkisi	9
2.1.2 Karşılıklı bağımlılık, uluslararası örgütler ve dış politika ilişkisi.....	10
2.1.3 Richard Rosecrance ticari beklentiler teorisi ve karşılıklı bağımlılık.....	13
2.2 Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık	16
3. RUSYA VE TÜRKİYE ARASINDAKİ ULUSLARARASI ETKİLEŞİM VE KARŞILIKLI ENERJİ BAĞIMLILIĞI	19
3.1 Türkiye ve Rusya İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi	19
3.2 Türkiye ve Rusya Arasındaki Siyasi İş Birliğinin Gelişim Süreci.....	24
3.3 Türkiye-Rusya Dış Ticaret İlişkileri ve Ekonomik İş Birliği.....	27
3.4 Rusya Ukrayna Savaşı Türkiyenin Konumu	27
4. TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNDE ENERJİ GÜVENLİĞİ.....	36
4.1 Enerji Güvenliği Politikaları Bağlamında Rusya	40
4.2 Enerji Güvenliği Politikaları Bağlamında Türkiye	44
4.3 Enerji Bağlamında Türkiye-Rusya İlişkileri	49
4.3.1 Batı hattı projesi	53
4.3.2 Mavi akım projesi	55
4.3.3 Güney akım projesi	57
4.3.4 Türk akım projesi	59
4.3.5 Akkuyu nükleer enerji santrali	63
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	66
KAYNAKLAR	69
ÖZGEÇMİŞ.....	75

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
BOTAŞ	: Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi
BP	: British Petroleum
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan
BTE	: Bakü-Tiflis-Erzurum
EPDK	: Enerji Pısayası Düzenleme Kurumu
EUCERS	: European Centre For Energy And Resource Security
GGK	: Güney Gaz Koridoru
kWh	: Kilovatsaat
LNG	: Uzun Dönemli ve Spot
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
OPEC	: Organization of Petroleum Exporting Countries
RF	: Rusya Federasyonu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TANAP	: Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 1.1 : Yıllara Göre Doğal Gaz Piyasası İthalat ve ihracat Görünümü 4

Çizelge 1.2 : Yıllara Göre Doğal Gaz Piyasası İthalat Görünümü (Rusya) 4

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 4.1 : Enerji arz ve talep güvenliği kavramları	37
Şekil 4.2 : Türk akımı	60
Şekil 4.3 : Türk akımı projesi	61

TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNDE ENERJİNİN KARŞILIKLI BAĞIMLILIĞA ETKİSİ

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye ve Rusya enerji ilişkileri ve işbirliklerini merkeze alarak, geçmişten günümüze kadar karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin izini takip etmiştir. Karşılıklı bağımlılık ilişkisinde enerjinin önemi ve bunu belirleyen kriz ve fırsat alanları çalışmada esas alınmıştır.

Tarihsel süreç incelendiğinde, Türkiye-Rusya enerji ilişkilerinin dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Bununla birlikte son yıllarda Türkiye ve Rusya arasındaki enerji ilişkilerinde büyük bir ilerleme kaydedilmiştir. Özellikle doğalgaz ticareti alanında belirli anlaşma ve önemli projelere imza atılmış Mavi Akım Boru Hattı ile Türk Akım Boru Hattı bu noktada öne çıkan örnekler olmuştur. Enerji alanındaki işbirliğini derinleştiren başka bir örnek de Türkiye’de inşa edilmekte olan Akkuyu Nükleer Enerji Santrali’dir. Söz konusu işbirlikleri her iki ülkenin de ekonomik çıkarlarına katkıda bulunmuştur. Bu süreçte Türkiye’nin enerji ihtiyaçlarını karşılamak için Rus gazına olan bağımlılığı artmışken; Rusya da pazarını genişletme imkanı bulmuştur. Türkiye’nin enerji koridoru olma rolünü artık enerji dağıtım merkezi olma hedefine dönüştürdüğü bir durum varken; Rusya özellikle Ukrayna savaşı sonrası ortaya çıkan enerji arzı sorununun çözümü olarak Türkiye’yi önemli bir partner olarak görmeye başlamıştır. Ancak bu ilişkinin temel dinamiğini oluşturan enerji, zaman zaman asimetrik bir boyut unsuruna dönüşmüş ve yaşanan siyasi gerilimler bu durumdan fazlasıyla etkilenmiştir.

Devletlerarası ilişkilerde, her devletin çeşitli alanlarda diğer devletlere ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Ekonomik, siyasi, güvenlik gibi farklı boyutlarda bahsedilebilecek bu ihtiyaçlar, devletlerin birbirleriyle olan etkileşimini şekillendirmekte ve bu da karşılıklı bağımlılık kavramını ortaya çıkarmaktadır.

Robert Keohane, Joseph Nye ve Richard Newton Rosecrance, uluslararası ilişkilerde karşılıklı bağımlılık kavramını farklı perspektiflerden ele almaktadırlar. Karşılıklı bağımlılık sadece ulusal düzeyde değil aynı zamanda küresel düzeyde de etkili merkezi kavramlardan biri olarak, pek çok akademik çalışmada ve politik mekanizmaları açıklamada kullanışlı bir kavram olarak görülmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye ve Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisinin asıl dinamiğinin enerji alanında gerçekleşen işbirlikleri olduğu iddia edilmektedir. Söz konusu ortaklıkların gerilen siyasi ilişkilerden etkilendiği bir parametre olarak alınmıştır. Bu çerçevede tezin incelediği zaman dilimi ile ilgili olarak belirli bir tarih aralığı belirlenmesinden önce, enerji alanında karşılıklı bağımlılığın izini sürdüğümüz enerji nakil hatları ve projeler ile bunların akış dinamiğini etkileyen siyasi gerilimlerin incelenmesi esas alınmıştır. Bu bağlamda bu çalışma Türkiye-Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılıkta enerjinin rolünü ve bunun hangi faktörlerden etkilendiğini sorunsallaştırmaktadır.

Anahtar kelimeler: Enerji, Enerji güvenliği, Karşılıklı bağımlılık, Türkiye, Rusya.

THE IMPACT OF ENERGY ON INTERDEPENDENCE IN TURKEY- RUSSIA RELATIONS

SUMMARY

This study traces the interdependence relations between Türkiye and Russia from the past to the present, centred on their energy relations and cooperation. The study is based on the importance of energy in the interdependence relationship and the crisis and opportunity areas that determine it.

When the historical process is analysed, it is seen that Türkiye-Russia energy relations have followed a fluctuating course. However, in recent years, there has been a great progress in energy relations between Türkiye and Russia. Especially in the field of natural gas trade, certain agreements and important projects have been signed, with the Blue Stream Pipeline and the Turkish Stream Pipeline being prominent examples. Another example of deepening energy cooperation is the Akkuyu Nuclear Power Plant being built in Türkiye. Such co-operation has contributed to the economic interests of both countries. In the process, Türkiye's dependence on Russian gas to meet its energy needs has increased, while Russia has been able to expand its market. While Turkey has transformed its role as an energy corridor into an energy distribution centre, Russia has started to see Türkiye as an important partner in solving the energy supply problem that emerged especially after the Ukraine war. However, energy, which constitutes the basic dynamic of this relationship, has turned into an asymmetric dimension from time to time and political tensions have been heavily affected by this situation.

In inter-state relations, it is observed that each state needs other states in various fields. These needs, which can be mentioned in different dimensions such as economic, political and security, shape the interaction of states with each other and this leads to the concept of interdependence.

Robert Keohane, Joseph Nye and Richard Newton Rosecrance have analysed the concept of interdependence in international relations from different perspectives. Interdependence, as one of the central concepts influential not only at the national level but also at the global level, is seen as a useful concept in many academic studies and in explaining political mechanisms.

This study argues that the main dynamic of the interdependence relationship between Türkiye and Russia is energy cooperation. It is taken as a parameter that these partnerships are affected by strained political relations. Rather than determining a specific time period analysed in the thesis, the energy transmission lines and projects through which we trace the energy interdependence and the political tensions affecting their flow dynamics are taken as a basis. In this context, this study problematises the role of energy in Türkiye-Russia interdependence and the factors.

Keywords: Energy, Energy security, Interdependence, Türkiye, Russia

1. GİRİŞ

Çarlık Rusya'sı ve Osmanlı Devleti ilişkileri genel olarak işbirliğinden çok çatışmanın hakim olduğu bir süreci ifade ederken, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu aşaması ve sonrasında, Türkiye-Rusya ilişkileri de yeni bir döneme girdiği görülmektedir. 1917 Devrimlerinin ardından Sovyet Rusya Türkiye açısından bir tehdit olmaktan çıkmış, hatta Kurtuluş Savaşı yıllarında yeni Türk devletinin en büyük destekçilerinden biri olmuştur (Yılmaz, 2023, s. 1-22).

Soğuk Savaş döneminde ise Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkiler zorlu bir sürece girmiştir. Türkiye'nin ABD liderliğindeki Batı bloğu ile olan yakınlaşması, Sovyetler Birliği tarafından tehdit olarak algılanmış ve iki ülke arasında gerilimler yaşanmıştır (Dinçer, 2023).

Ancak 1990'larda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerde önemli bir değişim gözlenmeye başlanmıştır. Bu süre zarfında ekonomik işbirlikleri artarken siyasi gerilimler azalmıştır. İki ülke enerji alanında stratejik ortaklık kurarak karşıtlık yerine işbirlikçi politikalara yönelmiştir. (Özer, 2023, s. 1-20).

Her bir devletin çeşitli alanlarda diğer devletlere ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Ekonomik, siyasi, güvenlik gibi farklı boyutlarda gerçekleşen bu ihtiyaçlar, devletlerin birbirleriyle olan etkileşimini şekillendirme gücüne sahip olabilmektedir. Örneğin ekonomik açıdan bakıldığında, bir devletin diğer bir devlete ihracat ve ithalat denkleminde ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Bu durumda söz konusu olan iki devlet arasında ekonomik bağımlılık ortaya çıkar. Aynı zamanda siyasi alanda da benzer durumlar gözlenebilir; uluslararası anlaşmaların yapılması veya ortak projelerin gerçekleştirilmesi gibi durumlarda iş birlikleri ortaya çıkmaktadır ki bu da devletler arası karşılıklı bağımlılık kavramının özünü oluşturmaktadır (Global İlişkiler Forumu, 2024).

Karşılıklı bağımlılık kavramına Robert Keohane, Joseph Nye, Richard Rosecrance, farklı bakış açıları getirmişlerdir. Keohane, karşılıklı bağımlılığın günümüz küresel

sisteminin temel bir özelliği olduğunu savunmaktadır. Ona göre, ekonomik entegrasyon, teknolojik ilerleme ve iletişim araçlarının gelişimi gibi faktörler uluslararası ilişkileri giderek daha da karmaşık hale getirmektedir. Keohane'a göre, devletler artık bağımsız hareket edemezler ve diğer aktörlerle ilişki içinde olmak zorundadırlar. Bu nedenle, uluslararası sistemdeki her eylem veya politika değişikliği diğer aktörleri etkilemektedir (akt. Gürkaynak, 2009, s. 1-21).

Nye ise karşılıklı bağımlılıkla gücün kaynağını vurgulamaktadır. Ona göre, bugünün dünyasında ekonomik ve askeri güç kadar yumuşak güç (soft power) de önemlidir. Yumuşak gücün kaynakları arasında kültür, dil ve ideoloji yer alırken devletin sadece askeri veya ekonomik kapasitesine dayalı olan sert güç (hard power) unsurları gücü tanımlamada yetersiz kalabilir. Dolayısıyla Nye'ye göre karşılıklı bağımlılık sadece iktisadi değil aynı zamanda kültür inşa etme sürecini de içermektedir (akt. Özel, 2018).

Rosecrance ise global tedarik zincirleri üzerinde durarak karşılıklı bağımlılığın bir sonucu olarak ortaya çıkan gücün önemi üzerine odaklanmaktadır. Rosecrance'a göre, uluslararası ticaretteki artan entegrasyon sayesinde ortaya çıkan global tedarik zinciri, ülkeler arasındaki ilişkileri dönüştürmektedir. Bu mekanizma sayesinde kaynak bakımından zengin ülkeler, ucuz işgücüne sahip diğer ülkelerden yararlanabilmenin avantajını elde ederken; ucuz işgücüne sahip olan ülkeler de gelirlerini arttırmanın yollarını bulabilmektedir. Tüm bu faktörlere dayanarak, Rosecrance'a göre, karşılıklı bağımlılık hem ekonomiyi hem de siyasi dengeyi şekillendirebilecek büyük bir potansiyele sahiptir (Global İlişkiler Forumu, 2024).

Tarih boyunca Türkiye-Rusya ilişkilerinde dalgalanmaların olduğu görülmektedir. Son dönemde ise, Türkiye ve Rusya arasındaki enerji ilişkilerinde büyük bir ilerleme kaydedildiği genel olarak kabul edilmektedir. Özellikle doğalgaz ticareti alanında bazı anlaşmalara ve önemli projelere imza atılmıştır. Batı Hattı Projesi ile başlayan enerji işbirliği, süreç içerisinde Mavi Akım, Güney Akım, Türk Akım Boru Hattı projeleri ile devam etmiştir. Söz konusu boru hatları iki ülkenin de ekonomik çıkarlarına katkıda bulunmuştur. Türkiye'nin doğalgaz ihtiyaçlarını karşılamak için Rus gazına olan bağımlılığı artarken, Rusya da pazarını genişletme imkanı bulmuştur. İki ülke arasında güvenlik ya da siyasi merkezli sorunlar yaşansa da, enerji alanında yakalanan bu karşılıklı bağımlılık nedeniyle her iki ülke de iş birliğine devam etmek zorunda kalmıştır. Ukrayna krizi ve Türkiye sınırını ihlal eden

Su 24 Rus uçağının F16 tarafından vurulması düşürülmesi gibi olaylar ilişkilerde geçici krizler ortaya çıkarsa da enerji konusundaki karşılıklı bağımlılık işbirliğinin devam etmesine sebep olmuştur (Korkmaz, 2023, s. 15).

Enerji arz güvenliği kavramı devletlerin enerji üretim veya tüketimi konusundaki farklılıkları nedeniyle değişiklik gösterebilmektedir. Hal böyle iken “enerji arz güvenliği” enerjiyi ihraç eden bir ülke için ne kadar önemli ise “enerji talep güvenliği” enerjiyi tedarik eden bir ülke için o kadar önemli bir hal alabilmektedir (Develi ve Erdem, 2023, s. 1-4).

Türkiye-Rusya arasındaki son yıllardaki enerji ticareti konusundaki rakamlara baktığımızda, Türkiye’nin 2020 yılında 48.125,51 milyon metreküp doğal gaz ithal ettiği görülmektedir. Doğal gaz ithalatı 2019 yılına kıyasla %6,45 oranında artmıştır. 2020 yılında, ithalat %33,62’lik payla en fazla Rusya’dan yapılmıştır. 2020 yılında ayrıca, ilk defa Kırklareli ilinin Kofçaz ilçesine bağlı Malkoçlar köyün Giriş Noktası’ndan sırasıyla, Hamitabat, Ambarlı, İstanbul, İzmit, Bursa, Eskişehir güzergâhını takip ederek Ankaraya 12,043 milyon spot boru gazı ithalatı gerçekleştirilmiştir.

2020 yılında 15.078,35 milyon metreküplük LNG (Uzun Dönemli ve Spot) ithalatı yapılmış olup, söz konusu miktar toplam ithalatın %31,33’nü oluşturmaktadır. Toplam LNG ithalatının %54,03’lük bölümü spot LNG ithalatı olup, kalan kısmı BOTAŞ tarafından Cezayir ve Nijerya’dan uzun dönem sözleşmeleri ile tedarik edilmektedir (EPDK, 2020).

2021 yılında, 58.703,93 milyon metreküplük doğal gaz ithal edilmiştir. Doğal gaz ithalatı 2020 yılına kıyasla %21,98 oranında artmıştır. 2021 yılında, ithalat %44,87’lik payla en fazla Rusya’dan yapılmıştır (EPDK, 2021).

2021 yılında 14.107,36 milyon metreküplük LNG (Uzun Dönemli ve Spot) ithalatı yapılmış olup, söz konusu miktar toplam ithalatın %24,03’dür. Toplam LNG ithalatının %48,71’lik bölümü Spot LNG ithalatı olup, geri kalan kısmı yine BOTAŞ tarafından Cezayir ve Nijerya’dan uzun dönem sözleşmeleri ile sağlanmıştır (EPDK, 2021).

2022 yılında, 54.661,67 milyon metreküplük doğal gaz ithal edilmiştir. Doğal gaz ithalatı 2021 yılına kıyasla %6,89 oranında azalmıştır. 2022 yılında, ithalat %39,47’lik payla en fazla Rusya’dan yapılmıştır (EPDK, 2022)

2022 yılında 15.170,69 milyon metreküplük LNG (Uzun Dönemli ve Spot) ithalatı yapılmış olup, söz konusu miktar toplam ithalatın %27,75’idir (EPDK, 2022). Türkiye’nin yıllara göre genel doğalgaz görünümü aşağıda yer almaktadır.

Çizelge 1.1 : Türkiye’nin Yıllara Göre Genel Olarak Doğal Gaz İthalat ve ihracat Görünümü

Yıl	İthalat Miktarı	İhracat Miktarı
2023	6.048,23	6,37
2022	54.661,67	581,43
2021	58.703,93	382,89
2020	48.125,51	577,52

Çizelge 1.2: Türkiye’nin Yıllara Göre Rusya’dan Doğal Gaz İthalat Görünümü

Yıl	Miktar	Pay
2023	2.144,03	35,45
2022	2.618,77	39,06
2021	26.343	44,87
2020	16.166	33,59
2019	15.196	33,61
2018	23.642	47,02
2017	28.690	51,93
2016	24.540	52,94
2015	26.783	55,31
2014	26.975	54,76
2013	26.212	57,9
2012	26.491	57,69

(EPDK, 2023)

Türkiye-Rusya ilişkileri gerek küresel siyasetin iki önemli oyuncusu olmaları ve gerekse de uzun bir tarihselliğin ürünü olması nedeniyle incelenmeyi hak etmektedir. Uluslararası siyasette yaşanan gelişmelerin yanında iki ülkenin söz konusu gelişmelerden doğrudan etkilendikleri ya da meselelere müdahil oldukları görülmektedir. Örneğin, Rusya’nın Ukrayna’ya karşı giriştiği askeri saldırılar bölgesel ve küresel ölçekte ciddi gelişmelere yol açtığı gibi Türkiye-Rusya ilişkilerinde önemli bir kavşak noktasını oluşturmuştur. Türkiye başından itibaren süreçte her iki tarafın da konuşabildiği ender aktörlerden biri olmuş ve çatışmaların sona ermesi konusunda sorumluluk üstlenmekten kaçınmamıştır. Yine Türkiye savaşın etkisiyle limanlarda mahsur kalan Karadeniz tahılının dünyaya sevki

konusunda kendi garantörlüğünde ve Birleşmiş Milletler nezdinde oluşturulan Tahıl Koridoru Anlaşması'nda öncü rol almıştır. Yalnızca bu gelişmelerden dolayı bile Türkiye'nin Rusya ile olan bu ilişki derinliğinin sebepleri sorgulanmayı hak etmektedir. Bu çerçevede Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin asıl dinamiği nedir sorusu çalışmanın hareket noktasını oluşturmaktadır. Tarihsel gelişmelere baktığımızda ise, Türkiye-Rusya ilişkilerinin belirli bir karşılıklı bağımlılığı ifade ettiği ve söz konusu karşılıklı bağımlılığın da enerji merkezindeki işbirliklerinden kaynaklandığı görülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın ana sorusu; "Türkiye ve Rusya'nın ilişkilerinde enerji politikalarının karşılıklı bağımlılığa etkisi nedir?" şeklinde belirlenmiştir.

Türkiye-Rusya arasındaki siyasal süreç, ikili güç ilişkileri incelenerek, her iki tarafın da güç unsurları ve birbirlerine karşı olan tutumları neler olduğu sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye ve Rusya arasındaki enerji ilişkileri her iki ülkenin ekonomik çıkarlarına büyük katkı sağlamaktadır. Türkiye enerji merkezi olmayı amaçlarken, Rusya da sahip olduğu gazın satışı konusunda Türkiye'yi merkezi bir ülke olarak konumlamaktadır düşüncesi tezin ilk hipotezini oluşturmaktadır.

Türkiye-Rusya'nın farklı doğal kaynaklara ve jeopolitik düzlemde bahsedilebilecek stratejik avantajlara sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu bu avantajlardan yola çıkarak karşılıklı tutumları değerlendirilecektir. Bu bağlamda çalışmanın ikinci hipotezini Türkiye-Rusya ilişkilerinde bir karşılıklı bağımlılığın bulunduğu ve söz konusu durumun asimetrik bir vaziyeti ifade ettiği oluşturmaktadır. Başka bir ifade ile Türkiye ve Rusya arasındaki enerji işbirliği politikaları jeopolitik faktörlerden etkilenen bir kapsama denk düşmektedir ve bunlar zaman zaman avantaj zaman da zaman da sorunları derinleştiren bir karşılığa sahiptir. Bu durum da iki ülke arasında enerji küresel ve ikili gelişmelerden hareketle belirli değişimler gösterse de, esas itibarla asimetrik bir düzeyde bağımlılık ilişkisinin devamlılığını sağlayan bir unsura dönüşmektedir. Her iki hipotezin test edildiği bölümler üçüncü ve dördüncü bölümlerdir.

Çalışma nitel bir araştırma olduğu için çoğunluklu ikincil kaynaklardan faydalanma yoluna gitmiştir. Konu ile ilgili kitaplar, uzman kişilerin makaleleri ve Resmi makamların söylemleri incelenmiştir. Yine çalışma boyunca öne çıkan istatistiki veriler konusunda resmi kurumların bilgilerinden yararlanılmaya çalışılmıştır.

Bu çerçevede bu çalışma öncelikli olarak, karşılıklı bağımlılık kavramının teorik açıklamalarına değinecek, bu kısımda karşılıklı bağımlılık kavramına dair farklı bakış açılarına yer verilecektir. Ardından Türkiye ile Rusya ilişkilerinin tarihsel süreç içerisindeki gelişim seyri ve öne çıkan parametrelere gösterilecektir. Üçüncü bölümde iki ülke arasındaki karşılıklı bağımlılığın temel unsurlarının neler olduğundan bahsedilecek ve burada enerjinin önemi enerji koridoru ve enerji merkezi gibi kavramlar ekseninde incelenecektir. Yine bu kısımda Rusya'nın Dünya petrol ve doğalgaz konusundaki konumu ile Türkiye'nin enerji ihtiyacı hususlarına yer verilecektir. Dördüncü bölümde ise, Türkiye-Rusya arasında enerjinin bir karşılıklı bağımlılık unsuru olarak okunmasına sebep olan enerji alanında iki devletin gerçekleştirdiği enerji nakil hatları ve nükleer enerji konusundaki işbirliği örnekleri ve bunların karşılıklı bağımlılığı gösteren unsurlarına değinilecektir.

2. ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1 Karşılıklı Bağımlılık Kuramı

Karşılıklı bağımlılık, uluslararası ilişkilerde sıklıkla kullanılan bir kavramdır. Bu kavram, devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerindeki karşılıklı bağlılığı ve etkileşimi ifade eder. Karşılıklı bağımlılığın uluslararası tanımında, devletlerin ekonomik, politik ve güvenlik alanlarındaki ilişkileri göz önünde bulundurulduğu dikkati çekmektedir (Türkeş ve Şahin, 2023, s. 1-18).

Karşılıklı bağımlılık, uluslararası siyasette özellikle 1975 ve sonrasındaki dönemde etkisini artırmıştır. Liberal kuramcılar global sistemin anarşik yapısını merkezi bir otorite olmamasına bağlamaktadırlar. Bunun yanı sıra yine liberal kuramcılar, çok daha doğru şekilde yapılacak bir tanımlama ve belirli kurumların ihdas edilmesi ile anarşinin dizginlenebileceğini iddia etmektedirler. Nitekim global sistem içerisinde hiyerarşik bir yaptırım gücü bulunmasa da çoğu ülkenin paylaştığı yine kabul edilen standartlarına uyulmaktadır (Kegel, 2016, s. 11). Bu çerçevede anarşik uluslararası sistemi görece bir düzene ulaştıran kavramlardan biri de karşılıklı bağımlılıktır. Bu bölümde karşılıklı bağımlılık kavramına değinilecek olup, teorisinin diğer kavramlara olan etkisine ve uluslararası sistemdeki konumunun ne olduğuna yer verilecektir.

Karşılıklı bağımlılık ile ilgili liberal kuramlar, ticaret ve finansal ilişkiler ile alakalı düşünceleri baz almaktadır. Söz edilen fikirler, David Ricardo tarafından (1770-1823) klasik iktisat ve Manchester liberalleri şeklinde ifade edilen Richard Cobden (1804-1865) ve John Bright'ın (1811-1889) düşünceleri temelinde, 19. yy'da ticari liberalizmin doğuşuna kadar gidebilmektedir. Serbest ticaretin erdemlerine karşı mevcut olan inanç, ticari liberalizm içerisindeki temel tema olarak yer almaktadır (Heywood, 2021).

Serbest ticaret kavramı, üretime en uygun olan ticaret biçimi olarak ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra serbest ticaretin “karşılaştırmalı avantajının” bulunduğu ürün ve hizmetleri imalatı için devletlerin tamamına uzmanlaşma imkânı sunması dolayısıyla faydaları bulunduğu ileri sürülmektedir. Serbest ticaret ülkeleri, devletlerarası

çatışma giderlerini savaş fikrini düşünmeyi imkansızlaştıracak kadar yüksek hale getiren finansal anlamda karşılıklı bağımlılık ağları içerisine çekme hususunda da önem arz etmektedir. Brihgt ve Cobden, serbest ticaret kavramının, birbirinden farklı dil, ırk ve öğretilerden bireyleri, Cobden'in "sonsuz barış bağları" şeklinde açıkladığı biçimde birleştireceğini öne sürer. Serbest ticaret, sadece negatif sebepler ile barışı devam ettirmez, bunun yanı sıra değişik milletlerin birbirini çok daha iyi anlayacak biçimde ortak değerler ticaret kültürü çevresinde bir araya gelmesine olanak sağlaması açısından da pozitif yararları mevcuttur. Özetle, "ticaret ruhu" kavgacılık ve yayılcılığın bozulmasını sağlayan en iyi şey olarak ifade edilmektedir (Heywood, 2021, s. 27).

Keohane ve Joseph Nye, 1960'ların sonundan 1970'lerin başına kadar, realizmin devletlerarası ilişkilere odaklandığı iddiasını sorgulamaya başladılar. Bu süreçte, devletlerarası ilişkilere ilişkin temel teorilerin ötesine geçerek "Transnational Relations and World Politics" adlı kitaplarını 1972'de birlikte yayınlamaya hazırlandılar. Transnational Relations and World Politics, çok uluslu işletmeler gibi hükümet dışı aktörler içerisindeki 'ulusaşırı bağlantılar'ın, siyaset alanında çalışan uzmanların uluslararası ilişkilere fazla odaklanması durumunun aşılabilmesini mecburi hale getirdiğini düşünen pek çok akademisyeni birleştirmiştir. Söz edilen bu kitap uluslararası ilişkiler içerisinde ekonomik meselelerin önem arz ettiği, Vietnam Savaşı'nın bittiği bir çevre içerisinde yayınlanmıştır. Bilhassa, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya arasında bulunan ticari dengesizlik konusunda yaşanan stres ortamı, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) yükselişe geçmesi ve parasal istikrarla alakalı Bretton Woods anlaşmasının Nixon'un tarafından tek taraflı şekilde fesh edilmesi, dünya siyaseti içerisinde bir takım köklü değişikliklerin yaşandığını ortaya koymaktaydı. Nye ve Keohane'nin çalışması, sözde "birbirine bağımlı" dünyanın çok taraflı bir tanımından, siyasi liderliğin, rejim değişikliğinin ve rejimin sürdürülebilirliğinin karmaşık karşılıklı bağımlılığının sonuçlarının teorik bir incelemesine doğru gelişmiştir (Rosecrance, 1963, s. 107).

Ulaşım ve iletişim hususunda yaşanan inanılmaz gelişmeler ile dünyanın çok daha küçük bir yer haline gelmesi ve devletlerin giderek birbirleriyle uyum içinde olmaları karşılıklı bağımlılık fikrinin esas temasını meydana getirmektedir. Karşılıklı bağımlılık fikri iki ana öngörüyü baz alır. İlki dünyanın askeri açıdan küçüldüğü, diğeri ise dünyanın giderek birbirine bağımlı hale geldiği yönündedir;

Karşılıklı bağımlılık, ekonomik açıdan dünyanın birbirine bağlanmasıdır. İletişimin gelişmesi ve ulaşımın kolaylaşması nedeniyle dünya artık çeşitli ülkelerin gerçek coğrafyası haline gelmiştir (Global İlişkiler Forumu, 2024). Karşılıklı bağımlılıkla ilgili ekonomik literatürün çoğu, genellikle piyasaların ve devletler arasındaki yüksek düzeydeki işbirliğinin uluslararası çatışmayı önleyebileceğini veya ciddi şekilde sınırlayabileceğini varsaymaktadır (Kılıçarslan, 2019).

2.1.1 Karşılıklı bağımlılık ve ekonomik sistem ilişkisi

Karşılıklı bağımlılıkta askeri gücün sınırlı etkilerinin olması, güçlü devletlerin bağlantı stratejileri kurarken askeri kaynaklardan yararlanamamasına neden olmaktadır. Bu noktada ekonomik araçlar askeri araçlarının yerine geçebilmektedir. Ancak ekonomik araçlar ile oluşturulan bağlantı stratejileri, sadece tamamıyla ekonomik olan meselelerde olumlu sonuçlar verebilmekte iken, ekonomik meselelerin siyasal çıktılara neden olma olasılığı oldukça yüksektir. Ekonomik bağlantı stratejilerinin güçlü devletler tarafından kullanılmasına karşı, kamuoyu, ulusal ya da uluslar ötesi aktörler ve çıkar gruplarının göstereceği muhalefetin yoğun olması, hükümetleri zor duruma düşürebilmektedir. Tüm bunların yanında, konuların çeşitlenmesi her konu için yeni aktörler her müzakere için de yeni bir uluslararası örgütün sürece dahil olmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle, ekonomik bir meselede taviz veren ve askeri anlamda güçlü olan bir devletin durumu dengelemek için başka bir meselede askeri üstünlüğünü kullanması olası değildir. Ekonomik ve askeri anlamda daha zayıf olan devletler için bağlantı stratejileri daha çeşitli bir hal almaktadır. Zayıf devletler içerisinde yönetimlere yoğun bir şekilde muhalefet oluşturabilecek oluşumların (çıkarcı grupları) henüz etkili olmaması, bu devletlerin alaka düzeyi az olan birçok konuyu birbirleriyle ilişkilendirebilmesine olanak sağlamaktadır. Birbirlerinden bağımsız konular arasında bağlantı kurmak, zayıf devletlerin güçlü devletlerden çeşitli yollarla kazanç elde etmesini mümkün hale getirebilmektedir (Arı, 2002, s. 383).

Ayrıca, güçlü devletlerin bağlantı aracı olarak tercih ettikleri askeri güç, birçok konuda kullanılamaz iken zayıf devletler uluslararası örgütleri kolaylıkla ve ucuz maliyetlerle bir bağlantı aracı olarak kullanabilmektedir. Askeri gücün getirilerinin sınırlandırılması ve her konunun eşit derecede öneme sahip hale gelmesi, güç dağılımını tüm konular için önemli kılmaktadır. Bu durum, devletlerin konular üzerinden

kurgulayacakları bağlantı stratejilerini bir bütün olarak değil, her konu için ayrı ayrı planlamalarını gerektirmektedir. Karşılıklı bağımlılıkta devletleri alakadar eden konuların çeşitlenmesi, bağlantıyı bu konular üzerinde önemli hale getirmekte ve uluslararası hiyerarşinin varlığını zayıflatmaktadır (Arı, 2002, s. 386).

Keohane ve Nye, uluslararası politikada askeri gücün öneminde yaşanan kaybın devletleri farklı güç unsurlarını kullanmaya yönlendireceğini belirtmişlerdir. Bu noktada daha az savunmasız devletler için asimetrik karşılıklı bağımlılık yeni bir güç kaynağına dönüşebilmekte, uluslararası ve ulusötesi aktörler de bu amaca hizmet edebilmektedirler. Ekonomik karşılıklı bağımlılık ise devletlerin gücü elde etmelerinde ve ülke refah düzeyini arttırmalarında en önemli araç olarak ortaya çıkarken, ülke içerisinde refah kaybı riskleri, devlerin gücü en üst düzeye çıkarmalarını zorlaştırmaktadır. Ekonomik ve ekolojik karşılıklı bağımlılık devletler için yüksek düzeylerde kazançlar sağlayabildiği gibi ciddi zararlara da neden olabilmektedir. Muhtemel kazanç ve kayıplara karşı tarafların farkındalığı ve olası bir durumda taraflardan birisinin durumunun kötüleşmesi ihtimali, devletleri asimetrik karşılıklı bağımlılığı kullanırken ekstra dikkatli olmaya itmektedir (Keohane, 2002, s. 39-62).

Devletler tarafından oluşturulan bağlantı stratejileri ve bu stratejilere diğer devletlerin uyguladıkları karşı hamleler, devletler için yeni stratejik hedefler ortaya çıkarmaktadır. Sayıları artmış olan konular tek tek mi yoksa bir bütün olarak mı ele alınmalı? Konular arasında kurulacak olan bağlantı hangi konuları birbirleriyle bağlantılandırmalı ya da taviz verilecek olan bağlantılar hangileri olmalı? Bu sebeple karşılıklı bağımlılığın varlığı, uluslararası politikada sonuçların önceden tahmin edilebilirliğini oldukça zorlaştırmaktadır (Arı, 2002, s. 368).

2.1.2 Karşılıklı bağımlılık, uluslararası örgütler ve dış politika ilişkisi

Toplumların birbirleriyle etkileşime geçmelerini sağlayan iletişim kanallarının artması sonucu, iç politika ile dış politikayı birbirlerinden ayıran unsurların etkileri azalmaya başlamıştır. Bu çerçevede, uluslararası politikada yer alan aktörlerden hangilerinin kimler ile siyasi koalisyonlar kuracağına geleneksel analiz yöntemlerinin varsaydığının aksine, ulusal (coğrafi) sınırlar herhangi bir engel teşkil etmemektedir. Çok uluslu şirketlerin genel anlamda bağımsız aktörler olmalarının yanında hükümetler tarafından manipüle edilmeye açık olmaları, onların uluslararası

politikadaki önemlerini arttırmaktadır (Gürkaynak ve Yalçiner, 2009, s. 1-21). Günümüzün uluslararası sistemi karmaşık bir yapı sunmaktadır. Toplumlar arasında etkileşimi sağlayan çok sayıda “kanal”ın varlığı söz konusu karmaşıklığı gösteren ilk unsurdur. 20. yüzyılın sonlarında küreselleşme ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak ülkelerin ve toplumların birbirleriyle iletişim kurma olanakları artmıştır. Devlet dışındaki aktörlerin etkisi daha fazla hissedilmektedir. Uluslararası sistemde var olan çoklu iletişim kanallarına örnek olarak çok uluslu şirketler, küresel Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ve bankalar gösterilebilir. Realist teori günümüzde hala en önemli aktörlerin devletler olduğunu kabul etse de, küreselleşme olgusunun ortaya çıkmasıyla birlikte devletlerin dünya siyaseti üzerindeki etkisi azalmaktadır. Artık bireyler, çok uluslu şirketler ve STK’lar da uluslararası iletişimde aktör olarak söz sahibi olmaktadır (Keohane ve Joseph, 2015)

Karşılıklı bağımlılık kavramı bazı açılardan "karmaşık karşılıklı bağımlılık" kavramından farklılık göstermektedir. Karşılıklı bağımlılık, devlet veya devlet dışı aktörler arasındaki etkileşimlerin sonucudur. Bu etkileşimler; politik, ekonomik, kültürel ya da askeri olabilir. Bu durumların yanı sıra “karmaşık karşılıklı bağımlılık”, birden fazla aktör veya devlet arasındaki birden fazla iletişim kanalının aktörleri birbirine bağladığı, aktörler arasında net bir konu hiyerarşisinin bulunmadığı ve birbirlerine karşı askeri güç kullanılmadığı durumlara dikkat çekmektedir (Keohane ve Joseph, 2015). Politika yapıcı resmî kurumlar, sorunlar karşısında başarı şanslarını yükseltmek amacıyla diğer hükümetlerde yer alan aktörleri müttefik olarak kendi karar alma süreçlerine dâhil etmek istemektedirler. Böylece ortaya hükümetler arası bir politika ağı ortaya çıkmakta ve bu ağ, uluslararası politikada devletlerin kendi çıkarları ekseninde hareket ettiği önermesinden farklı bir süreç meydana getirmektedir. Bu şekilde herhangi bir devlet kurumu kendi çıkarları ile ulusal çıkarlarının örtüşmesi için çaba gösterebilmekte ve süreç içerisinde resmi çıkar algılamalarında değişimlere yol açabilmektedir. Çıkarlar konusunda özellikle de ulusal çıkarlar konusunda ortaya çıkan bu karmaşa devlet liderleri için önemli sorunlar doğurmaktadır. Bürokrasiler arası etkileşimlerin ulusal sınırların dışına taşması, merkezi kontrol mekanizmasının etkisinin azalmasına neden olmaktadır. Devletlerin diğer hükümetlerle yürüttüğü ilişkilerde kendi içerisinde birlik olacağına ve ulusal çıkarların benzer şekilde belirleneceğine yönelik düşünce yapısı zayıflamaktadır. Devlet içerisinde farklı anlarda ve konularda ulusal çıkar

tanımlamaları çeşitli devlet organları tarafından farklı yorumlanabilmektedir (Gürkaynak ve Yalçiner, 2009, s. 1-21).

Karşılıklı bağımlılık, küresel politikada farklı ülkelerden devletler veya aktörler arasındaki ortak etkileşimlerin yarattığı koşulları ifade etmektedir. Dolayısıyla karşılıklı bağımlılık; karmaşık bir koşullar bütünü oluşturan, belirli bir hiyerarşik öznenen yoksun bir uluslararası sistemde, devletler ve toplumlar arasındaki sayısız etkileşim kanalının yarattığı iletişim ve ilişkilerdir (Keohane ve Nye, 1989).

Bu kavramın öne çıktığı bir uluslararası düzende, iki ülke arasında negatif olarak adlandırılan herhangi bir gelişme, her iki cenah için bazı sonuçlar ortaya çıkartmaktadır. Ancak her veziyete iki ülke arasındaki ilişki, taraflardan biri için diğerine nazaran daha çok önem arz edebilmektedir. Ülkelerden birisinin (x) değerine (y) gereksinimi her dönem için fazladır dolayısıyla bu durum diğer ülke (y) için önemli bir piyasa gücü niteliğini taşımaktadır. Fakat şartlar ne olursa olsun taraflar ilişkinin sağlıklı şekilde devamı üzerine çıkar konusunda söz sahibidir ve bu yaklaşım karşılıklı bağımlılık ilişkisini ortaya çıkarır. Bu manada, ülkelerin bir biriyle olan ilişkiden mutlak kontrol ve belirleyici gücü “bağımlılık” durumun aksine “karşılıklı bağımlılık” şartlarında her iki ülke farklı seviyelerde olmakla beraber ilişkinin devam etmesi için istek ve çaba göstermek durumundadır (Wagner, 1988).

Soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte egemenlik kavramının kapsam ve içeriğinin değişmeye başlamasının ardından 1990’lı yıllarla birlikte karşılıklı bağımlılık kavramının anlamının farklılaşmasına da yol açmıştır. Keohane ve Nye karmaşık karşılıklı bağımlılığın uluslararası politikada ne tür etkilere neden olduğu konusundaki sorularının cevaplarından biri de uluslararası örgütler olmuştur. Bu noktada, iletişim kanallarının sayısının her geçen gün artması, uluslararası örgütlerin uluslararası ilişkilerde farklılaşan ve önemi giderek artan bir role sahip olmasına neden olmuştur. Realizme göre, devletlerarası işbirliği oranı oldukça sınırlıdır ve devletlerde uluslararası bir örgütlenmeye üye olma isteği uyandıran konular oldukça azdır. Ayrıca, bu tür örgütlenmelerde herhangi bir yaptırım gücünün olmaması, devletlerin söz konusu örgütlerden istedikleri zaman ayrılabilmelerine imkân sağlamaktadır. Tüm bunlardan anlaşılabileceği üzere realizm, uluslararası örgütlere ikincil derecede önem vermektedir ve uluslararası örgütler ancak devletlerin birincil

amaçlarına yani güç ve güvenliğe hizmet ettikleri oranda öneme sahip olabilmektedirler (Keohane ve Nye, 1989).

Keohane'a göre, devletlerarası ilişkilerde çok sayıda ve hiyerarşik bir düzenlemeden yoksun konuların varlığı ile çeşitli aktörler tarafından kurulan koalisyonlar, uluslararası örgütlerin uluslararası ilişkilerdeki önemini büyük ölçüde arttırmıştır. Uluslararası örgütler özellikle, uluslararası gündemin belirlenmesinde etkin rol oynamaya başlamışlar, devletlerarası koalisyonların oluşumunda merkez aktör ve güçsüz devletlerin siyasi pazarlıklar ve bağlantı stratejileri uygulayabilecekleri bir arena haline gelmişlerdir. Bu nedenlerle devletler, uluslararası örgütlerin belirledikleri gündeme ayak uydurmak için kendilerini düzenleme ve süreç hazırlama ihtiyacı duymaya başlamışlardır. Bu düzenlemeler sayesinde, devletler için hangi konuların öncelikli olduğu, hangi konular arasında bağlantı kurulacağı gibi sorunlara önlem alınabilmektedir (Keohane ve Nye, 2015).

Karşılıklı bağımlılık üzerine yaptıkları analizler sonucu realizm ve neo-realizm ile liberal teori arasında yer alan bağlantıları ortaya çıkarmayı amaçladıklarını belirten Keohane ve Nye, karşılıklı bağımlılığın realizme bir alternatif olarak düşünülmemesi gerektiğini aksine, bunların birbirlerini tamamlayıcı özellikler taşıdıklarını söylemişlerdir. Bu noktada hem realizmin hem de liberalizmin genel anlamda bireylerin kendi çıkarlarına odaklandıkları faydacı dünya anlayışına dayandığını, her iki teorinin de siyaseti bir pazarlık süreci olarak gördüklerini ve realizm ile liberalizmin politika davranışları konusunda birbirlerine tamamen zıt nitelikler taşıyan teoriler olarak görülmemeleri gerektiğini ifade etmişlerdir (Keohane ve Nye, 1989). Sonuç olarak Keohane ve Nye, karşılıklı bağımlılık ile birlikte kendilerini tam anlamıyla liberal teoriye yerleştirmediklerini, karşılıklı bağımlılığın devletlerarasında her durumda fayda sağlayıcı ve işbirliğini kesinlikle ortaya çıkarıcı bir özelliğe sahip olmadığına dikkat çekmişlerdir. Özellikle de karşılıklı bağımlılık sayesinde gücün tamamen etkisiz bir araç konumuna gelmediği, tam tersi karşılıklı bağımlılık ve güç kullanımı arasında yakın ilişkilerin var olduğunun anlaşılabilmesi Keohane ve Nye için oldukça önem taşımaktadır (Keohane ve Nye, 2015).

2.1.3 Richard Rosecrance ticari beklentiler teorisi ve karşılıklı bağımlılık

Richard Rosecrance, 1960'lı dönemde ve 1970'li yılların başlangıcında ticaretin yükselişiyle beraber, ülkelerarası ekonomik ilişkilerin giderek önem kazandığı bir

dönemde, ticari beklentiler ve uluslararası ilişkiler arasındaki ilişkiyi derinlemesine inceleyen bir akademisyendir (Global İlişkiler Forumu, 2024). Rosecrance'ın 1987 tarihli "The Rise of the Trading State" adlı kitabında öne sürülen tezler, uluslararası ilişkilerde devletlerin birbirlerine bağımlılık süreçlerini ele alır. Bu süreçler, Rosecrance'ın kitabında sunulan ampirik veriler ve 1970'lerin sonlarına doğru gerçekleşen farklı yaklaşımların, hem realistlerin hem de liberallerin perspektifinden incelenmesiyle açıklanmaktadır. Bu çerçevede Ticaret Devleti kavramı, geleneksel uluslararası ilişkiler teorisinin ötesine geçerek ekonomik faktörlerin devletler arası ilişkilere olan etkisini vurgulamaktadır. Rosecrance, uluslararası ticaretin ve ekonomik bağlantıların, devletlerin güç dengelerini nasıl etkilediğini ve uluslararası politika üzerindeki etkilerini ele almaktadır. Ayrıca, devletlerin ekonomik bağımlılığının savaşın önlenmesinde nasıl bir rol oynayabileceği de teorisinin diğer önemi varsayımlarından birini oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra Rosecrance, uluslararası sistemin ticaret dünyasının ve askeri-politik dünyanın iki ayrı dünyanın mevcudiyetini ifade ettiğini düşünmektedir (Global İlişkiler Forumu, 2024).

İkinci Dünya Savaşı'nın yaşanmasının ardından Avrupa'da yer alan İmparatorluklar büyük bir yıkım yaşadığında ve sömürge milletlerin bağımsızlıklarını kazanmaya başladıkları süreçlerde, 1960'lı yılların ikinci yarısına doğru, dünyada üzerindeki ülke sayısı yüz elliye yaklaşmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ise, Birleşmiş Milletler üyesi olan ülke adedi yüz doksan ikiye ulaşmıştır. Bu anlamda ülkeler arasında gerçekleştirilen ticaret, söz konusu ülkelerin varlıklarını sürdürebilmeleri açısından oldukça ciddi bir öneme sahiptir. Genel kabul gördüğü üzere, ticaret bugün daha önceki dönemlerde hiç mevcut olmadığı kadar kuvvetli politika unsuruna dönüşmüş vaziyettedir (Rosecrance, 1963).

Richard Rosecrance'nin ortaya koyduğu, 'ticaret devleti' ifadesinde ana argümanlar şu şekilde ifade edilebilir: İktisadi anlamda kurulan ilişkiler ülkeler arasında öylesine ciddi ve kompleks bir ağ yarattılar ki, ülkelerin hiçbirisi, çok büyük bir ülke de olsa, burada söz edilen ağın içinden sıyrılıp iktisadi bakımdan tam anlamıyla bağımsız biçimde mevcut olamaz. Öteki devletlerden teknoloji veya hammadde satın almak mecburiyetinde kalmaktadır. Teknolojiyi ya da hammaddeyi kendi ülkenizde sağlayabiliyor olsanız dahi; bu kez imal ettiğiniz ürün ve hizmetlerin büyük piyasalara ya da pazarlara girebilmesi için kendi ülke sınırlarınızın içinden dışarı adım atmak mecburiyetinde kalacaksınız. Özetle bugün içe kapalı büyüme gibi bir

durum söz konusu olmadığı için ülkeler kendi aralarında alım-satım gerçekleştirmek zorundadırlar. Bu durum neticesinde devletler arasında giderek kuvvetlenen ekonomik bağlantılar meydana gelmektedir. Dolayısıyla uluslararası sistem içerisinde karşılıklı bağımlılık mevcut olduğu sürece, kargaşa ve savaş devletlerin menfaatine hizmet veren, rasyonel bir seçenek olmaktan uzak bir unsur olarak görülmektedir (Global İlişkiler Forumu, 2024).

İktisadi karşılıklı bağımlılığın gelişim göstermesi ile toprak kazanmak için savaşa girmenin önemsizleşmesi arasında bir alakanın mevcut olduğu Rosecrance tarafından ifade edilmiştir. Merkantalist süreçte devletler toprak elde etmeyi, milli gelir miktarının yükseltilmesi için en temel yol şeklinde değerlendirmekteydiler. Günümüzde ise, savaş içerisine girerek toprak elde eden hükümetin değil, ticaret gerçekleştiren hükümetin lider duruma geldiği görülmüştür. Uluslararası güç sistemi içerisinde, ülkelerin rekabet güçlerini yükseltmek için bu durumun çok da yararlı olmadığı fark edilmiştir (Global İlişkiler Forumu, 2024).

1970’li yıllarda sermaye sahipleri, zenginliği, işlem görmüş mallar ve hizmetler alanında, dünya piyasaları içerisinde ne oranda payının mevcut olduğunun belirlediğini fark ettiler. Bu durum iki mühim neticeyi meydana getirmiştir. Bu neticelerden ilki, bağımsız olan ve kendi kendisine yetebilen ülke döneminin bittiğidir. İktisadi karşılıklı bağımlılık olgusunun karışık yapısı, geniş güçler de içinde olacak şekilde, ülkelerin uluslararası topluma üye olan diğer kişilerce faaliyete sokulacak iktisadi yaptırımları göze almadan, tamamen isteği dahilinde, agresif bir tutum sergileyemeyeceği konusuna vurgu yapmaktadır. Bunun yanı sıra, bir ülke için ülkenin iktisadi anlamda gelişimi hem piyasasına hem de yatırımlarına gereksinim duymaktadır. Ticari anlamda ortak olan bir diğer ülkeyi tehdit altına almanın herhangi bir manası kalmamış bu durum ticaretin engelleyicisi olarak görülmeye başlanmıştır. Bir diğeri, nükleer süreçte toprak elde etmek hilekâr ülkeler için riskli ve masrafa yol açan bir durumdur. Dış yatırımlar ve ticaret vasıtasıyla iktisadi gelişim seçeneği, çok daha talep edilir ve potansiyel anlamda çok daha karlı bir yöntem olarak belirlenmektedir (Global İlişkiler Forumu, 2024).

Rosecrance tarafından ifade edilene göre hükümetler ticaret vasıtasıyla refah düzeylerini yükselten “ticari ülkelerle” askeri büyümeyi bir nevi takıntı durumuna getirmiş “teritoryal ülkeler” haline gelmek arasında bir seçimde bulunmak mecburiyetindedirler. Modern şartlar hükümetleri çok daha ticari ülke olmaya

yönlendirmektedir. Rosecrance bu durumun nedeninin yalnızca mübadelelerin çok pahalı olması dolayısıyla değil; barış yanlısı ticareti ile bir ülkeye ait gelirin bir diğer ülkeye de gelir getirdiğinin hükümetlerce bilinmesinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Rosecrance, ticaret gerçekleştiren ülkelerin dünya genelinde bir pazara dahil oluşu ile sağlanan kalkınmanın, savaş vasıtasıyla kazanılabilecek olan kazanımlarından çok daha basit olduğunun farkında olduklarını ifade etmiştir. Rosecrance, sistem içerisinde karşılıklı bağımlılığın üst düzeyde olduğu anda, ülkelerin savaşa girme arzusunun mevcut olmayacağını ifade etmektedir (akt. Akgül, 2007).

2.2 Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık

Uluslararası sistemde terörist örgütlenmeler de dahil olmak üzere, devlet dışındaki tüm aktörlerin önemine dikkat çeken ve bu doğrultuda devlet merkezli Realist paradigmanın revize edilmesi gerektiğine işaret eden Keohane ve Nye, 20. yüzyılın ikinci yarısında özellikle kitle iletişim teknolojilerindeki dramatik gelişimin üzerinde durmaktadırlar. Bu gelişimin katalizör görevi gördüğü süreçte, uluslararası sistemdeki anarşi ve inceleme birimleri arasındaki etkileşimin çatısını oluşturduğu yapı, “karmaşık karşılıklı bağımlılık” kavramı ile açıklanmaktadır. Yeni uluslararası sistemde toplumların ve devletlerin başka yerlerdeki sorunlardan, özellikle de diğer devletlerin tutum ve davranışlarından ne ölçüde etkilendikleri onlara göre karmaşık karşılıklı bağımlılıklarıyla açıklanabilir (akt. Muharrem ve Serhan, 2009, s. 21).

Keohane ve Nye; realizme paralel şekilde yeni uluslararası ilişkiler iddiası şeklinde karmaşık karşılıklı bağımlılık fikrini öne sürmüşler ve burada söz edilen iki yaklaşım kıyaslandığında aralarında üç ana farkın mevcut olduğunu ifade etmişlerdir (Sovacool & Brown, 2010). Bu bağlamda: uluslararası ilişkiler artık yalnızca ülkeler arasında kurulan mevcut ilişkiler ile limitli değildir. Ülkeler arası olduğu gibi ulus ötesi kurumlar ve devlet yetkilisi olmayan elit kesim arasındaki resmi olmayan ilişkiler, ilişki ve iletişim yollarını fazlalaştırmıştır. Diğer yandan bundan böyle askeri meselelerin devletlerarası siyaset içerisindeki belirleyici gücü ortadan kalkmış, meseleler içerisinde var olan hiyerarşi de kalmamıştır. Bunun yanı sıra iç ve dış problemler arasında var olan sınırlar da ortadan kaldırılmıştır.

Ülkeler aracılığıyla askeri güç, aynı alanı paylaştıkları ülkelere ya da karmaşık karşılıklı bağımlılığın geçerli olduğu uygulanmaktadır. Söz konusu durum ise askeri gücü geçmiş zamana kıyasla önemsizleştirmektedir.

Burada söz edilen üç nitelik bir nevi ideal tip biçiminde karmaşık karşılıklı bağımlılığı açıklamaktadır. Karmaşık karşılıklı bağımlılık modeli tarafından burada söz edilen üç niteliğin her yerde geçerli olduğunu savunulmaz. Hali hazırda gerçekçiliğin geçerliliğinin mevcut olduğu ilişkiler bulunabilir ve nitekim vardır. Burada ise asıl amaç, gerçekçiliğin sadece devletlerarası ilişkiler teorisi şeklinde bütün ilişkiler için geçerli olma kanısına direnmek ve karşı durmaktır (Keohane ve Nye, 2015).

Söz konusu şartlarda siyasi süreçlerin işleyişinde de birtakım değişiklikler gözlemlenebilir. Keohane ve Nye burada söz edilen farklılığı, beş ayrı noktada açıklamaktadır:

1- Aktörlerin amaçları: Askeri güç realizmdeki asıl amaçtır. Karmaşık karşılıklı bağımlılık için ise hükümetler meselelere göre değişik amaçları takip etmektedir. Devlet dışı aktörler ise kendilerine ait bireysel hedeflere sahiptir.

2- Hükümet politikasının araçları: Realizm için en etkili araç askeri güçtür. Karmaşık karşılıklı bağımlılık için ise araçlar meseleden meseleye değişim gösterir. Karşılıklı bağımlılık, devletlerarası kuruluşlar ve ulus ötesi aktörler vasıtası ile manipülasyona maruz bırakılır.

3- Gündem yaratma: Realizmde gündem kuvvet dengesi ve güvenlik risklerindeki potansiyel değişimler vasıtası ile belirlenir. Karmaşık karşılıklı bağımlılığa bakıldığında ise gündem; devletlerarası rejimlerin statüsü, konu alanlarında mevcut olan kuvvet kaynaklarının yayılımı, ulus ötesi aktörlerin önem düzeylerinde meydana gelen değişiklik ve diğer meseleler ile ilişkilendirilmesi ile belirlenir.

4- Meseleleri birbirine bağlama: Realizm söz konusu olduğunda kuvvet sahibi ülkeler askeri kuvvetleri aracılığıyla değişik meseleleri birbirine bağlar ve devletlerarası hiyerarşiyi sağlar. Karmaşık karşılıklı bağımlılığa geldiğimizde ise kuvvetsiz ülkeler devletlerarası kuruluşlar vasıtasıyla meseleleri birbiri ile bağdaştırır ve bu sayede hiyerarşinin zayıflamasına neden olur.

5- Uluslararası kuruluşların yeri: Realizmde devletlerarası kuruluşların etkisi sınırlıdır ve asıl önem taşıyan hükümetlerin askeri gücüdür. Karmaşık karşılıklı

bağımlılığa bakıldığında devletlerarası kuruluşlar gündemin ne olacağını belirler, koalisyonların oluşturulmasına olanak sağlar ve güçlü olmayan ülkeler için bir çeşit siyasi platform oluşturabilirler. Herhangi bir uluslararası meseleyi örgütsel nitelikli bir foruma aktarabilmek ve oy seferberliği sağlayabilmek oldukça mühim bir siyasi kaynak olarak değerlendirilebilir (akt. Mammadov, 2017).

3. RUSYA VE TÜRKİYE ARASINDAKİ ULUSLARARASI ETKİLEŞİM VE KARŞILIKLI ENERJİ BAĞIMLILIĞI

3.1 Türkiye ve Rusya İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi

Osmanlı Devleti'nin ve Moskova Knezliği'nin 1492 tarihinde elçi vasıtasıyla iletişime geçmesi, Türk-Rus ilişkilerinin tarihsel sürecinin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Aslında iki ülkenin ilişkileri daha çok köklü ve eskiye dayanmaktadır (Topsa, 2016, s. 1-22). Osmanlı Devleti döneminde, Çarlık Rusya'sı genellikle Osmanlı topraklarına karşı genişleme politikası izlemiştir. Bu durum zaman zaman çeşitli savaflara yol açmıştır ve iki ülke arasında gerilimleri artırmıştır. Osmanlı Devleti ve Çarlık Rusya'sı ilişkileri genel olarak işbirliğinden ziyade çatışmalı bir şekilde geçmiştir (Yılmaz, 2023, s. 22). Birinci Dünya Savaşı süresince yaşananlara baktığımızda da ilişkilerin seyrinde büyük bir farklılık olmadığı görülmektedir. Türkiye ve Rusya, Kafkas cephesinde çatışmalar yaşamış ve bu süreçte Osmanlı ordusu büyük kayıplar vermiştir. Muş, Erzurum, Erzincan, Sovyetler tarafından işgal edilmiştir (Üner, 2016, s. 13).

1917 Devrimlerinin ardından Sovyet Rusya Türkiye açısından bir tehdit olmaktan çıkmış; Rus Devrimi sonrasında Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla birlikte Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerde de önemli değişiklikler yaşanmıştır. Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında diplomatik temaslar başlamış, ikili ticaret ve ekonomik işbirliği geliştirilmiştir. Savaşın sonunda Türkiye' de başlayan Milli Mücadele ve Rusya'da meydana gelen Bolşevik devrim neticesinde iki devlet birbirlerine yaklaşmışlardır (Yerasimos, 1979, s. 626). Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışına kadar olan sürede, karşılıklı olarak Türk ve Rus heyetleri gidip gelmiş, siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel pek çok alanda iyi ilişkilerin temelleri atılmıştır (Benhür, 2008, s. 13). Milli Mücadelede Rusya'dan Türkiye'ye, para, silah ve sağlık malzemesi yardımı yapılmıştır. Sovyet Rusya ile Batılı emperyalist ülkeler karşısında onlarla başa çıkma noktasında işbirliği gerçekleştirilmiştir (Ünal, 2023, s. 1-42).

Rusya, Kurtuluş Savaşı yıllarında yeni Türk devletinin en büyük destekçilerinden biri olmuştur. Atatürk, Lenin'e hitaben Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması sonrasındaki üçüncü gün mektup kaleme almıştır. Bu mektupta hem siyasi hem de askeri özellikle bir yakınlaşmadan bahsetmiştir. Sovyet Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Çiçerin'in verdiği cevaplarda kardeşlik ve diplomatik ilişkiler kurma, bu ilişkileri geliştirme temennisini ifade etmiştir (Benhür, 2008, s. 13). 11 Mayıs 1920 tarihine gelindiğinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi bir heyeti dönemin Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey başkanlığında Moskova'ya yollamıştır. Moskova'da gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde Türkiye-Rusya arasında 16 Mart 1921'de gerçekleşen bir dostluk antlaşması imzalanmıştır. Batum Sovyetler Birliği'ne verilirken Ardahan ve Kars Türkiye topraklarına katılmıştır. Dostluk Antlaşması'nın siyasal açıdan önem arz eden kısımları şu şekilde listelenebilir (Aydoğdu, 2022, s. 83).

- Dostluk Antlaşması yeni Sovyet rejimi tarafından yapılan uluslararası nitelikli ilk antlaşmadır.
- Türkiye ve Rusya arasında kurulan ilişkilerin resmi hale gelmesini sağlamıştır.
- Türkiye, doğu sınırında meydana gelen sınır ve savaş planlamalarını neticelendirmiştir. Güçlerinin tamamını Batı'ya yönlendirmiştir. Bu tip bir anlaşmanın gerçekleştirilmesi, Batı tarafından Ankara'nın dikkate almasını sağlamıştır.
- Sovyetler ve Türkiye arasındaki dostluk ilişkileri iyileşmiştir.

Türkiye Lozan Barış Antlaşması kapsamında ülke sınırları içerisine alınmayan yerler, On İki Adalar ve Boğazlar gibi problemler Batılı ülkelerle Türkiye arasında kurulan ilişkileri belirli bir süre boyunca negatif etkilemeyi sürdürmüştür. Boğazlar hususunda bir takım fikir ayrılıklarına sahip olsalar da Türkiye'ye en yakın olan fikir Sovyetler Birliğince öne sürülmüş ve savunulmuştur (Yerasimos, 1979, s. 554-625).

Silahsızlanma Konferansı 1928 yılında Cenevre'de bir araya gelmiş ve SSCB'nin tavsiyesi üzerine bu konferansa Türkiye de davet edilmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın ardından Türkiye'nin ilk defa dahil olduğu bu uluslararası konferansta Türkiye'yi temsil edenler topyekûn silahsızlanma hususunda Sovyet fikrine destek vermiştir. 1925 yılında imzalana dostluk antlaşması tekrardan, 1935 yılında, Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması 1945 yılına kadar (10 yıl daha) uzatılmıştır. Türk Devleti

Balkan Antantı'na SSCB ile savaşa girmeyeceğine dair çekince koymuştur (Aydoğdu, 2022, s. 1-83).

25 Eylül 1939 tarihinde, Polonya'nın işgal edilmesinin ardından SSCB'ye giden dönemin Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, hem Fransa ve İngiltere'yle yapılan deklarasyon hem de Almanya ve SSCB arasında yapılan saldırmazlık antlaşmasına dair görüşmeler yapmıştır. Nitekim SSCB, Almanya ile yaptığı antlaşmaya bağlı kalarak, Türkiye'yi, Fransa ve İngiltere tarafında savaşa dahil olmaktan kaçınmaya ve ayrıca boğazların da savaş gemilerine kapalı tutulması hususunda çağrıda bulunmuştur. Türkiye ile gerçekleştirilen daha eski antlaşmayı içerisinde değişikliğe giderek, bazı taleplerde bulunan Sovyetler'in bu talepleri altta verilen şekilde listelenebilir (Yüceer, 2002, s. 21).

- Ortak şekilde Boğazların savunulması hususunda bir paktın oluşturulması,
- Türkiye ile yapılacak olan antlaşmanın Sovyetleri herhangi bir şekilde kesinlikle Almanya ile silahlı bir çatışma içerisine sokmayacağını öngören, Almanya faydasına bir maddenin antlaşma metni kapsamına dahil edilmesi,
- Montreux Sözleşmesi esasınca, Boğazların, Karadeniz'e sınırı ya da kıyısı bulunmayan ülkelerin savaş gemilerine hep ve muhakkak kapalı kalmasını tavsiye eden bir değişikliğin gerçekleştirilmesi,
- Bulgaristan tarafından Dobruca'nın, Sovyetler Birliği tarafından ise Beserabya'nın alınması karşısında Türkiye'nin tarafsızlığını koruması.

Söz konusu tavsiyeler Şükrü Saraçoğlu tarafından kabul edilmemiştir ve Türkiye karşı bir talep olarak, Türkiye'yi savaş içerisine sokmayacak bir kayıta ısrarcı olmuştur. Türkiye'nin, 19 Ekim 1939'da Fransa ve İngiltere ile yaptığı ittifak antlaşması kapsamında Sovyetler ile savaşa dahil edilmeyeceği hususunda bir kayıt bildirmiştir. Bahsedilen kaydın antlaşma içerisine eklenmesinin sebebi, Sovyetlerle kurduğu ilişkileri zedelemek istememesidir. Çünkü Türkiye aynı dönemde, Sovyetler ile de bir pakt yapmıştır ve bunun yanı sıra, Türkiye ve Rusya arasında kurulan iyi ilişkiler de devam etmiştir.

Türk hükümeti Sovyetler Birliği ile 24 Mart 1942'de deklarasyon anlaşması yapmıştır. Sovyetler Birliği'ne Almanya'nın saldırmasının ardından Moskova Konferansı'nda gerçekleşen Eden ve Stalin arasında yapılan görüşmelerde, SSCB ile İngiltere'nin Türk devleti aleyhine uzlaşmaya varabileceğinden endişe duyuluyordu.

Stalin gerçekleştirilen konferansta, Suriye ve Bulgaristan'dan bazı yerler ile 12 Ada'nın Türkiye'ye verilmesini tavsiye etmiştir. Türkiye'nin şüpheleri, Sovyetler Birliği-İngiliz ittifakına dair metnin okunmasının ardından kısmen giderilmiştir (Aydoğdu, 2022, s. 83).

Savaşın sonlanmasının ardından Sovyetler Birliği Dışışleri Bakanı, Dünya Savaşı esnasında meydana gelen ciddi değişiklikler dolayısıyla, 1925 yılında imzalanan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması, 1945'te sona ermiş, tekrar yenilenmeyeceği bildirmiştir (Yüceer, 2002, s. 21). Türkiye Büyükelçisi Selim Sarper verilen cevapta, protokol maddelerine uygun bir şekilde feshedilmesi hususundaki talebini bildirmiştir. Aynı zamanda, Türk Hkmeti tarafından Sovyet devletine, iki ülke menfaatine uygun, yeni bir paktın oluşturulabileceği ifade edilmiştir. Türk devleti tarafından yazılan bu mektuba üç ay sonra cevap verilmiş, ardından Sovyet Dış işleri Bakanı Molotov ile Türkiye Moskova Büyükelçisi Selim Sarper arasında gerçekleştirilen görüşme sonucunda, yeni paktın yapılmadan önce Türkiye ve Rusya arasındaki mevcut problemlerin çözüme kavuşturulması gerekli olduğunu ifade etmiştir. Burada söz edilen problemler ř şekilde açıklanabilir (Başarır, 2019, s. 32).

- 1- Sovyetler Birliği- Türkiye sınır hattında değişiklik gerçekleştirerek Artvin, Kars ve Ardahan'ın Sovyetlere verilmesi;
- 2- Bir saldırı durumunda ortak şekilde savunma sağlamak amacıyla Sovyetler Birliği'ne Boğazlarda konumlandırılacak s olarak asker atanması;
- 3- Montrö Sözleşmesi'nin tekrardan değerlendirilmesi ilkesi hususunda iki devlet arasında sözleşme yapılması.

Sovyetlerin ilk talebi Türkiye tarafından reddedilmiştir, Sovyetler Birliği tekrardan yeni bir nota daha göndermiştir, gönderilen notada ilk talepler yinelenmiştir. Türkiye Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'ye bu pakt hakkında haber vermiştir. Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'den önce Sovyetler Birliği'ne nota göndermiştir. Amerika Birleşik Devletleri notasının ardından Türkiye de nota göndermiştir. Yapılan nota alışverişi de bu sayede kesilmiş, Sovyetler Birliği taleplerine karşın Türk hükümeti, 1945 ile 1947 seneleri arasında kendi ordusunu savaş esnasındaki mevcudunda bulundurma mecburiyeti hissetmiştir. Türk devletinin demokrasiye adım atma beyanını ortaya koyan ve 1946'da gerçekleştirilen çatışmalı genel seçimlerin ardından, 1947 yılında Harvard niversitesi'nde Amerika Birleşik

Devletleri Başkanı Truman tarafından gerçekleştirilen konuşmada Amerika Birleşik Devletleri'ne ait sınırların doğuda Ardahan ve Kars'tan başladığı ifade edilmiştir. ABD Başkanı Truman, Truman Doktrini'ni gerçekleştirerek ilk kez Sovyetlere karşı gelmiş ve meydan okumuştur. Türkiye'nin Truman Doktrini aracılığıyla Amerika Birleşik Devletleri'nden askerî açıdan yardım alması, Sovyetlerin tepkisi çekmiş ancak Stalin Doğu Avrupa'da yaptığı gibi Türkiye'de askeri olarak bir girişimde bulunmamıştır (Yüceer, 2002, s. 21). Bu süreçte, 1952'de Türkiye NATO'ya tam üye şeklinde kabul edilmiştir. Bunun ardından 30 Mayıs 1953 tarihinde Sovyetler Türk devletine bir nota daha göndererek Gürcistan ve Ermenistan Sovyet Cumhuriyetleri'nin 1946 yılında talep ettikleri yerlerden vazgeçtiklerini, neticesinde ise artık Sovyetler tarafından Türkiye'den herhangi bir toprak talebinin kalmadığı ifade edilmiştir (Kurban, 2014, s. 30).

Sovyetler Birliği ve Türkiye arasında 1964 ile 1965 senelerinde, ilişkilerde ciddi bir iyileşme yaşanmıştır. 1964 yılından itibaren Türk- Sovyet hükümeti arasında üst seviye görüşmeler gerçekleştirilmiştir. 1964 yılının son dönemlerinde dönemin Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin ve 1965 yılında dönemin Başbakanı Suat Hayri Ürgüplü tarafından Sovyetler ziyaret edilmiştir. 1965 yılı Eylül ayında Ankara'ya gelen bir Sovyetler Birliği heyetiyle yapılan görüşmeler, tarihler 12 Kasım'ı gösterdiğinde bir ön Protokol'ün yapılması ile neticelenmiştir. Sovyet Başbakanı Aleksî Kosigin 20 ile 27 Aralık 1966 tarihleri arasında Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen bu ziyaret neticesinde yayınlanan ortak bildiri içerisinde Türkiye ve Sovyetler arasındaki hem ekonomik hem de siyasi ilişkilerin geliştirilmesine değinilmiştir. Fakat bu gelişme bilhassa ekonomik ilişkiler içerisinde gerçekleştirilmiştir. Bülent Ecevit'in, 23 Haziran 1978 tarihinde, Sovyetlere gerçekleştirdiği gezi esnasında iki devletin uluslararası problemler karşısında fikir alışverişi yapmasını öngören Siyasal Belge oluşturulmuştur (Gençalp, 2014, s. 1-38).

Türkiye ile Rusya arasında bavul ve müteahhitlik ticareti Sovyetlerin dağılmasının ardından meydana gelmiş ve ardından Sarp sınır kapısı açılmıştır. (Hacısalıhoğlu, 1997, s. 18). 1980'li yıllarda başlayan doğalgaz anlaşmaları aracılığıyla Türkiye, doğalgazını Rusya'dan karşılamaya başlamış ve ardından Mavi Akım adlı anlaşma imzalanmıştır. Bugün söz konusu projeler dolayısıyla 19 Ocak 2023 itibarıyla

Türkiye’de 154 bin Rus vatandaşı yaşamaktadır. (EURONEWS, 2024). Rusya’da ikamet eden Türk vatandaşı sayısı 40 bin olarak açıklanmaktadır. (TürkRus, 2024).

Soğuk Savaş sonrasında Türkiye-Rusya ilişkilerini ekonomik ve siyasi ilişkiler başlığı altında değerlendirebileceğimiz gibi, önemli dönüm noktalarının meydana geldiği tarihsel kronolojiye bakarak üç ayrı döneme ayırmak ve bu şekilde değerlendirmek de mümkündür (Yılmaz, 2023, s. 22). 1990-2000 yılları Sovyetler sonrası Türkiye-Rusya ilişkilerinde ilk dönemi temsil eder. İlk dönemde artan ekonomik ilişki çitasının tüm güçlükleri karşısında Türkiye ve Rusya pek çok konuda ikili ilişkilerini geliştirmeye çalışmışlarsa da, bazı sorunlar yüzünden beklenen seviyeye ulaşamamış ve politik açıdan Türkiye-Rusya arasındaki ilişkiler açısından kayıp seneler olarak değerlendirilmiştir (Özbaz, 2011, s. 43). 2000-2010 yılları arasındaki süreci kapsayan dönem ikinci dönem olarak değerlendirilir. Burada ifade edilen dönem, Türkiye kadar Rusya arasındaki rekabetin, bir güven ilişkisini kuvvetlendirmeye dönüştüğü görülmektedir. Zira ekonomik ilişkilerin yükselen ivmesi iki ülkenin güven sorununu aşmasını zorunlu kılmıştır. Bu açıdan siyasi anlamda ikinci dönem Türkiye-Rusya ilişkilerinin arayış içinde olduğu dönemler olarak ifade edilebilir. İkinci dönem değerlendirildiğinde de yine daha fazla inisiyatif kullanan tarafın Türkiye olduğu görülebilir. 2002’de yönetime geçen Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının parti programı kapsamında Türkiye “Rusya ile hem Orta Asya’da hem de Kafkasya’da yarış içinde olmayacak, iş ortaklığı temeline dayanan dostluk ilişkileri sürdürecektir” biçimindeki yaklaşım bunun sinyalini vermiştir. Birinci ve ikinci dönemin periyodundan yola çıkılarak Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerde ciddi bir rolünün olacağını söyleyebiliriz. Günümüzde ise Türkiye ve Rusya ilişkileri içerisindeki kayıp senelerin geride bırakıldığı, İki ülkenin amacının da işbirliği kanallarını geliştirdiği ve dünya pazarında merkezi bir konuma gelme çabasını ifade ettiği söylenebilmektedir.

3.2 Türkiye ve Rusya Arasındaki Siyasi İş Birliğinin Gelişim Süreci

Global ve bölgesel barışın sağlanması ve korunması bakımından, kültürel, tarihi ve etnik bağlarla jeopolitik konumu nedeniyle Türkiye ve Rusya, yer aldıkları bölge içerisinde istikrar ve iş ortaklığı bakımından çok önemli bir yer kaplamaktadır. Rusya ve Türkiye, mevcut siyasi, ekonomik, tarihi ve kültürel ağırlıkları vasıtasıyla karşılıklı geliştirdikleri ilişkilerinin beş yüz seneden fazla geçmişinde birbirlerini

olduğu kadar ilişki içerisinde bulundukları devlet ve toplumlar üzerinde de etki yaratmışlardır. Rusya ve Türkiye arasında kurulan ilişkiler bugün ulaştığı bu noktaya pek çok farklı aşamaları geride bırakarak, bazen yüksek bazen de oldukça düşük bir seyirde ilerlemiştir. Dönemlik zıtlıklar ve iş ortaklığı süreçlerinin yer aldığı bu geçmiş devletlerin toplumsal bellekleri içerisinde oldukça derin izler yaratmıştır. İmparatorluk zamanında birbirlerine rakip olan bu iki devlet defalarca karşılaşmıştır. Fakat bu aşamada yalnızca savaşlar ile değil bazen daha kısa süren iş birlikleri ve ittifak süreçleri de yaşamıştır. Bu durumun örneklerini 1798, 1805 ve 1833 senelerinde gerçekleştirilen ittifak ve iş birliklerinde görmek mümkündür. İmparatorluk dönemlerinin sonlanmasının hemen ardından 1920’li ve 1930’lu yıllarda pozitif bir ilişki içine girilmesine karşın, Soğuk Savaş’ın baş vermesi ile bu iki ülke yeniden farklı saflarda yer almaya başlamıştır. Soğuk Savaş’ın sınır koyucu etkisi altında dahi Türkiye ve Rusya, yol aldıkları virajlı rota dolayısıyla maksimum dikkat ile maksimum yarar elde etmeye çalışmışlardır.

Soğuk Savaş’ın ardından uluslararası siyasette yaşanan ciddi değişiklikler, iki ülke ilişkileri içerisindeki tabuların yıkılmasında ve sınırların yok edilmesinde esas faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahsedilen ciddi değişimler Türkiye ile Rusya ve iki ülke halkı arasında kurulan ilişkilerin derinlemesine şekilde ve geniş çaplı olarak değerlendirilmesini gerektiren, daha yeni bir yaklaşımı mecburi hale getirmektedir. İki ülke ilişkileri doksanlı dönemden itibaren dinamik bir hale gelmiştir. Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve SSCB parçalanmasının ardından bu iki ülke, karşılıklı ilişki kurmak için meydana gelmekte olan şartlara uygun şekilde tekrardan biçimlenmeye başlamışlardır. Soğuk Savaş ortamından henüz çıkan bu iki devlet bakımından yeni süreç oldukça ümitli şekilde başlamıştır. İlk dönemde süratli biçimde başlayan yakınlaşma Türkiye ve Rusya kaynaklı birtakım nedenler sebebiyle arzulanan seviyede olmamıştır. Türkiye’nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile arasında kurmuş olduğu “büyük abi” veya “rol-model devlet” ilişkisi, eski Sovyet coğrafyasındakileri ve bilhassa Orta Asya’yı kendi arka bahçesi şeklinde değerlendiren Rusya’nın tepkisine yol açmıştır. Söz edilen dönemlerde Kürt ve Çeçen krizine yaklaşımda meydana gelen farklılıklar, Türkiye ve Rusya ilişkilerinde anlaşılır bir çatışmaya neden olmuştur. Bu nedenle bazen ilişkilerin Soğuk Savaş sürecinden ayrılıp “Soğuk Barış” sürecine girdiği söylenmiştir. Doksanlı dönemler

iki devlet arasında kurulan ilişkilerde en ciddi problemlerin görüldüğü seneler olarak değerlendirilmektedir (Bakar, 2006, s. 67).

Türkiye ve Rusya arasında gerçekleştirilen hem ticari hem ekonomik hem de politik ilişkilerin gidişatı bu dönemde çok farklı bir yola gitmiştir. İş birliği ve yarışın bir arada ilerlediği bu döneme ait en ciddi kalem ekonomik ilişkiler tarafından meydana getirilmişti. 1991 yılından beri devamlı ilerleme kat eden ticari ve ekonomik iş birliği iki ülke arasında kurulan ilişkilerin ilerlemesi anlamında bir çeşit lokomotif rolü almıştır ve bu rolü almayı sürdürmektedir. Bu dönem içerisinde politik açıdan kurulan ilişkiler hep ekonomik anlamda geliştirilen ilişkilerin arkasında kalmış ve nitekim asla ekonomik ilişkilerle aynı düzeye gelememiştir.

Fakat, 2000’li döneme gelindiğinde Türkiye ve Rusya arasında geliştirilen politik ilişkilerde süratli bir ilerleme yaşandığı söylenebilir. SSCB’nin yıkılmasının ardından geride kalan yirmi senelik süreç içerisinde ekonomik ilişkilerin içerisine girdiği süratli yükseliş daha sonrasında siyasi ilişkiler üzerinde de etkili olmuştur. Bu durumun en net belirtisi süratle artış gösteren ticaret hacmi ve Türkiye ile Rusya devlet başkanları arasında gerçekleştirilen pek çok üst seviye ziyaretidir. Yakın dönemde vizelerin kaldırılması ve nükleer enerji konusunda iş ortaklığı yapılan anlaşmalar yaşanan bu gelişmenin en net göstergelerinden biridir.

Türkiye ile Rusya ilişkileri Soğuk Savaş’ın ardından geçen 20 senelik süre içerisinde, yakın komşuluk, iş ortaklığı, geniş çaplı ortaklık, çok yanlı paydaşlık, yüksek düzeyli stratejik ortaklık ve stratejik paydaşlık, biçiminde çeşitli kavramlar ile adlandırılmıştır. Bugün stratejik paydaşlık meselesi artık üst seviyede yapılan resmi görüşmelerle beraber çok daha sık ifade edilir hale gelmiştir. Daha Önceki dönemlerde yalnızca bir talep şeklinde iki devlet siyasileri ve politikacıları vasıtası ile ifade edilen ilişkiler içerisinde “stratejik paydaşlık” boyutu artık çok daha gür bir sesle ve çok daha geniş çapta ifade edilmektedir (Karagöl ve Kızılkaya, 2015).

2009 yılında, iki Avrasya kıtasında yer alan devletler kapsamında olağanüstü bir ziyaretleşme sirkülasyonu olmuştur. 2009 yılının şubatında, Abdullah Gül görevi sırasında Rusya’nın başkenti Moskova’ya ziyaret eden ilk Türk Cumhurbaşkanı olmuştur. Daha sonra, 2012 yılı temmuzunda, Kremlin’de Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan görüşmüşlerdir. Liderler, ekonomik ilişkiler, nükleer enerji alanında ortak projeler ve buna ek olarak

Suriye sorununu müzakere etmişlerdir. Her iki lider de projeler hakkındaki olumlu düşüncelerini dile getirmişlerdir (Karagöl ve Kızılkaya, 2015).

3.3 Türkiye-Rusya Dış Ticaret İlişkileri ve Ekonomik İş Birliği

İki ülkenin 1967'ye kadar süren enerji ilişkileri, doğal gaz, kömür ve petrol gibi fosil kaynaklarla beraber bugün nükleer enerjiyi de içine alarak, Türkiye ve Rusya arasında meydana gelen karşılıklı bağımlılık durumunun gelişip artmasını neden olmuştur. Burada kurulan ilişkilerde menfaatlerin çakiştiğı ve ciddi problemlerle karşılaşıldığı süreçler olsa da enerji için kurulan diyalog devamlı gelişim göstermiştir (Karagöl ve Kızılkaya, 2015).

Türkiye, Rusya bakımından da ciddi bir ticari paydaş konumuna gelmiştir. Rusya'da gerçekleştirilen Türk yatırımlarından geniş olmasa da, Türkiye'de de önemli seviyede Rus yatırımları mevcuttur. Bilhassa enerji ve ulaştırma konularında kurulan ilişkiler bu konu için birer örnek teşkil edebilir. İki ülke arasında kurulan ticari ve ekonomik iş ortaklığının en geniş açılı alanlarından bir tanesi de enerji departmanıdır. Rus Devleti enerji kaynakları bakımından dünyada parmakla gösterilen sayılı ülkelerden bir tanesidir. Türkiye ise Rusya'ya komşu olan devletler içerisinde enerji isteğinin süratle yükseldiğı devletler listesinde ilk sırada yer almaktadır. Bu etmenler iki devlet arasındaki enerji meseleleri ile ilişkili uzun vadeli iş ortaklığının temellerini meydana getirmektedir (Karagöl ve Kızılkaya, 2015).

Türkiye ve Rusya arasında kurulan enerji ilişkileri 1984 yılında gerçekleştirilen doğalgaz anlaşması vasıtası ile başlamış oldu. Burada söz edilen doğalgaz anlaşması ile inşaatı başlayan doğalgaz boru hattı projesi 1987 senesinde sonlandırıldı. Bu sayede Bulgaristan, Ukrayna ve Romanya havzalarından geçerek Türkiye'ye geldi ve Türkiye, Rusya'dan temin edilen doğalgazı kullanmaya başladı. 1997'de gerçekleştirilen Mavi Akım Anlaşması'nda Karadeniz altından geçirilmesi öngörülen doğalgaz boru hattının inşasına 2005'te başlandı. "Mavi Akım Anlaşması" enerji konusunda iki devlet arasında "Bakü-Tiflis-Ceyhan" petrol boru hattı hususunda meydana gelen yarışın yerine iş ortaklığı fikrinin gündeme gelmesi bakımından oldukça mühimdir. Mavi Akım bir bakıma daha ileriki senelerde git gide artış gösterecek olan karşılıklı ilişkilerin itici kuvveti haline gelmiştir. Mavi Akım'ın gerçekleştirilmesi ile Türkiye, enerji konusunda Rusya'nın en ciddi paydaşlarından biri konumuna gelmiştir. Türkiye, Rusya'dan doğalgazını tedarik eden devletler

listesinde ilk sırada yer almaktadır. Başka bir açıdan, Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı Projesi Rusya tarafından Türk ekonomisine yapılan en ciddi yatırımlardan biridir. Rusya son zamanlarda Mavi Akım hattı ile aynı kapsamda yeni bir Mavi Akım-2 doğalgaz boru hattı teklifi sunmaktadır. Türkiye tarafından kullanılan petrolün %29'luk kısmı ve doğalgazın %63'lük bölümü Rusya'dan temin edilmektedir (Demiryol, 2018, s. 18).

İki ülke arasında kurulan ilişkiler ekonomik ve politik bağlamda iki ayrı boyutta değerlendirmek mümkündür. Ekonomik süreçlerin politik ilişkilerin taşıyıcısı rolünü aldığı ve ilişkilerde bir nevi katalizör rolü üstlendiği iki ülke ilişkileri ile ilgilenen herkes tarafından ifade edilen bir gerçektir. İki ülke ekonomilerinin birbirini destekler nitelikte olması Türkiye'nin Rusya ile kurmuş olduğu ilişkilerine başka devletlerle olan ilişkilerinden daha farklı bir özellik vermektedir. Türkiye Rusya'dan enerji için hammadde ve bu gibi işlenmemiş mallar satmakta, Rusya'ya karşı gerçekleştirdiği ihracattaysa hazır ürünler daha fazladır. İki ülke arasında kurulan ticari nitelikli ilişkilerde, Türkiye bakımından artık geleneksel duruma gelmiş bir dengesizlik mevzu bahistir. Türkiye'nin Rusya'dan gerçekleştirdiği ithalat, Rusya'dan gerçekleştirdiği ihracata göre çok daha yüksektir. Bu durum ise Türkiye açısından git gide artış gösteren bir ticaret açığı yaratmaktadır. Türkiye'nin yükselen gereksinimi nedeniyle Rusya'dan temin ettiği enerji kaynaklarındaki maliyet yükselişinin sürmesi ithalatını geliştirmekte ancak ihracatı sabit kalmaktadır. Rusya açısansa, bavul ticareti, turizm vasıtası ile elde edilen gelirler, inşaat kurumlarından elde edilen gelirler ve Türk kurumlarının yoğun olduğu nakliyat alanı gelirlerinin de dahil edilmesi ile esasında dengesizliğin Rusya aleyhinde var olduğu, Türkiye'nin bu hususta açık bir üstünlüğünün mevcut olduğu ifade edilmektedir (TÜİK, 2020).

Global ekonomik sorunların ve gümrüklerde meydana gelen problemlerin etkisi ile 2009'daki ticari hacmi 22 milyar dolar seviyelerine düşmüştür. Buna karşın, 1992 senesinde Türkiye ve Rusya arasında mevcut olan ticaret hacminin yalnızca 1,4 milyar dolar seviyesinde olduğu düşünüldüğünde ulaşılan düzey hem Türkiye hem de Rusya açısından oldukça büyük bir başarı olarak değerlendirilebilir. Artık o kadar önemli olmasa da bavul ticareti vasıtası ile Türkiye tarafından 1992 ile 2005 seneleri arasında ulaşılan gelir düzeyinin yaklaşık 60 ile 70 milyar dolara ulaştığı ifade edilmektedir. Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerde turizm de oldukça önemli bir

yere sahiptir. Türkiye tarafından Rusya'ya yapılan ihracat 2008 itibari ile 6,4 milyar dolar olarak bilinirken; Rusya'dan gerçekleştirdiği ithalat miktarı 31,3 milyar dolardır (TÜİK, 2020).

Türkiye'de 15 Temmuz 2015'te meydana gelen darbe olayı ve Suriye sorununun yarattığı etkiler, Türkiye'nin Batılı ortaklarından git gide daha da uzak hale gelmesine, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği ile arasındaki ilişkilerini sorgulamasına yol açarken, Rusya ile arasındaki ilişkilerin daha da gelişmesine neden olmuştur. Fakat Türkiye'nin enerji merkezi olma amacı bakımından Avrupa Birliği'ne ait en önemli enerji pazarı konumunda olduğuna da dikkat edilmelidir. Bunun yanı sıra üst kısımda da belirtilen şekilde BTC, BTE ve TANAP Rusya'ya karşın, Batılı ortakların desteğini alarak gerçekleştirilmiştir. Doğu Akdeniz gibi Ortadoğu kaynaklı olan yeni oluşturulan projelerdeyse yine Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği'nin desteğine gerek duyulacaktır. Dolayısıyla Türkiye, Rusya ile ilişkilerini yakın hale getirirken Batılı ortaklarıyla olan ilişkilerinde dengeyi sağlamalı, kurulan ilişkilerin kriz halini almasına engel olmalı ve Avrupa Birliği'nin güneydoğudaki sınırlarında eksik olduğunu düşündüğü farklı opsiyonlu enerji merkezi ve enerji koridoru halini alabilmek amacıyla uğraşmalıdır. Bu bağlamda Hazar Bölgesi'ndeki doğal gazı Avrupa Birliği devletlerine taşımayı amaçlayan hatlar üzerinde çalışılmıştır. Bunlar, Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı ve TANAP vasıtasıyla ciddi girişimlerde bulunulmuştur (Kısacık ve Helvacıköylü, 2020).

Bugünün global enerji politikaları, çoğunlukla doğalgaz ve petrol aracılığıyla belirlenmektedir. Bu stratejilerin temelini meydana getiren bölgelerse, rezervler bakımından en ciddi payın sahibi olan Orta Doğu ve Asya'nın yanı sıra Hazar bölgeleridir. Doğalgaz ve petrol aranması, imalatı ve uluslararası nitelikli pazarlara taşınmasında, global açıdan ciddi bir yarış mevcuttur. Global enerji piyasalarının ciddi aktörlerinden bir tanesi olarak bilinen İran ve Rusya'nın şahsi kaynaklarının pazarlanması hususunda karşılaştığı problemlere karşın, Çin, Avrupa Birliği, Hindistan, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye gerek duyulan enerjiyi diğer kaynaklardan kesinti olmaksızın, güvenilir ve ucuz şekilde alabilmek için çok yönlü stratejiler kurmaya çalışmaktadırlar. Türkiye'nin hem petrol hem de doğal gazı üreten ülke ya da kurumlar açısından oldukça stratejik bir önemi vardır. Türkiye, ileride enerji pazarı olması açısından aday devletlerden bir tanesi olarak

değerlendirilebilir. Dolayısıyla, doğal gaz ve petrol dış alım süreçlerinde kaynağın fazlalığının, arz güvenliği ve devamlılığın oluşturulması ile enerji taşıma projelerinin tasarlanması Türkiye için oldukça önemlidir. Bugün dünya üzerindeki total enerji imalatının Doğal gaz rezervlerinin 79,1 trilyon metreküpü (%40,9) Orta Doğu ülkelerinde, 62,2 trilyon metreküpü (%32,1) Avrupa ve Asya ülkelerinde, 33,1 trilyon metreküpü (%17,1) Afrika/Asya Pasifik ülkelerinde bulunmaktadır. Dünya ispatlanmış petrol rezervi 1.696,6 milyar varil olarak tespit edilmiştir. Petrol rezervinin 807,7 milyar varili (%47,6) Orta Doğu ülkelerinde, 330,1 milyar varili (%19,5) Güney ve Orta Amerika ülkelerinde, 226,1 milyar varili Kuzey Amerika ülkelerinde (%13,3) bulunmaktadır (BOTAŞ, 2022).

İlk kez NATO'ya bağlı bir ülkeye Rusya tarafından nükleer enerji açısından yatırım gerçekleştirilerek Türkiye'nin enerji alt yapısındaki liderliğini yükseltecek ciddi bir adımda bulunulmuştur. Türkiye doğal gaz depolama konusunda projeler tasarlama ve enerji dağıtım üzerine çalışan işletmeleri satın alma şeklinde yatırımlarda bulunarak enerji bağımlılığı azalacak ya da enerji arz güvenliği sağlanacaktır. Buna benzer yatırımlar Rusya tarafından pek çok Avrupa Birliği ülkesinde yapılmıştır. Türkiye Rusya tarafından yapılan bu hamlelere karşın enerji arz güvenliğini riske sokmayacak biçimde davranışlar sergilenecek ve Rusya'nın enerji pazarı içerisindeki liderlik seviyesini arttırması sağlanacaktır. Bağımlılık dengesi Türkiye tarafından takip edilecek ve ilk olarak doğal gaz açısından tedbir alınacaktır. TANAP'ın dahil olması bu bakımdan önemlidir. Rusya'dan alınan doğalgazı limitlendirerek enerji arz güvenliği bakımından mevcut belirsizlikler giderilecek ve Türkiye'nin bölgesel nitelikli bir enerji merkezi durumuna gelebilmesi için Rus doğal gazının seçeneği haline gelebilecek enerji kaynaklarına ulaşılabilecektir. Bu bakımdan Doğu Akdeniz, Hazar Bölgesi ve Ortadoğu doğal gazı, Türkiye'nin Rusya'ya bağımlılığını düşürebileceği ve bölgesel faaliyetini yükseltebileceği alternatif enerji kaynakları olarak değerlendirilmelidir. Türkiye'de, bu bölgeler içerisindeki tedarikçi devletlerin enerji kaynaklarına erişebileceği enerji transfer hattı projeleri oluşturulması gerekmektedir. Hazar Bölgesi'nde Rusya tarafından kurulan siyasi ve askeri egemenliğine karşın, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği tarafından da destek verilmesiyle BTC, BTE ve TANAP kurularak bu amaca yaklaşılmıştır (Özbaz, 2011, s. 43).

Ekonomik açıdan kurulan ilişkilerin hacimce az ama mana açısından ciddi bir kısmı da teknik ve askeri alanda kurulan ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Dünya üzerinde adı bilinen silah üreticisi ve imalatçısı ülkelerin başında Rusya gelmektedir. Rusya tarafından askeri konularda iş ortaklığı yapılan devletler stratejik ortak olarak değerlendirilir. Ayrıca bu devletlerle kurulan ilişkilerine de ayrıca bir ehemmiyet vermektedir. İki ülke arasında gerçekleştirilen askeri ve teknik konulardaki iş ortaklığı Soğuk Savaş'ın sonlanmasının ardından ve SSCB'nin dağılmasından sonra tekrardan baş gösterdi. Rusya'yla askerî açıdan teknik iş ortaklığı gerçekleştiren ve silah ticareti yapan ayrıca NATO'ya bağlı ilk devlet Türkiye'dir. Türkiye'nin askeri malzeme ihtiyacının Rusya'dan temin etmesi birtakım NATO devletlerinin tepkisine yol açmıştır. Amerika Birleşik Devletleri ve bunun yanı sıra bazı Batılı devletlerin bu hususta yaptıkları baskılar ve lobi etkinlikleri de askeri alandaki iş ortaklığının artışına engel olmuştur. Bunun yanı sıra Türkiye'nin NATO'ya dahil olması nedeniyle bağlı olduğu silah standardı ve tarafların karşısına çıkan mali güçlükler de askerî açıdan kurulan ilişkilerin ilerlemesine engel olmuştur. Bu mesele Türkiye ve Rusya arasında gelişen askeri ilişkilerin kapsamını ve çeşitliliğini sınırlandırmaktadır. Tüm güçlüklerle karşın iki ülke hem askeri hem de teknik alanda ortaklığın arttırılması için fiili arayışlara girmiştir (Özbaz, 2011, s. 43).

2008 yılı nisan ayında "Rosoboroneksport" isimli Rus firması TSK'ya tanksavar sistemleri ve ayrıca füzelerin satışını içeren ihaleyi kazanmıştır. 23 Haziran 2008 tarihinde Amiral Vladimir Vısotski tarafından gerçekleştirilen Türkiye ziyareti esnasında Türkiye ve Rusya arasında kurulan askerî ilişkilerin ilerletilmesinin ehemmiyetine yeniden vurgu yapılmıştır. Rusya'dan gerçekleştirilen silah alımları Türkiye ve Rusya arasında gerçekleştirilen ticari ilişkilerin uzlaşma bağlamında gelişim gösterdiğinin ciddi belirtilerinden bir tanesidir. İki ülke arasında kurulan ekonomik ilişkiler ve bunun yanı sıra Türkiye ile Avrupa Birliği arasında gelişen ilişkiler beraber ele alınması gereken konulardır (Özbaz, 2011, s. 43).

Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği Türkiye ve Rusya arasında kurulan ekonomik ilişkiler açısından bir engel teşkil etmemektedir, tersine yeni açılımlara imkân tanıyacak potansiyele sahiptir. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği dolayısıyla bir bağımlılığı mevcuttur ve Avrupa Birliği'nin getirdiği çeşitli kotalar ve sınırlamalar bir şekilde Türkiye ve Rusya arasında kurulan ilişkiler üzerine etki etmektedir. Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği halinde, iki ülke arasındaki ticari ve

ekonomik nitelikli ilişkilerinde öncelikli olarak ve en fazla etki görecektir alanlar enerjinin yanı sıra turizm sektörleridir. Rusya Başkanı Putin, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılması durumunda meydana gelebilecek olası sorunlara karşı resmi bir uyarı gerçekleştirmiştir. Bahsi geçen durumdan bu iki devlet arasında kurulan ticari ve ekonomik ilişkilerin yüksek seviyede etkilenme durumu Türkiye'nin Avrupa Birliği ile görüşme süreci içerisindeki tutumlarına bağlıdır. Doksanlı yılların bitişine yaklaşırken iki ülke ticari ve ekonomik iş ortaklığı açısından ciddi deneyimler kazanmıştır. Karşılıklı güdülen ekonomik menfaatler, Rusya'ya ait hem bilimsel hem de teknik potansiyel ve Türkiye piyasalarının biçimlendirilmesi açısından sahip olduğu üst düzey deneyim bahsi geçen sürece sürat kazandıran temel etmenlerden bir tanesidir (Erdil, 2018).

Zamanla, iki komşu ülke arasındaki ticaret hacminin artması, her iki tarafın da karşılıklı ekonomik çıkarlara dayalı ticari ortaklıklar geliştirme çabalarının artmasına yol açmıştır. Hem Türkiye'nin hem de Rusya'nın burada söz edilen potansiyeli iki ülkenin de menfaatlerine uyacak biçimde kullanması ve bunu gerçekleştirecek efektif tedbirlerin alınması mevcut ilişkileri çok daha gelişmiş duruma getirecektir. Şu önemlidir ki, bu iki ülke arasında kurulan ekonomik ilişkiler siyasi olaylar karşısında oldukça hassastır. Bu nedenle iki devlet arasında inşa edilen siyasi dengelerin sağlam şekilde oluşturulması, ekonomik nitelikli ilişkilerin bir düzen içerisinde gelişim göstermesine olanak sağlayacaktır. İki ülke hem ticari hem de ekonomik alanda geliştirdikleri ilişkilerin sayısını artırarak ve farklılaştırarak çok daha ilerletmek için aralarında bulunan mevcut ve olası politik problemleri çok daha kolay şekilde ve iki devlet tarafından da uygun şartlarda çözebilme olanağına sahiptirler (Tokgöz, 2011, s. 9).

Rusya ve Avrupa Birliği arasında gerçekleşen enerji güvenliğine dair problemlerin çözüme kavuşturulmasına ve iki ülke arasında gerçekleştirilecek yeni anlaşmalara bağlıdır. Bu bakımdan Türkiye, coğrafi konumun getirdiği avantajdan yararlanarak Rusya ile enerji ortaklığını bu amaca dair şekilde biçimlendirilmeli ve geliştirilmiştir. Türkiye'nin Rusya'nın enerji stratejilerinin durmasına neden olacak ve Avrupa'ya ait enerji pazarı içerisindeki liderliğinin zedelenmesine ve azalmasına yol açacak projeler içerisinde bulunması, enerji bakımından kurulan ilişkilerin gelişmesini engellememiştir (Kantörün, 2010, s. 28).

Fakat 2015’de meydana gelen uçak krizi ile ilişkiler oldukça mühim bir sınavdan geçmiş, iki ülke arasında oluşan karşılıklı bağımlılık herhangi bir enerji kesintisi yaşanmadan sorunun çözülmesini sağlamıştır. Buna karşın Rusya ve Türkiye’nin jeopolitik bakımdan oldukça benzer hedeflerinin mevcut olması ve Suriye sorunuyla ilişkili bazı konularda fikir ayrılıklarının sürmesi, iki devletin yeniden karşı karşıya gelmesine neden olacak yeni sorunların meydana gelmesine yol açabilir. Bu bakımdan Türkiye, ilişkilerde dengeli olmalı ve karşılıklı bağımlılık durumunun, Rusya yararına dengesiz bağımlılık halini almasına engel olmalıdır. Bu kapsamda yaşanabilecek asıl problem, doğal gaz konusundaki bağımlılığın nükleer enerji gibi başka alanlara aktarılmasıyla, Rusya’nın Türkiye’nin enerji pazarı içerisindeki liderliğinin yükselmesi ve bağımlılık denkleğinin Rusya çıkarına bozulmasıdır (Kurban ve Cabbarlı, 2019 s.14).

3.4 Rusya Ukrayna Savaşı’nda Türkiye’nin Konumu

Rusya ve Ukrayna arasında krizler tarihsel olarak oldukça karmaşıktır. Kriz dolu ancak ortak geçmiş nedeniyle Putin iki ülkeyi her zaman “tek halk” olarak nitelendirmektedir. Rusya ile eski bir Sovyetler Birliğı ülkesi olan Ukrayna 1991 yılında Sovyetler Birliğı’nin dağılmasıyla Belarus ile Bağımsız Devletler Topluluğu’nu kurmuştur. Belarus Rusya ile yakın ilişkileri sürdürmekteyken, Ukrayana ise Batı’ya doğru gitmesi iki ülke arasında soğuk krizlerin başlangıcı olmuştur.

Kiev’de iktidara gelen Rusya yanlısı Viktor Yanukoviç, ülkenin Batı’ya yönelmesini engellemek amacıyla 2013 yılında AB Ortaklık Anlaşması’nı askıya aldığını açıklamıştır. Bu karar, Ukrayna tarihinde derin krizlerin başlangıcı olmuştur. Viktor Yanukoviç’in bu kararı, Ukrayna’nın Avrupa Birliğı ile entegrasyon sürecinde önemli bir dönüm noktası sayılmaktadır. AB Ortaklık Anlaşması, ülkeyi daha demokratik bir yapıya kavuşturmayı ve ekonomisini güçlendirmeyi hedefleyen bir anlaşmaydı. Ancak Yanukoviç’in Rusya yanlısı politikalarının etkisiyle bu anlaşma askıya alındığından dolayı Ukrayna’da büyük bir iç çatışma başladı, ardından Kiev sokakları protestolarla dolmuştur. Yanukoviç rejimi ise otoriter eğilimleriyle dikkat çekmekteydi. Ülkedeki siyasi bölünmeler derinleşti ve toplum giderek kutuplaştırıcı hale geldi. Büyük ölçekli protestolar şiddetlenirken polis müdahalesi de sertleşti. Sonunda durum kontrol edilemez hale gelerek ülkede kanlı çatışmalar yaşandı. Bu

süre zarfında Rusya da aktif müdahalede bulundu, Mart 2014 Kırım'ı ilhak etti. Bu durum uluslararası arenada büyük tepkilere neden oldu ve ilişkiler gerildi (Yavuz, 2021, s. 5).

Ukrayna, Rusya'nın güvenliği ve bölgesel etkisi için kritik bir konumda bulunuyor. ABD ve AB, Ukrayna'yı yönetebilmek ve etkilemek için uzun yıllardır çaba sarf etmektedirler. Coğrafi ve enerji açısından AB ülkeleri için çok önem taşımaktadır. (Sezer, 2024, s. 23). 24 Şubat 2022 tarihinde Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesiyle başlayan savaşın AB tarafından büyük bir güvenlik tehdidi olarak algılandığını ifade etmesi, savaşın AB-Rusya enerji ilişkileri üzerindeki etkisini açıklamaktır (Dinçer, 2023, s. 41). Rusya-Ukrayna savaşı, Doğu ile Batı arasındaki Ukrayna bu savaşın ana taraflarının liderlerine savaş alanıdır. Çağdaş ilişkinin doğasını sorgulayan çoklu ve çelişkili yorumların ortaya çıkmasına yol açmıştır (Sezer, 2024, s. 23).

Rusya ve Ukrayna savaşında Türkiye'nin konumu ise oldukça belirgin bir duruma işaret etmektedir. Türkiye gerek Rusya ve Ukrayna ile olan ticari ve siyasi ilişkileri gerekse bir NATO üyesi olarak Batı ile ilişkilerinden dolayı bölgedeki krizde kilit aktör konumundadır. Bölgedeki gerginlik Türkiye'nin ekonomisini, bölgesel güvenliğini ve Batı ile ilişkilerini ciddi oranda etkilemektedir. Türkiye aktif diplomasi izleyerek bir yandan Rusya'nın saldırganlığına karşı uluslararası camiayı göreve çağırırken diğer taraftan taraflarla özel ilişkilerini kullanarak çatışmaya dönüşen krizi yatıştırmaya çalışmıştır. Türkiye bir yandan da Ukrayna'daki soydaş Kırım Tatar halkına yardım etmeye çalışmakta ve ülkede bulunan Türk vatandaşlarının çatışma bölgelerinden tahliyesi için çaba göstermektedir. Rusya ve Ukrayna savaşı, yarattığı yeni durum Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu birçok dinamiği dönüştürerek Türkiye'ye hem olumsuz ve olumlu etkilemiştir (Anadolu Ajansı, 2022a). Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan savaş, Türkiye için stratejik bir konumda yer almaktadır. Türkiye, coğrafi açıdan sahip olduğu konumu nedeniyle bölgesel istikrarın sağlanması açısından önemli bir rol oynamaktadır (Şahin ve Karan, 2023, s. 27).

Türkiye, Rusya ve Ukrayna arasındaki askeri çatışmanın barışçıl bir şekilde çözülmesi için arabuluculuk yapmakta, ülkenin deneyimli diplomatları, taraflar arasında görüşmeler düzenleyerek barışçıl bir şekilde çözüm arayışında bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye, tüm tarafları uluslararası hukuka saygılı olmaya ve diyalog yoluyla anlaşmazlıkları çözmeye çağırmıştır (Kesgin, 2023, s. 24).

Rusya ve Ukrayna savaşı aynı zamanda Türkiye'nin enerji güvenliği açısından da dikkate alınması gereken bir meseledir. Bölgede yaşanan gerginlikler enerji kaynakları üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir. Bu nedenle Türkiye enerji açısından Rusya bağlı bir ülke olarak ve aynı şekilde hem Rusya ve hem Ukrayna ile komşu bir ülke olarak bölgede istikrarı koruyabilmesi için çabalamıştır.

Türkiye'nin de doğrudan etkilenebileceği göç sorunu da Rusya-Ukrayna savaşıyla ilişkilendirilebilir. Bu nedenle Türkiye’de, insani yardım sağlama konusunda öncü rol oynamıştır (Aktaş, 2022, s. 21). Özellikle Ukrayna-Rusya savaşında Türkiye’nin takınmış olduğu tavır ve neredeyse Rusya ile iletişim kurabilen tek aktör olması, çalışma boyunca üzerinde durulan enerji merkezli karşılıklı bağımlılığa ilişkin tezleri destekler mahiyettedir. Zira Türkiye-Rusya ilişkileri her ne kadar Türkiye Kırım’ın ilhakı başta olmak üzere, Rusya’nın uluslararası hukuka aykırı tüm müdahalelerinin karşısında olsa bile Rusya ile ilişkilerinin seyrinin düşmesindense, ivmelenerek devam etmesi şeklinde sürmektedir.

4. TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNDE ENERJİ GÜVENLİĞİ

Özellikle son zamanlarda enerji güvenliği kavramı oldukça popüler hale gelmiştir. Dünya üzerindeki enerji rezervlerinde yaşanan azalışla enerji güvenliği meselesinin her zaman olduğundan çok daha önemli hale gelmesine yol açmıştır. Son dönemlerde NATO enerji güvenliğine daha çok yönelmesi de bu olayın nedenleri arasında gösterilebilir. Enerji güvenliği olgusunun literatürde değişik tanımları yer almaktadır. (Sevim, 2009). Enerji güvenliği kavramı, “enerjinin değişik biçimlerde, yeterli oranlarda ve ödenebilir fiyatlarda her durumda makul olmasıdır” şeklinde tanımlanmıştır (Özkül, 2009).

- 1- Enerjinin devamlı güvenilir, temiz ve farklı kaynaklardan ya da devletlerden uygun oranlarda ve uygun fiyatlar ile alınması ve maksimum verimlilik ile tüketilmesi.
- 2- Yeterli sayıda olan enerji kaynaklarına, tutarlı fiyat ve stabil bir kaynaktan, halihazırda tehdit altında bulunmayan boru hattı, deniz yolları ve bunlara benzer ulaşım fırsatları aracılığı ile eşit dağılım kapsamında ulaşılması.
- 3- Dünyada üzerinde var olan enerjinin mantıklı şekilde kullanılması,
- 4- Ekonominin gerek duyduğu enerji hizmetlerinin sürekli şekilde bulunabilir olmasıdır.

Ekonomiye dair mühim gelirlerden olan enerjinin, güvenli olabilmesi, öncelikle ekonomilerinin devamlı şekilde sürdürülebilmesi için lazım olan enerjinin kesintisiz biçimde sağlanabilmesi şartı konmalıdır. Sonuçta enerji ihtiyacını dış devletlere bağımlı biçimde karşılayan devletlerin ekonomik dengelerinin sağlıklı şekilde ilerletebilmesi, gerek duyulan enerjiye doğru zamanda, makul bir maliyet ile erişmelerine bağlıdır. Benzer biçimde enerji merkezli ekonomisi olan üreticiler açısından da bu olay ekonomik açıdan kurulan dengelerin şaşmasına neden olabilir. Enerjinin güvenliği kavramı ve ülkelerin güvenliği arasında da oldukça ciddi bir ilişki mevcuttur. Enerjiyi sakınmanın yanında ülkelerin menfaatlerini korumaya dair bir olgu şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Neticede enerji güvenliğinde meydana

gelebilecek bir problem, devletlerin hem ekonomileri hem de siyasi açıdan kurulmuş ilişkileri üzerinde etkili olabilecek seviyededir. Enerji kaynaklarından devamlı olarak karşılanabiliyor olması, başka bir deyişle enerji güvenliğini çözmüş olmak, ülkelerin, uluslararası sistem içerisindeki hakimiyetin ve nüfuzlarını yükseltmenin yanında ekonomik ve siyasi kazanımları da yanında getirmektedir. Fakat tam zıttı şekilde enerji güvenliğini sağlayamamak ülkeler için negatif sonuçlara yol açmıştır. Yükselen enerji fiyatları, global ısınma ve iklim değişikliği hususunda meydana gelen hassasiyet, dünya enerji arzındaki yükseliş karşısında tükenme yöneliminde olan fosil kaynaklara bağımlılığın yakın gelecekte sürecektir olması, yeni enerji teknolojileri kapsamında yaşanan yeniliklerin ve gelişmelerin yükselen arzı giderebilecek ticari olgunluktan şu an için uzak olması, devletlerin enerji güvenliği hususundaki endişelerini gün geçtikçe daha da yükseltmektedir (Aydın, 2023, s. 19).

Şekil 4.1 : Enerji arz ve talep güvenliği kavramları

Kaynak: (Hodaloğulları ve Aydın, 2016)

Devletlerin enerjiyi üreten ya da tüketen konumunda olmalarına göre, enerji güvenliği olgusu değişim göstermektedir. Gereğinden çok daha az miktarda enerji kaynağı imal ettiğinden, dıştan enerji almak mecburiyetinde olan devletler bakımından “enerji arz güvenliği” ne denli mühimse, gereğinden daha fazla imal gerçekleştirerek dışarıya satan devletler açısından da “enerji talep güvenliği” o denli önem arz etmektedir. Bu bakımdan enerji güvenliği uluslararası bir mesele olarak değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra bu kavram hem üretici hem de tüketicilerin karşılıklı şekilde birbirlerine bağımlı vaziyette olduklarını ortaya koymaktadır (Ediger, 2007).

Enerji arz güvenliği konusunda, devletin gelişmişlik seviyesine bağlı şekilde birtakım değişiklikler mevzu bahistir. Nitekim, gelişmiş devletler için dışarıdan enerji alımının kesintisiz şekilde akışta olması mühimken, ödemeler dengesi açığına sahip gelişmekte olan devletlerde, enerjinin olabildiği kadar az ve sabit fiyatlarda üretilmesi oldukça önemli olmaktadır. Global enerji kaynakları ya da iletim hatlarında meydana gelen ciddi bir kesinti, dünya ekonomisinin negatif

etkilenmesine neden olmaktadır. Devletlerin enerji arz güvenliğini sağlayabilmeleri için, enerji tedarik için mevcut portföyleri ve tipleri farklılaştırıp çeşitlendirmek, enerji tüketimi konusunda verimi arttırmak ve efektif enerji yönetim teknikleri oluşturmaları gerekmektedir (Özalp, 2019).

Türkiye ve Rusya iki ayrı bölgesel güç olarak değerlendirilmektedir. Sovyetler'in dağılmasının ardından sonraki süreçte Rusya ve Türkiye arasında kurulan ilişkilerde genellikle enerji projeleri üzerine yoğunlaşma stratejisi kullanılsa da 2015 yılı Kasım ayına gelindiğinde Türk sınırlarını ihlal etmesi dolayısıyla düşürülen Rus savaş uçağı meselesi bu stratejinin etkisini yitirmesine neden olmuştur. Türkiye enerji gereksiniminin karşılanmasında %95 dışa bağımlıdır. Türkiye ve Rusya arasında meydana gelen uçak krizi ardından yaşanan gelişmeler, bir devletin enerji bağımlılığı dolayısıyla yüz yüze gelebileceğı tehdidin boyutlarını gözler önüne sermiştir. Yaşanan olaylar, Türkiye'nin enerji güvenliğini sağlayabilmesi için doğru çeşitlendirme stratejisini takip etmesi gerektiğini bir kez daha göstermiştir. Türkiye ve Rusya'nın Akkuyu nükleer santrali örneğinde nükleer enerji kapsamındaki iş ortaklığından bahsedilerek, uçak sorunu ile iptal edilen projelerin ikili ilişkilerin yanı sıra bölgesel enerji güvenliği üzerine olan etkisinden de söz edilmektedir. Karadeniz'e sınırı olan devletler ve bu devletlerle iletişimde olan pek çok devletin, sıcak denizler ile bağlantısını yaratan boğazlar, Türkiye sınırları içerisinde yer almaktadır. Jeopolitik, tarihsel, etnik ve dini hesaplar ya da hesaplaşmalardan dolayı meydana gelen asla bitmek tükenmek bilmeyen savaşlara ev sahipliğı yapan Ortadoğı başta olmak üzere Kafkaslar ve Balkanlar'ın tümüne, ciddi bağlarla bağlı ve bunun yanı sıra komşuluk eden tek devlet yine Türkiye'dir (Aras, 2011).

Ortadoğı, petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynakları bakımından dünyanın en zengin bölgelerinden biri olarak kabul edilir. Buna ek olarak, Hazar Denizi de stratejik konumuyla ve enerji talebini güvenilir ve sürekli bir şekilde karşılama potansiyeliyle bilinir. Avrupa devletleri için hayati bir geçiş bölgesi konumunda bulunmasıyla dikkat çeker. Hazar'ın çok çeşitli enerji kaynaklarının Avrupa'ya aktarılmasında, Doğı-Batı transit devlet niteliğini taşır. Türkiye var olan boru hatlarının yanında, çok çeşitli yeni projelere de katılmıştır. Burada söz edilen projelerin sonlandırılmasıyla Türkiye, ileride Doğı-Batı Enerji Koridoru niteliğine sahip olmanın yanında, Kuzey-Güney Enerji Koridoru niteliğini almak için aday, Avrupa Birliğı devletlerini enerji krizinden çekip alacak kilit devlet noktasına gelebilir. Bu sayede Avrupa Birliğı ile

yapılacak enerji iş ortaklığı, tam üyelik süreci esnasında Türkiye'nin ehemmiyetini oldukça yükseltecektir (Bayraç, 2009).

Türkiye, Hazar çevresinde uluslararası pazarlara enerji transferinde kavşak görevi görerek Hazar havzası devletlerinin ve hatta bazı diğer açılardan Rusya'nın dahi vazgeçemeyeceği, Ortadoğu'nun yok sayamayacağı ve Avrupa'ya enerji kaynaklarının aktarılması hususunda Avrupa'nın kendi yanında olmasını isteyebileceği seviyede oldukça ciddi bir stratejik yere sahiptir. Şahsi ekonomik bölgesinden çıkmasına izin verdiği projeler vasıtasıyla da enerji koridoru halini alma politikasını da geliştirmektedir. Fakat bilhassa Orta Asya ile Kafkasya'da mevcut olan enerji kaynaklarını Avrupa'ya aktaran projelerin tam ortasında bulunurken, Rusya gibi bir enerji liderine herhangi bir hasar vermeden kendi ilişkilerini devam ettirmek için de uğraşmalıdır. Şu nokta özellikle unutulmamalıdır; Rusya Türkiye için görmezden gelinemeyecek kadar ciddi bir ticaret paydaşdır. Türkiye, enerji konusunda yeni bir dünya düzenlemesini inşası uğraşlarının yoğun hale geldiği geçiş sürecinde ciddi avantajlara sahip olmasının yanında önemli tehditlerle karşılaşan bir konumda yer almaktadır. Enerji transferi gerçekleştiren bir ülkeden, enerji "hub"ı haline gelmek isteyen Türkiye'nin, avantajlı yanlarını ve eksik yönlerini anlayarak ve bu noktaları göz önünde tutarak hareket alanını ve stratejilerini tespit etmesi beklenmektedir (Ediger, 2007).

Enerji miktarının sınırlı olması, talebin ise yüksek olması ve devletlerarası boru hatlarıyla kaynaklara ulaşmanın sürekliliğinin sağlanması, enerji güvenliği meselesini ön plana çıkarmıştır. Enerji güvenliği arz, miktar ve fiyat hususlarında her seviyede kendisini ciddi biçimde göstermektedir. Enerji güvenliğinin sağlanabilmesi için belirli koşulların yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu koşullar şunlardır: enerji kaynaklarının bulunduğu alanların güvenliğinin sağlanması, kaynak bölgeleri ve devletlerle işbirliğinin geliştirilmesi, enerji kaynaklarında çeşitliliğe ve farklılaştırmaya gidilmesi, enerji ulaşım yollarının güvenliğinin sağlanması ve olası bir kriz durumuna karşı rezervlerin depolanabileceği uygun ortamların oluşturulması.

Enerji güvenliğinin çok daha sağlıklı hale gelmesinin yolları; kaynak çeşitlendirme çalışmalarında bulunmak, mevcut enerji kaynaklarının çeşidini arttırmak, enerji tüketimi konusunda verimin artış gösterdiği ve benzer biçimde pazar şeffaflığının yükselmesi ile başarı elde edilmiş olacaktır (Ediger, 2007).

4.1 Enerji Güvenliği Politikaları Bağlamında Rusya

Uzun yıllar kapalı planlı bir ekonomiye sahip olan Rusya'da, kısa sürede piyasa ekonomisine geçişin yarattığı sorunlar ve eksiklikler henüz aşılammıştır. Ayrıca yapısal eksiklikleri hızla gidermeye çalışan Rusya, oldukça zengin doğal kaynaklara, iyi eğitilmiş insan kaynağına ve önemli bir teknolojik birikime sahiptir. Dolayısıyla Rusya üretiminin nispeten kısa sürede tüketim tercihlerine uyum sağlaması ve petrol, gaz gibi doğal kaynakların girdisi sayesinde refah seviyelerinin önemli ölçüde artması beklenmektedir. Rusya enerji piyasası kaynakları açısından dünyanın önde gelen ülkelerinden biridir. Rusya dünyanın en büyük doğal gaz rezervlerine, ikinci büyük kömür rezervlerine ve yedinci büyük petrol rezervlerine sahiptir. Dünyanın kanıtlanmış en büyük doğal gaz rezervleri Rusya'dadır. BP 2019 Dünya Enerji İstatistik Görünümü Raporu'ndan yapılan derlemeye göre, dünya üzerinde toplam 196,9 trilyon metreküp kanıtlanmış doğal gaz rezervi bulunuyor (BP, 2019).

En fazla doğal gaz rezervi 75,5 trilyon metreküple Orta Doğu bölgesinde yer alırken bunu 62,8 trilyon metreküp rezerve sahip Rusya ve Türkmenistan'ın da içinde bulunduğu Bağımsız Devletler Topluluğu izlemektedir. En az doğal gaz rezervine sahip bölge ise 3,9 trilyon metreküple Avrupa'dır (Erusam Stratejik Araştırma Merkezi, 2019). Dünya toplam rezervlerinin %23,4'ünü oluşturmaktadır. İran ise ikinci sıradadır ve Rusya'nın yarısı kadar doğalgaza sahiptir. Rusya, dünya toplam doğal gaz üretiminin %19,6'sını gerçekleştirmektedir. Genel enerji tüketimi açısından Rusya, %6,1'lik tüketimle dünyanın üçüncü büyük tüketicisi, ABD ve Çin'den sonra ikinci sırada yer alırken, tüketim sonrası fazla açısından da Rusya en önemli doğal gaz satıcısıdır. Bunun büyük bir kısmı Türkiye'nin de aralarında bulunduğu Avrupa'ya ihraç edilmektedir (Yalçın, 2017, s. 22).

Rusya dünya üzerindeki en büyük doğal gaz ihracatçısıdır. Bunun yanı sıra dünyanın en büyük ikinci petrol ihracatçısı ve en büyük üçüncü enerji tüketicisi unvanlarına sahiptir. Rusya sahip olduğu geniş enerji seviyesi ve özellikle de doğal gazı satan olarak, başta Avrupa Birliği ve Asya Pasifik Bölgesinin teknoloji açısından gelişmiş devletleri olmak üzere, global enerji piyasası içerisinde oldukça ciddi bir stratejik gücü temsil etmektedir. Rusya açısından enerji güvenliği; doğal gaz imalatı ve boru hatları aracılığıyla dağıtım piyasasındaki liderliğinin korunması manasına

gelmektedir. Bu amaçla git gide artan devletçi politikalar takip edilmektedir (Erusam Stratejik Arştırma Merkezi, 2019).

Rusya Federasyonu'nun doğal gaz rezervlerinin büyüklüğü ve Gazprom'un bu alandaki hakimiyeti gerçekten de önemli bir ekonomik ve jeopolitik konudur. Gazprom'un doğal gaz boru hatları aracılığıyla eski Sovyetler Birliği'nin içerisindeki enerji akışını ve Doğu Avrupa'nın bir bölümünün doğal gaz ihtiyacını sağlaması, Rusya'nın bölgedeki etkisini artmıştır. Özellikle Ukrayna, Beyaz Rusya, Moldova ve Litvanya gibi ülkelerin doğal gaz alım satımının tamamının Gazprom aracılığıyla gerçekleştirilmesi, Rusya'nın bu ülkeler üzerindeki enerji bağımlılığını ve dolayısıyla politik etkisini güçlendirmiştir. Bu durum, Rusya'nın bölgedeki siyasi ve ekonomik gücünü korumasına ve genişletmesine neden olmuştur (akt. Şahin, 2021, s.22).

Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgeye dair, “Çoklu Boru Hatları,” “Doğu-Batı Enerji Koridoru” ve buna benzer çok değişik proje ve teknik geliştirme uğraşları karşısında, Rusya'nın söz edilen alan üzerindeki liderliği zedelenemediği gibi, yeni yapılan anlaşmalar ve yatırımlar aracılığıyla, bu hakimiyeti birtakım hususlarda artmıştır (Dokuzlar, 2006). Rusya, sahip olduğu geniş doğal kaynakları hem ilhak ettiği ülkeler arasındaki hakimiyetini artırmak hem de gelecekte Rusya ile rekabet edebilecek Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan gibi ülkelerle ikili anlaşmalar yapmak için kullanmıştır. Arz edilen doğal gazın fiyatı ve anlaşma şartları hususunda yapılan bazı kolaylıklar karşısında Moldova, Bulgaristan, Gürcistan ve Beyaz Rusya gibi devletlerin altyapı özellikleri Rusya tarafından ele geçirilmektedir (Ulutaş M, 2008, s. 10).

Avrupa Birliği gaz ithalatı ve Rusya'da gerçekleştirilen alt yapı yatırımları dolayısıyla, birbirlerine karşı bağımlılıkları mevcuttur. Rusya'nın özellikle enerji piyasalarına daha çok yatırım alabilmesi için, Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) dahil olmasının gerekli olduğu Avrupa Birliğince dile getirilmektedir. Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olunması dahilinde, uluslararası ticaret sistemi içerisine Rusya'ya ait ekonomi de dahil edilebilecek ve WTO tarafından koşulan normların uygulanabilir durumda olması da Rusya ekonomisinin tümünün yanı sıra enerji sektörünün de Avrupa Birliği ile yakın duruma geçeceği söylenmektedir. Rus devletinin hem endüstriyel hem de ileri teknoloji araçları yarışı bakımından Çin ve Japonya'ya karşı yetersizliği, Asya-Pasifik Bölgesi içerisindeki en ciddi tedarikçi devlet konumunun öne çıkmasına yol açmaktadır. Bu bakımdan Rusya, Amerika Birleşik Devletleri ve

Avrupa Birliği'nin enerji gereksinimleri değerlendirilerek, sektörde belirleyici olma görevini hem orta hem de uzun vadede devam ettirmeyi planlamaktadır (Aras ve Yorkan, 2006).

Stratejik amaçlar değerlendirildiğinde, çeşitlilik kazandırma, Rusya Federasyonu'nun enerji siyasetleri bakımından en önemli öğelerinden bir tanesi olarak ortaya çıkmaktadır. Rusya hükümeti, Avrupa haricinde enerji rezervlerini dışa satabilecek değişik enerji pazarlarına erişmek için planlar yapmanın yanı sıra, Avrupa'da yer alan enerji transfer rotalarını çeşitlendirmeyi amaçlamakta ve problem yaşadığı transit devletleri devre dışı konuma getirecek yeni enerji transfer hatları yaratma planları yapmaktadır. Bu sayede enerji arz güvenliğini garantilemek için uğraşırken, başka devletlerle arasında olan karşılıklı bağımlılık giderleri üzerinde etkili olan fazla hassasiyetini azaltmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda 2006 senesinden itibaren Ukrayna ile arasında meydana gelen sorunlar dolayısıyla, Avrupa'ya bu devlet üzerinden yaptığı doğal gaz satışını düzeltmektedir. Bilhassa Baltık Denizi'nden başlayıp Almanya'ya varan Kuzey Akım'ın devreye sokulması, Rusya Hkmeti'nin Ukrayna'ya karşı mevcut olan bağımlılığını ciddi düzeyde düzeltmiştir. Kuzey Akım Projesi'nin başarı elde etmesi, bu hatta paralel şekilde kurulacak Kuzey Akım II'nin inşası konusunda Rusya'yı devreye sokmuş, fakat Avrupa Birliği'nin yasaklamaları dolayısıyla hattın inşaatına başlanamamıştır. Rus devleti tarafından Ukrayna'ya ait rolün azaltılmasının planlandığı başka bir proje ise iptal edilmiş olan Güney Akım Doğal Gaz Boru Hattı (Güney Akım) projesinin yerine geçen Türk Akımı Projesi'dir. Rus devleti, söz edilen bu boru hattı ile Ukrayna'nın gücünü ortadan kaldırarak, Türkiye'nin yanı sıra ve Avrupa devletlerine de doğal gaz satmayı amaçlamaktadır. (Taşken, 2014).

Enerji hususunda dış ülkelere bağımlı bir siyasete sahip olan Türkiye, her geçen gün artış gösteren enerji gereksiniminin ciddi bir kısmını Rusya'nın ardından İran'dan almaktadır. 1996 yılında 25 senelik olarak gerçekleştirilen ve bilhassa Türkiye'nin İran'dan senelik 10 milyar metreküp gaz almasıyla neticelenen anlaşma Türkiye açısından oldukça önemlidir. Bunun yanı sıra İran, Türkiye toprakları üzerinden Avrupa'ya gaz transferini Türkiye Avrupa Doğalgaz boru hattı projesiyle de gerçekleştirilmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye'nin gerek duyması durumunda hat içerisinde doğal gaz alması, Türkiye'ye gaz satımında İran'ın iyi bir ortak olma ihtimalini güçlendirmektedir. Fakat 2008'de İran Hkmeti'nin teknik nedenlerle

Türkiye'ye gerçekleştirdiği günlük gaz aktarımını ciddi oranda durdurması, İran'ın dengesiz davranışları göz önüne alındığında tehlikeli olabileceğini gözler önüne sermektedir. Bütün bunların yanı sıra İran'ında Türkiye'ye sattığı doğal gaz oranı kadar gazı çok daha ucuz bir fiyatlandırma ile Türkmenistan'dan satın aldığı da bir gerçektir. Türkmenistan'ın doğal gazı Hazar toprakları üzerinden taşıyarak Türkiye aracılığıyla dünya piyasalarına satmasının en büyük engeli İran'ın doğalgaz siyaseti olduğu fikri mevcuttur. İran, dünyanın en büyük ikinci doğalgaz rezervlerine sahip olmasına rağmen, uygulanan yaptırımlar nedeniyle bu rezervleri tam kapasiteyle işleyememektedir (Taşken, 2014).

Rusya devletinin enerji siyasetinin belirlenmesi konusunda oldukça etkili kaynaklardan bir tanesi de "Rusya Federasyonu Enerji Stratejisi 2030" adlı strateji belgesidir. Rusya Federasyonu Enerji Stratejisi 2030'a göre, global enerji piyasalarında güçlü bir konumunun olması, çok daha kaliteli yaşam şartlarını sağlama, devamlı ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi güven altına alabilmek amacıyla enerji piyasasının potansiyelini yükseltme ve enerji rezervlerinin etkili bir şekilde kullanılmasını sağlamak, Rusya Federasyonu'nun enerji siyasetinin amaçlarını meydana getirmektedir (Kakışım, 2019).

Rusya dahi İran'ın dünya sistemi içerisinde soyutlanmasına dair teşebbüslerden yararlanarak, kendisi ardından en fazla doğalgaz kaynağına sahip İran'ı devreden çıkararak bireysel avantaj kazanmayı planlamaktadır. İfade edilenlere göre Türkiye tarafından alınan gazlardan en pahalı olanının İran'dan temin ediliyor ve İran'da mevcut olan güvenlik gerekçeleri de göz önüne alındığında rezerv sağlama konusunda doğru bir seçenek mi? sorusunu gün yüzüne çıkarmaktadır. Bu noktada Türkiye enerji hususunda oldukça duyarlı ve yapıcı siyasetler üretmelidir. Türkmenistan ise bu noktada alternatif tedarikçidir. 1998'de yapılan ve ilerleyen dönemlerde hedefine ulaşarak gaz alımı gerçekleştirileceği düşünülen Hazar Geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa DGBH projesi sayesinde Türkiye on altı milyar metreküp Türkmenistan doğal gazı alabilmesi planlanmıştır. Hazar bölgesinde bulunan ve dünya üzerindeki en büyük dördüncü doğalgaz kaynaklarını elinde bulunduran bir devletle enerji ilişkilerinin çok daha yoğun şekilde yapılması Türkiye için oldukça önemli bir şanstır. Türkiye Irak, İran, Azerbaycan ve bunun yanı sıra Nijerya ve Cezayir'den satın alabileceği gazın yanında spot satın alımlar ve yerli imalat hacimlerini büyütürse gaz talep güvenliği ve rezerv çeşitliliğini oluşturma

hususunda ciddi adımlarda bulunulmuş olacaktır. Özetle, ifade edilen tarihi kurgu içerisinde oyuna yön verecek kapasite, deneyim ve her çeşitte donanımı bünyesinde barındıran Türkiye'nin, bilhassa boru hattı siyasetinde gerçekleri bilmesi, bölgesel yaşanan kısır döngüleri yıkacak iyi şekilde oluşturulmuş taktikler ve yeni açılımlar oluşturabilmesi bir mecburiyet olarak ortaya çıkmaktadır (Pala, 2014).

Rusya Federasyonu, enerji sattığı sektörlerle ve devletlere çeşitlilik kazandırarak, yalnızca bir pazara ya da alana karşı mevcut olabilecek bağımlılığına denge getirmeyi ve aşırı hassasiyetini azaltmayı, meydana gelebilecek kriz hallerindeyse korunmasızlığını limitlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda yalnızca Avrupa enerji pazarına bağımlı olmaksızın, Orta Asya devletleriyle enerji anlaşmaları gerçekleştirerek enerji sattığı devletleri çoğaltmaktadır. Bu sayede Avrupa enerji sektörüne karşı mevcut olan talep bağımlılığını, Orta Asya enerji pazarına yönelerek denge oluşturmak için uğraşmakta ve Avrupa devletlerine karşı pazarlık gücünü yükseltmeyi arzulamaktadır. Rusya'nın Enerji stratejisi belgesinde ifade edilene göre, hükümetin enerji piyasalarındaki en ciddi stratejik adımları şunlardır: Asya Pasifik devletlerine enerji akışını çeşitlendirip çoğaltabilmek için devletin doğu kısmında doğal gaz ve petrol işletmeleri kurmak ve bu maddelerin imalatının sürekliliğini sağlayacak kuzey bölgeleri içerisinde keşif araştırmalarında bulunmak, vergide indirim yapılarak ulaşılması güç enerji alanlarını geliştirmek, enerji altyapısında bölge bazlı çeşitlendirme gerçekleştirerek enerji altyapısını ilerletmek, enerji tasarrufu yapmak ve yenilenebilir enerji tanıtımı yapmak yer almaktadır (Kakışım, 2019).

4.2 Enerji Güvenliği Politikaları Bağlamında Türkiye

Türkiye enerji gereksiniminin çok büyük bir kısmını ithal etmektedir. Türkiye, bu bağlamda dışa bağımlılık oranını düşürmek için son dönemlerde ciddi işler yapmaktadır. Bu kapsamda enerji elde ettiği kaynaklarını çeşitlendirmeye çalışarak doğalgazın yanı sıra petrol alımı açısından da dışa bağımlılık oranının düşürülmesiyle beraber, bölgede içerisindeki potansiyel devletlerle enerji temelli ilişkilerin kurulması Türkiye'ye son dönemde enerji hususunda bölgesel aktör karakteri sağlamıştır. Enerji kaynakları zengin devletlere yakın olması dolayısıyla kazandığı jeostratejik mevkisini uzun seneler boyunca iyi şekilde değerlendirememiş olan Türkiye'nin, TANAP vasıtasıyla bölgesel enerji denklemi içerisindeki rolü

önem kazanmıştır. Türkiye son dönemlerde ekonomik göstergeler içerisindeki istikrarlı duruşuyla, enerji konusunda da bu meseleyi kendisi için avantajlı hale getirmiştir. Ayrıca Türk Akımı gibi çeşitli projeler vasıtasıyla global enerji denkleminde de ciddi bir yer edinmiştir. Rus Devlet Başkanı Putin'in Türkiye'ye gerçekleştirdiği son ziyarette Güney Akım Projesi'nin iptal edilmesiyle bu projenin Bulgaristan yerine, kurulacak yeni hat aracılığıyla Türkiye bağlantılı Yunanistan'dan Avrupa'ya götüreceğini bildirmesi Türkiye'nin enerji denklemi içerisindeki yerine yeni bir bakış ve boyut sağlamıştır. Rusların Türk Akımı'nın sahibi olması ve gerçekleştirilen ikili görüşmelerin halihazırda sürmesi, Rusya tarafından alınacak kararların projeyi yeniden biçimlendireceğini gözler önüne sermektedir. Bu kapsamda Türk Akımı'nın hepsinin Rusların olmasından kaynaklanabilecek sorunların engellenmesi için Türkiye'nin tıpkı diğer enerji projelerindeki gibi Türk Akımı Projesi'nde de ortak olarak bulunması stratejik önem arz etmektedir (Karagöl ve Kızılkaya, 2015).

Türkiye limitli enerji kaynakları olan bir ülkedir. Türkiye'nin, gelişen ekonomisi dolayısıyla her geçen gün enerji tüketiminde de artış gözlemlenmektedir. Türkiye'de harcanan petrol miktarının %93'lük kısmı ve kullanılan doğalgazın %98'lik bölümü dışarıdan alınmaktadır. Türkiye, doğalgaz açısından %90'dan fazla ithalata bağımlılıkla yüzdesi ile on ikinci sırada, senelik doğalgaz arzının ortalama %5'ini gidererek on sekizinci sırada, ithalat açısından kaynak çeşitliliği hususundaysa Herfindahl Hirschman Index tarafından belirlenene (Benli, 2011) göre ortalama 0,30'lük bir oranla on üçüncü sırada bulunmaktadır. Türkiye, harcadığı enerjinin oldukça ciddi bir bölümü Rusya'dan karşılamaktadır. Türkiye tarafından gerçekleştirilen doğal gaz alımının %55'lik kısmı, Rusya'dan sağlanır. Bir devlet şirketi olan BOTAS, Türkiye'nin Rusya'dan ithal ettiği senelik ortalama 30 bcm³ 'lük doğal gazın yaklaşık yirmi milyar m³'lük bölümünü; 10 milyar m³'lük bölümü ise özel kuruluşlar vasıtasıyla alınmaktadır. Bunun yanı sıra Rusya açısından Türk enerji piyasası oldukça önemli pazarlardan biri olarak görülmektedir. Nitekim, Rusya enerji kaynaklarının Türkiye vasıtasıyla Avrupa'ya taşınmasının ehemmiyetini arttıran bir diğer etmen de Türkiye'nin Doğu-Batı enerji geçidinde sahip olduğu konumudur. Türkiye'den yan biçimde geçerek Avrupa'ya taşınan boru hatları, ekonomik açıdan daha fazla gidere yol açmakta ve daha fazla sayıda devlet sınırları içerisinde geçmesi dolayısıyla Kremlin'in daha fazla sayıda devletle boru hatları

projesini konuşmaya ve anlaşma yapmaya itmektedir. Dolayısıyla Rusya'dan gelip Türkiye'ye Karadeniz'den geçerek gelecek boru hattı projeleri ekonomik olduğu kadar mesafe açısından da Kremlin için daha avantajlı durumdadır (Korkmaz, 2023).

Türkiye'nin doğalgaz gereksinimini gidermek ve doğal gaz arzının çeşitliliğinin yanı sıra güvenliğini gerçekleştirebilmek için, uzun vadeli doğalgaz ticaret anlaşmaları gerçekleştirilmiştir. Bu anlaşmalara göre:

- Rusya Federasyonu ile Batı Hattı ve Mavi Akım anlaşmaları kapsamında toplam 20 milyarm³/yıl,
- İran ile 9,5 milyarm³/yıl,
- Azerbaycan ile 3 anlaşma kapsamında toplam 12,75 milyar m³/yıl,
- Türkmenistan ile 16 milyar m³/yıl miktarında doğalgaz ile
- Cezayir'le 4,4 milyar m³ /yılve
- Nijerya ile 1,4 milyar m³ /yıl miktarında LNG alım anlaşmaları mevcuttur (BOTAŞ, 2013).

Türkiye'de enerji talep güvenliğini oluşturmak için tasarlanmış mevcut politika ve taktikler; dünyada üzerindeki genel eğilimlerle beraber, bölgesel çevrede ve küresel seviyede enerji dinamikleri açısından önemli olan bütün aktörlerin politika ve stratejileri değerlendirilerek ve devlet gerçekleri ele alınarak bilhassa Avrupa Birliği müktesebatı ve Türkiye'nin içerisinde yer jeopolitik çerçeveden bakılarak gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin esas enerji politikası şu şekilde ifade edilebilir:

- Kaynakların farklı ve çeşitli olmasına, yerli ve yenilenebilir rezervlere değer verilmesi,
- Dışa bağımlılık durumunun minimuma çekilmesi,
- Çevre üzerinde bırakılan etkilerin minimum düzeye indirilmesi,
- Üretilen enerjinin en verimli şekilde üretilmesi ve tüketilmesi,
- Serbest piyasa faaliyetleri içerisinde devlet ve özel sektör olanaklarının devreye sokulması,
- Devlet enerji gereksinimlerini güvenli, devamlı, minimum gider ve ve en az çevresel zarar ile karşılayabilecek önlemleri alan siyasetlerin gerçekleştirilmesi (ETKB, 2014, s. 28).

Talep güvenliği ile hedeflenenin muhakkak Türkiye'nin enerji konusunda kendine yeterliliğinin sağlanması, teknoloji ve Ar-Ge projeleri de talep güvenliği politikasında değerlendirilmeli, sadece bir kaynağa bağımlı olma, hem ekonomik hem de siyasal tehditlere sahip olması nedeniyle enerji rezerv ve devlet çeşidi arttırmak şeklinde kendisini göstermektedir. Farklı sözleşmeler yapılarak rezerv devlet çeşitlendirmesi için çabalayan Türkiye enerji güvenliğini oluşturmayı amaçlamaktadır. Burada ifade edilen sözleşmeler; Türkiye- SSCB taraflarınca gerçekleştirilen 25 senelik bir dönemi kapsayan doğalgaz sözleşmesi, 1988 yılında Cezayir ve 1995 yılında Nijerya'dan sıvılaştırılmış doğalgaz almaya başlayan Türkiye, 1996'da İran ile anlaşmaya varmış, 1997 tarihinde ise Türk ve Rus hükümetleri yeniden ortak olarak Mavi Akım Projesi ortaya çıkarmışlardır. 1998 yılındaysa Türkiye Rusya ile yeni bir gaz anlaşması gerçekleştirmiştir (BOTAŞ, 2014).

Bugün Türkiye'nin doğalgaz gereksiniminin %60'lık bölümü Rusya'dan karşılanmaktadır. Bu durum değerlendirildiğinde, Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı'nı daha geniş kapsama yaymayı amaçlayan Mavi Akım II Projesi de enerji güvenliği konusunda yalnızca bir tek kaynak bölgeye bağımlı olma durumundan vazgeçme açısından faydalı olacağı fikri mevcuttur. Gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilmesi öngörülen anlaşmalarla da arz açığının giderilmesi neticesine varılabilir. Bunun yanı sıra oldukça yakın bir konumda yer alan Hazar Havzası'nın Türkiye açısından oldukça iyi bir şans olması da dikkatten kaçırılmamalıdır. Doğal gaz talep güvenliğini gerçekleştirebilmek ve boru hattı gazına karşı mevcut olan bağımlılık düzeyini düşürmek amacıyla sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG), tekniği de enerji güvenliğini oluşturabilme açısından Türkiye için bir seçenektir. Bu nedenle Türkiye LNG iletimini önemsemekte ve bu alana yatırım yapmaktadır. Talep kaynaklara çeşitlilik kazandırılarak arz güvenliğinin ve tedarik konusunda esnemenin artırılması için 1988 tarihinde BOTAŞ tarafından gerçekleştirilen alışveriş anlaşması dahilinde 1994'ten itibaren Cezayir'den, 1995'te yapılan anlaşmadaysa 1999'den itibaren Nijerya'dan LNG alımına geçilmiştir (TÜBA, 2013).

Türkiye hali hazırda var olan boru hatlarının yanında, aşağıda verilen çoğu proje için de ortak olmuştur. İran-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı, Bakü-Tiflis Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı, Samsun-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (proje aşamasında yer almaktadır), Türkiye-Yunanistan İtalya Doğalgaz Boru Hattı (iki ülke arasında

boru hattı oluşturulmaktadır), Rusya-Türkiye Batı Doğalgaz Boru Hattı, Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattı, Azerbaycan-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı, Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı, Mısır-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı (proje aşamasında yer almaktadır), Mavi Akımın İsrail'e uzatılması (proje aşamasında yer almaktadır), Irak-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı (proje aşamasında yer almaktadır), Türkmenistan-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı (proje aşamasında yer almaktadır). Burada listelenen projelerin sonuçlandırılmasıyla Türkiye, çok yakın bir tarihte Doğu-Batı Enerji Koridoru haline gelmesinin yanında, Kuzey-Güney Enerji Koridoru haline gelmek için aday, Avrupa Birliği devletlerini enerji krizinden çekip alacak kilit devlet haline gelecektir. Bu sayede Avrupa Birliği ile yapılacak enerji ortaklığı, tam üyelik süreci içerisinde Türkiye'nin ehemmiyetini daha da yükseltecektir (Keser, 2020, s. 193).

Türkiye, enerji stratejilerini tespit ederken, enerji alımına olan bağlılığını ve bu durumun getirdiği belirsizlik durumlarını önemsemekte ve coğrafı konumunun getirdiği üstünlüğü yok saymamaktadır. Bu bağlamda T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nca yayımlanan 2015-2019 Strateji Planı, Türkiye'nin enerji siyasetlerini açıklamak noktasında faydalanabileceği esas kaynaklardan bir tanesini meydana getirmektedir. Strateji planı içerisinde bulunan alanlar ve uluslararası faaliyetle enerji arz güvenliği temaları, Türkiye'nin enerji odağı haline gelme talebini ve enerji talep güvenliğini oluşturma amacını gözler önüne sermektedir. Strateji planı kapsamında enerji talep güvenliğine dair gerçekleştirilen analizlerden elde edilen bulgulara göre, doğal gazın alındığı kaynak çeşidinin arttırılması, halihazırda var olan doğal gaz depo etme kapasitesinin yükseltilmesi ve yenilenebilir enerji kaynaklarının tercih edilirliliğinin teşvik edilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra enerji odağı haline gelme amacı bakımından coğrafı açıdan yeterli olmasına karşın, gereken alt yapı ve bölgesel etkinlik durumunun var olmaması ve enerji kaynaklarına dair arama ve imalat etkinliklerinin sayısının arttırılmasının gerekli olduğu gerçekleştirilen tespitlerdendir. Burada ifade edilen tespitlere dair belirlenen amaçlar içerisinde, doğal gaz depo etme gücünün uzun süreçte %20 kadar arttırılması, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına teşvik edilmesi, doğal gaz satışında sadece bir tedarikçi devlete bağımlı olunmasının %50 ile limitlendirilmesi ve plan dönemi süresince Katar, Irak, Cezayir, Türkmenistan'dan, Doğu Akdeniz ve Afrika'da yer alan başka tedarikçi devletlerden doğal gaz alınması bulunmaktadır (ETKB, 2014).

4.3 Enerji Bağlamında Türkiye-Rusya İlişkileri

Soğuk Savaş'ın bitmeye yakın olduğu ve SSCB'nin Perestroyka (Yeniden Yapılanma) ve Glasnost (Açıklık) reform adımlarıyla Batılı devletlerle kurduğu ilişkilerini daha yumuşak hale getirmeye çalışıldığı dönem, Türkiye ve SSCB yakınlaşmanın yaşanmasına da yol açmış ve Türkiye ve SSCB'nin ekonomik iş ortaklığını geliştirmiştir. Söz edilen süreç içerisinde Türkiye ve SSCB arasında mevcut olan ticaret hacminin büyük bir bölümünü meydana getiren enerji anlaşmaları, Türkiye'nin yükselen enerji harcamasına bağlı şekilde gelişim göstermiştir. 1970 ile başlayan dönemde bilhassa sanayi sektörü ve evde gaz harcamalarının git gide çoğalması, Türkiye'yi, doğal gaz temin edebileceği başka devletleri bulma arayışına itmiş ve SSCB, bu noktada seçilen devletlerden bir tanesi olmuştur. 12 Eylül 1984'te gerçekleştirilen devletler arası anlaşma çerçevesinde, Türkiye ve SSCB'nin ulusal enerji şirketlerince 1986'da yirmi beş senelik bir sözleşme yapılmış ve Rusya'dan çıkıp Türkiye'ye varan ilk doğal gaz hattı özelliğine sahip, Trans Balkan Doğal Gaz Boru Hattı'nın (Batı Hattı) inşaatına başlanmıştır. Bulgaristan, Romanya ve Ukrayna topraklarından geçip Türkiye'ye gelen Batı Hattı, 1987'de bitmiş ve her sene ortalama 6 milyar metreküp gaz alınmaya başlanmıştır. 1998'da ulusal enerji işletmeleri içerisinde 2022'ye kadar geçerliliğini koruyacak olan başka bir anlaşma gerçekleştirilmiş ve Batı Hattı'nın hacmi 8 milyar metreküpe yükseltilmiştir (Yıldız, 2015).

Bu sayede Batı Hattı ve Türkiye'nin Rusya'dan aldığı doğal gaz ithalatının miktarı 14 milyar metreküpe çıkmıştır. İki ülke arasında gerçekleştirilen ilk enerji transfer hattını meydana getiren bu anlaşmaların, 25 sene gibi bir zaman dilimi kapsaması ve anlaşma şartlarını meydana getiren "Al ya da Öde" yükümlülüğüne bağlı biçimde, Türkiye'yi yirmi beş sene boyunca tespit edilmiş miktarda doğal gazı alma mecburiyetinde bırakması, Rusya açısından potansiyeli her geçen gün daha da artan bir enerji pazarı sağlamıştır. Fakat Batı Hattı, Ortadoğu'da yer alan petrol rezervlerini Türkiye topraklarından dünya enerji pazarlarına götüren petrol boru hatlarının tersine, yalnızca Türkiye'nin enerji gereksinimini gidermek için oluşturulmuştur. Bu bakımdan Batı Hattı, Türkiye'nin global enerji hareketliliği hususundaki konumunu değerlendiren bir enerji transfer hattı özelliğine sahip değildir. Rusya'nın Türkiye'nin gaz temin ettiği bir devlet konumunu alması, Türkiye ve Rusya arasında yaşanan bölgesel yarışın da önüne geçememiştir. Türkiye,

1990'lı dönemde bölgesel enerji projeleri içerisinde git gide çok daha mühim bir devlet konumuna yükselmiştir. SSCB'nin ayrılarak Hazar Bölgesi'nde konumlanan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan bağımsız devletler durumunu alması ve bu devletlerin, petrol ve gaz rezervlerini dünya enerji pazarlarına satma isteği, Türkiye'nin bir geçiş devleti şeklinde stratejik ehemmiyetini arttırmıştır. Türkiye, jeopolitik konumu ve bilhassa Türk Boğazlarına sahip olması dolayısıyla Hazar Bölgesi'ndeki petrol ve doğal gazı, dünya enerji pazarlarına taşıyacak bir alternatif seçenek halini almıştır. Türkiye'nin bu rolü, bölge içerisinde geçiş devleti olma konusunda aday olan Rusya ve İran ile Türkiye arasında bir yarışın meydana gelmesine yol açmıştır. Fakat 1996'dan itibaren Amerika Birleşik Devletleri'nin İran'a karşı bir yaptırım uygulama faaliyetin içerisine girmesi, bu bağlamda yalnızca Rusya ve Türkiye'yi rakip duruma getirmiştir (Ediger, 2016, s. 41).

Enerji siyaseti genel anlamda enerji, teknoloji ve ekonomi ile ilişkili kararların verildiği kurumsal yapıdan meydana gelmekte ve kısa süreçte arz talep yönetimi, uzun vadedeyse planlama etkinliklerini bünyesinde barındırmaktadır (Bayraç, 2009, s. 14). Enerji rezervlerinin az olması ve kaynakların her geçen gün azalmasıyla beraber, global ısınma neticesinde meydana gelen sera etkisi ve iklim bozulmaları, gelecek jenerasyonları da menfaatlerini göz önünde bulunduran, hem ulusal hem de uluslararası seviyede enerji stratejilerinin üretilmesini mecburi hale getirmektedir. Rusya devlet ekonomisinin temelleri ciddi oranda ham petrol, petrol bazlı mamuller ve doğal gaz şeklinde ürünlerin dışa satımına dayanır. Rus Devlet Başkanı Putin'in iktidarı sürecinde Rusya, nükleer kuvvetin sivil boyutuna önem vererek kendi alanında ve ötesinde gücünü yükseltmeye çalışmaktadır. Rusya'nın otorite kurmaya çalıştığı devletlerden bir tanesi de Türkiye'dir. Nitekim, 2010'da Rusya ve Türkiye arasında yapılan anlaşma kapsamında Türkiye'de kurulacak ilk nükleer enerji santralini oluşturmak adına Akkuyu Nükleer Güç Santrali Projesi için planlamalara başlanmıştır. Rusya ve Türkiye'nin enerji konusundaki iş ortaklığı 2015'te gerçekleştirilmeye başlanan Türk Akım projesi vasıtasıyla çok daha ileri bir seviyeye aktarılmıştır (Ediger, 2016, s. 44). 8 Ocak 2020'de senelik 31,5 milyar m³ doğalgaz taşıma kapasitesine sahip olan boru hattının açılışı gerçekleştirilmiştir.

İran dünya üzerinde enerji kaynaklarının ortalama %16'sına bünyesinde barındırır. İran hükümeti doğal gaz satabilecek bir pazara ihtiyaç duymaktadır. Bu bakımdan Türkiye, İran gazının Avrupa Birliği'ne satılmasında oldukça önemli bir noktada yer

almaktadır. Son dönemlerde İran'ın Rusya'ya yaptığı, doğalgaz ihracatçısı devletler organizasyonu (gasOPEC) oluşturulması talebi oldukça önemli bir ilerlemedir. İlerleyen senelerde yapılabilecek gasOPEC kapsamında, dünya gaz kaynaklarının neredeyse %50'lik kısmına sahip olan Rusya ve İran'ın ortak şekilde doğal gaz tekeli haline gelmesi, global aktörler arasındaki paylaşım ve güç çatışmalarını da alevlendirecektir. Orta Doğu ve Asya ile Hazar enerji kaynakları ile Avrupa Birliği arasında enerji koridoru haline gelme rolü, Türkiye'ye Avrupa Birliği'ne üye olma hususunda ciddi bir avantaj getirecektir. Bunun yanında hem uluslararası hem de bölgesel tartışma ve saldırıların merkezi haline gelme olasılığını da yanında getirmektedir. Türkiye'nin her geçen gün gelişim gösteren ekonomisindeki enerji gereksinimini giderme noktasında, bölgeye karşı mevcut olan bağımlılık seviyesini azaltmaya dair alternatif siyasetlerin de hazırlanması gerekmektedir. Global enerji pazarında bir yandan git gide büyüyen ithal enerji gidenlerinin düşürülmesi, öte yandan da enerji ve çevre probleminin sürdürülebilirliği bakımından, yeterli olmayan seviyede faydalanılan güneş, hidrojen, jeotermal, rüzgâr, dalga, hidrolik ve biokütle şeklinde sıralanabilecek yenilenebilir enerji rezervlerinin kullanımına teşvik edilmelidir (Ediger, 2007).

Türkiye'de halihazırda var olan rüzgâr tarafından 10 bin MW ekonomik potansiyelin %99,9'luk bölümü, ekonomik hidrolik kaynaklı 129.9 KWh/yıl enerji potansiyelinin % 65'lik kısmı, jeotermal kaynaklanan potansiyelinin % 95'lik kısmı henüz kullanılamamakta, toplam biokütle enerjisinin ve güneşten elde edilen enerjinin oldukça az bir kısmından faydalanılmakta, hidrojen ve dalga enerjisi hususundaysa, farklı çalışmalar yürütülmektedir. Türkiye'de oldukça yeni enerji imalat stratejilerinden faydalanmak, enerji teknolojileri alanındaki gelişmelerin yakın perspektiften incelenmesi ve değerlendirilmesi, enerji yoğunluk miktarının düşürülmesi ve verim sağlayan teknoloji meydana getirilmesine katkı sağlamak için, enerji çeşitli araştırma-geliştirme çalışmalarına gerek duyulmaktadır. Bu bağlamda Akkuyu Projesi'nin katkısının büyük olacağını söylemek mümkün görünmektedir. İki ülke arasında var olan yarışın gündeme geldiği projelerden ilki, İngiliz firmasının 1989'da ortaya attığı BTC projesidir. BTC, Amerika Birleşik Devletleri tarafından tavsiye edilen ve Avrupa Birliği'nce destek alan Doğu-Batı Enerji Koridoru adlı projenin ilk kısmıdır (Ediger, 2007).

BTC projesi kullanılarak Azerbaycan'dan elde edilen petrolünün, Gürcistan topraklarından Türkiye'ye taşınması amaçlanmıştır. Rusya, kendisine ait transfer hatlarını ortadan kaldıran ve Azerbaycan'dan çıkarılan petrolün dünya enerji piyasalarına sunulmasına yardım eden bu projeye karşı durmuştur. Fakat BTC, ortaya atılmasından uzun bir zaman sonra 2006'da sonuçlandırılarak, Azerbaycan'dan çıkarılan petrol, Türkiye'nin Akdeniz sahillerinde yer alan Ceyhan Limanı'na taşınmış ve buradan, dünya pazarlarına satımı gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Hemen ardından Kazakistan ve Türkmenistan'dan elde edilen petrolün de bu hat içerisine eklenmesi ile BTC'nin satım gücü artmış, Hazar Bölgesi petrol rezervlerini dünya enerji pazarlarına aktaran alternatif bir seçenek durumuna gelmiştir. Türkiye'nin Hazar Bölgesinden çıkarılan petrolün dünya enerji pazarlarına satıldığı bir bağlantı noktası konumuna gelmesi, BTC'den önceki Kazakistan'dan ve Azerbaycan'dan çıkarılan petrolü, Avrupa'ya aktaran Rus enerji transfer hatlarının tekel liderliğini sona erdirmiştir. Bunun yanı sıra en başta İngiltere'ye ait bir enerji şirketi British Petroleum olacak şekilde pek çok Batılı enerji kurumunun hisse sahibi olduğu, Rusya Federasyonu'nun Hazar Bölgesi'ne ait enerji kaynakları üzerinde kurduğu egemenliğinin limitlendirilmesinde oldukça önemli bir görev üstlenmiştir. Batı asıllı enerji kuruluşları, Rusya'nın enerji siyasetlerine zarar verecek biçimde, Hazar Bölgesi içerisindeki enerji kaynaklarının ortaya çıkarılması, işlenmesi ve nakliyesinde görev almaya başlamıştır (Ediger, 2007).

BTC'nin inşa edilmesi ile ciddi bir gelişme elde eden Doğu-Batı Enerji Koridoru'nun ikinci kısmını, Trans Hazar Doğal Gaz Boru Hattı (Trans Hazar) meydana getirmektedir. Hazar Denizi içerisinde kurulacak olan Trans Hazar ile Türkmenistan'a ait gazın, Azerbaycan topraklarına taşınması ve peşinden Türkiye kara sahasından geçirilerek Avrupa'da konumlanan devletlere aktarılması planlanmıştır. Fakat Rusya, enerji stratejilerini ve milli menfaatleri üzerinde negatif etki yaratacak bu projeye karşı pasif kalmamış ve Mavi Akım Projesi'ni ortaya atarak oyunu farklı bir yöne çevirmiştir (Ediger ve Durmaz, 2017).

Rusya Hükümeti'nin enerji konusunda en önemli kişilerinden bir tanesi olan ve aynı zamanda dönemin Başbakanlık görevini icra ettiren Viktor Çernomırdin, Trans Hazar ile yarışabilmek için Mavi Akım'ı ortaya atmış ve efektif lobicilik etkinlikleri ile iki devletin anlaşmaya varmasını sağlamıştır (Oğan, 2016). Bu bağlamda 15 Aralık 1997'de iki ülke arasında gerçekleştirilen üçüncü gaz alışverişi anlaşmasının

gerçekleştirilmesiyle, Mavi Akım'ın yapılması konusunda karar alınmış ve boru hattı, başka bir transit devlete gerek duyulmadan, Karadeniz'in üzerinden geçerek direkt iki ülke arasında yapılmıştır. Daha önceki anlaşmalara benzer biçimde, 25 sene gibi oldukça uzun bir dönemi içine alan bu üçüncü gaz anlaşması aracılığıyla, her sene 16 milyar metreküp gaz, Türkiye'ye ihraç edilmektedir (ETKB, 2014).

Mavi Akım, Batı Hattı'na benzemektedir. Ancak, Mavi Akım yalnızca Türkiye'nin doğal gaz gereksinimini gidermek için yapılan bir projedir. Rusya, üçüncü doğal gaz sözleşmesine de bazı sınırlayıcı maddelerin eklenmesini sağlayarak, Türkiye'nin bölgesel etkisini arttıracak uluslararası ticari faaliyetlerinin önüne geçmiştir. Mavi Akım sözleşmesine göre; Türkiye'nin, ithal ettiği doğal gazı üçüncü bir ülkeye ihraç edebilir. Ancak bu ihracat Rusya'nın onayına bağlıdır. Türkiye'nin doğal gaz ihracatının önüne set çekildiği aşikardır (Oğan, 2003).

4.3.1 Batı hattı projesi

Batı hattı projesi Türkiye'nin ilk doğal gaz anlaşmasıdır. 18 Eylül 1984 tarihinde, Türkiye Cumhuriyeti ve eski Sovyetler Birliği arasında doğal gaz sevkiyatı konusunda Hükümetlerarası bu Anlaşma imzalanmıştır. anlaşmaya göre Sovyetler'e ait yetkili kurum olan Soyuzgazexport, doğalgaz taşımalarının detaylarını ve fiyatını tespit etmek, ticari anlaşma gerçekleştirmek için görevlendirilmişti (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2024). Türkiye'de de meseleye dair çalışmalar BOTAS aracılığı ile gerçekleşmişti. 1985'te yapımı gerçekleştirilen Doğalgaz Kullanım Etüdü aracılığıyla boru hattının rotası ve tüketim potansiyeli tespit edilmiştir. Doğalgaz Kullanım Etüdü ile bilhassa Kuzey Batı Anadolu işlevsel bölge olarak tespit edilmiştir (Ültanar, 1998, s. 172). Söz edilen anlaşma ise senelik 6 milyar m³ doğalgaz ithal etmekteydi. Batı Hattı aracılığıyla Rusya'ya ait doğalgazı Rusya'dan ayrıldıktan sonra sırasıyla Ukrayna, Moldova, Romanya ve Bulgaristan'dan ilerleyerek Tekirdağ aracılığıyla Türkiye'ye varmaktaydı (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2024).

Türkiye'nin SSCB enerji kaynaklarına karşı mevcut olan alakasını artırmak amacıyla anlaşma metni içerisindeki 5. maddede “Sovyetler Birliği dış ticaret kurumunun Türkiye'ye satılan doğalgazdan kazanacağı gelirin ana bölümünü Sovyet dış ticaret kuruluşlarının gereksinimi ve Türk tarafının imkanları çerçevesinde pazar şartları altında satılan Türk ürünlerini satın alması için kullanacağı” ibaresi yer almaktaydı.

Burada ifade edilen madde, SSCB'nin dağılmasına kadar uygulanmaya bu şekilde devam etmişti(Ulchenko, 2001, s. 143). 1987 tarihinde uygulamaya sokulan Türkiye-SSCB Doğal Gaz Anlaşması ve sözü geçen anlaşmada yer alan SSCB'den temin edilecek gazın bedelinin belli bir bölümünün Türk ürün ve hizmetleri karşısında şeklinde ödenmişti. 10 Aralık 1996 tarihinde, Rusya ile ikinci doğal gaz anlaşması peşin alım şeklinde gerçekleştirilmiştir. 8 milyar m³/senelik doğal gaz ithal eden bu anlaşmanın yürürlükte kalma süresi yirmi üç sene olarak belirlenmiştir. Söz edilen anlaşmanın 18 Şubat 1998 tarihinde Turusgaz ile gerçekleştirilen anlaşma ile paralel biçimde ilerlemişti (Oğan, 2003).

1990'lı yıllarda ikili ilişkilere ve karşılıklı bağları önem verilmiş, Soğuk Savaş'ın geride bıraktığı yorgun ruh halini üzerinden atan Rusya, Putin dönemi ile birlikte reform süreci aracılığıyla ve enerji kaynaklarına atfedilen değerle beraber ikili kurulan ilişkiler çok boyutlu ve oldukça yoğun bir duruma almaya başlamıştır. (Kakışım, 2019, s. 1-23). Türk doğal gaz pazarı özellikle 1995'den sonra Rusya'nın dikkatini daha fazla üzerine çekmeye başlamış ve Rusya, Türk doğal gaz pazarını tek başına ele geçirmek için üst düzey girişimler başlatmıştır (Oğan, 2003). Söz edilen durum Rusya'yı dış siyasetini ekonomik yaklaşımlar kapsamında geliştirmeye daha fazla yöneltmiş ve en nihayetinde hem Türk dış politikasına hem de ekonomik anlamda kurduğu ilişkilere nüfuz etmiştir. 11 Eylül ardından gerçekleşen değişim süreci içerisinde Amerika Birleşik Devleti, Çin, Rusya arasında Kafkasya Orta Asya merkezli mücadele baş göstermiş, meydana gelen güven problemi ile de Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerde iş ortaklığına gitmişlerdir. Türkiye ise uyuşmayan menfaatleri, uluslararası alandaki konjonktürü iyi şekilde değerlendirebilir ve denge politikasını mantıklı biçimde uygulayabilirse, bir gücü diğeri karşısında kullanarak bahsedilen bölgelerde oldukça geniş kazanımlar elde edebileceğini fark etmiştir (Özdemir, 2002, s. 1-21).

Batı Hattı, tarihi süreç içinde önemli bir enerji kaynağı olarak büyük öneme sahip olmuştur. Ancak, Batı Hattının geçmişi karmaşık ve zaman zaman zorlu olmuştur. Alternatif doğal gaz kaynakları ve boru hatları ortaya çıkmasıyla beraber Batı Hattının stratejik önemi azalmaya başlamıştır. Ayrıca Ukrayna-Rusya gerginlikleri gibi siyasi faktörler de bu durumu etkilemiştir. Özellikle Türk Akım Projesi gibi yeni enerji koridorları geliştirilerek enerji nakliyatındaki dinamizm artmıştır. Batı Hattı Projesi, Türkiye-Rusya arasında enerji konusundaki karşılıklı bağımlılık ilişkisini

gösteren ilk örnek olarak önemli bir aşamayı ifade etse de, Türk Akımı'nın anlam ve kapsamının genişlemesiyle birlikte kullanımdan kaldırılacağı açıklanan bir projedir.

4.3.2 Mavi akım projesi

Türkiye ve Rusya'nın enerji konusundaki geçmişi 1980'li dönemlere kadar uzanmaktadır. Türkiye ve Sovyetler arasında gerçekleştirilen doğalgaz anlaşmalarının ilki, 1984 yılı 18 Eylül tarihinde gerçekleştirilmiştir. 1986 yılı 4 Şubat tarihine gelindiğindeyse devletler arasında mevcut anlaşmalar baz alınarak, Rusya devlet enerji şirketi olan Soyuzgaseksport ve Türk enerji şirketi olan BOTAŞ doğalgaz alımına dair anlaşmalar yapmışlardır. 1987'den 2011 yılına kadar geçecek yirmi beş yılı kapsayan anlaşmada, senelik 6 milyar m³ doğalgaz alım hususunda her iki ülke de anlaşmaya varmıştır. Doğalgaz akışı ilk kez, Haziran 1987'de Moldova, Romanya, Ukrayna ve Bulgaristan üzerinden Transbalkan doğalgaz boru hattı vasıtasıyla yapılmıştır. Bahsedilen anlaşma aracılığıyla Türkiye'nin Rusya doğalgazına karşı olan bağımlılığı da başlamıştır. 1998'de yapılan geçmiş anlaşma maddelerine ilave olarak 2022'ye kadar sürecek ve söz edilen boru hattı aracılığıyla ek 8 milyar m³ doğalgaz alımı hususunda karşılıklı taraflar anlaşmışlardır (Sakal, 2019, s. 108).

Rusya'dan alınan doğalgaz 2003'e kadar bu boru hattı aracılığı ile alınmıştır. 2003'te BOTAŞ ve Gazeksport arasında 15 Aralık 1997 tarihli olan ve gerçekleştirilen Mavi Akım Boru Hattı Anlaşması aracılığı ile Rusya'dan Türkiye'ye, Karadeniz'in tabanından doğalgaz gelmiştir (BOTAŞ, 2013).

Rusya'ya ait Gazeksport ve Türkiye devlet şirketi BOTAŞ arasında 15 Aralık 1997'de yapılan anlaşmaya bağımlı şekilde Mavi Akım Boru Hattı Projesi gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Söz edilen anlaşma ile Rusya, Mavi Akım Projesi kapsamında Türkiye'ye senelik 16 milyar m³ yirmi beş sene için doğalgaz vermek hususunda anlaşmaya varmıştır. Mavi Akım Boru Hattı 1213 km uzunluğa sahiptir. Mavi Akım Boru Hattı başka bir üçüncü devlet içinden geçmeden doğrudan Rusya ile Türkiye'ye Karadeniz havzasının altından (392 km) Türkiye'ye varmaktadır. Aynı şekilde gerçekleşmiş üç adımda meydana gelen projenin ilk kısmı, Rusya sınırlarında kalan 373 km'lik İzobilnova-Djugba bölgeleri arasında gerçekleştirilen boru hattı yapımıyla sağlanmıştır. Projenin ikinci kısmında, Karadeniz'in ortalama 2.150 m derinine boru hattı inşa edilmiş ve en son adımda, Türkiye'de Samsun ile Ankara

arasına boru hattı inşa edilmiştir. 20 Aralık 2020 tarihinde yapılan protokol aracılığıyla boru hattı vasıtasıyla doğalgaz akışı, Şubat 2003 itibari ile tam kapasite faaliyete sokulmuştur. Proje kapsamında meydana gelen sorunlardan dolayı ilk senelerde boru hattına ait taşıma kapasitesi yaklaşık 2 milyar m³ şeklinde ifade edilmiştir (BOTAŞ, 2023).

Mavi Akım Projesi'nin hayata geçirilmesi ile beraber Türkiye ve Rusya arasında kurulan ekonomik ilişkiler güçlenmiş; daha sonraki seneler için ise Türkiye ve Rusya'nın hem ekonomik hem de politik açıdan kurduğu ilişkileri için itici bir güç oluşturulmuştur. Türkiye ve Rusya bölgesel güçler şeklinde birbiri ile yarış içindedir. İki ülke, ortak şekilde ortaya koyduğu enerji projeleri vasıtasıyla ekonomik anlamda iş ortaklıkları gerçekleştirerek paydaşlıklarını güçlendirmiş; Türkiye, Rusya açısından en geniş ve büyük enerji paydaşı konumuna gelmiştir. Projeye Rusya ve Türkiye açısından bakıldığında çeşitli tablolarla karşı karşıya gelinmektedir. Projenin Türkiye açısından ekonomik ve enerji alanları değerli olsa da bahsi geçen proje, Rusya açısından global güç ve en mühimi Avrasya jeopolitiği içerisinde tekrardan güç sahibi olma uğraşlarının bir kısmı haline gelmiştir. Amerika Birleşik Devletleri tarafından incelendiğinde Amerika Birleşik Devletleri'nin global vizyonu açısından bir risk olduğunu, post-Sovyet çevresi içerisinde Rusya'dan alınan enerjiye bağımlılığın düşünülmesi uğraşı içerisine giren Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı gerçekleştirilmiş bir girişim olduğu ifade edilebilir. Rusya tarafından yapılan bu girişimler, gelecek dönemlerde çok daha artış göstermiştir (Gezal, 2004).

Gözlemlenen şekilde Türkiye'nin olaya yaklaşma biçimi, kendi enerji ihtiyaçlarını gidermek üzerine inşa edilmiştir. Mavi Akım Projesi'nin gerçekleştirilmesiyle Türkiye ve Rusya arasında gerçekleştirilen enerji iş ortaklıkları çok boyutlu hale gelmiştir. Putin'in başkan olduğu döneme dayanan bu süreç, Rusya açısından da bir nevi dönüşüm yaratmıştır. Türkiye açısından Mavi Akım ile bazı sınırlamalar getirilmiş. Türkiye'nin, bu proje aracılığıyla kazandığı doğalgazı Rusya tarafından gerekli izinler verilmedikçe üçüncü şahıslara satmama hususunda taahhüt verilmiştir (Oğan, 2003, s. 20).

Rusya ile Türkiye'nin politik olarak siyasal menfaatleri ve stratejileri zıt düşmesine karşın, 2015'in son zamanlarına kadar karşılıklı ekonomik ilişkilerini, enerji alanı de dâhil olmak üzere başarılı bir şekilde idare etmişlerdir. 2015 yılı Kasım ayında Türkiye ve Rusya arasında ortaya çıkan uçak sorunun ardından iki ülke ilişkilerinin

ciddi şekilde aksamaya uğradığı görülebilir. Ancak bunun öncesinde Rusya tarafından 2015 yılı eylül ayında Suriye'ye asker gönderilmesinden itibaren ekonomik ilişkilerde aksama olduğu hissedilmişti. Nitekim; 2015 yılı Ekim ayında Rusya tarafından daha öncesinde üzerinde anlaşılan Mavi Akım Projesi'ndeki doğalgaz satımını senelik 3 milyar m³ artırılmasına dair olan teklifi kabul edilmemiştir (TRT Haber, 2018).

Rusya Federasyonu'nun Mavi Akım Projesi ile kazandığı başarıyı Türkiye'nin enerji siyasetleri ve enerji güvenliği bakımından ele aldığımızda, pozitif bir tablo mevcut değildir. Trans Hazar, Türkiye'ye gaz temin ettiği devletleri ve enerji transfer rotalarına çeşitlilik sağlama şansı sunmaktadır. Fakat Mavi Akım Projesi ile Türkiye, bu şansı elinden geçirirken enerji alımında Rusya'ya çok daha bağımlı bir devlet durumuna gelmiştir. Batı Hattı'nın ardından Mavi Akım Projesi'nin de devreye sokulmasıyla, Türkiye'nin Rusya'dan aldığı doğal gaz 30 milyar metreküpe varmıştır. Yükselen enerji alım-satımı ile Türkiye-Rusya arasında meydana gelen karşılıklı bağımlılık halinin simetrisi, Türkiye açısından kötü olan dengesiz bağımlılık durumuna doğru kaymış ve Türkiye'nin çok daha bağımlı duruma gelmesiyle berber ilişkilerdeki güç dağılımı Rusya'nın lehine şekilde değişmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye'ye Rusya'ya ait doğal gazı üçüncü devletlere satma hakkının verilmemesi, iki ülke ilişkilerinde taraflardan her ikisinin de karlı çıktığı pozitif toplamı bir meselenin meydana gelmesini engellemiştir (Doğan, 2017, s. 15).

Mavi Akım Projesi ardından Türkiye, yeniden Rusya ve Batı devletleri ülkeler tarafından destek alan birbirine rakip olan iki bağımsız doğal gaz boru hattı projesinin yarıştığı bir bölge konumuna gelmiştir

4.3.3 Güney akım projesi

2009 yılı ağustos ayında Rus Devlet Başkanı Putin tarafından Ankara'ya yapılan ziyaret esnasında iki devlet arasında doğal gaz, petrol ve nükleer enerji konularında iş ortaklığını öngören protokoller gerçekleştirilmiştir. Recep Tayyip Erdoğan ve Vladimir Putin arasında yapılan görüşmelerin ardından Türkiye, Güney Akım Projesi'nin münasır ekonomik alanından geçmesini onayladığına dair bir açıklama yapmıştır. 2007 senesinden itibaren Rusya'daki Mavi Akım'daki gibi, Güney Akım, Karadeniz'in tabanı ile Güney ve Orta Avrupa'ya Bulgaristan aracılığıyla doğalgaz taşınmasını öngören bir iş birliği projesi şeklinde geliştirilmiştir. Türkiye tarafından

Mavi Akım-2 Projesi'ne onay verilmemesinin ardından Güney Akım Projesi tekrardan gün yüzüne çıkmıştır. Ekim 2009'dan bu yana Rusya, Karadeniz Havzası'nda Türkiye'nin özel ekonomik sularında projenin geliştirilmesine yönelik jeolojik araştırmalara başlamıştır. Projeye ait senelik taşıma kapasitesi altmış üç milyar metreküp şeklinde belirlenmiştir. Söz edilen proje çalışmasının inşası için 2013'te çalışılmaya başlanması ve 2015'te projenin inşasının bitirilmesi tahmin edilse de birtakım etmenler projenin yapılması açısından engel oluşturmuştur. Türkiye'nin Rusya'ya gerekli çalışmaları gerçekleştirmesi için izin vermesinin ardından Kremlin, Türkiye açısından önem arz eden Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı projesi inşasında bulunmaya pozitif bakmıştır. 2011 yılı aralık ayında Türkiye, kendi ekonomik sınırlarında Güney Akım Boru Hattı projesinin gerçekleştirilmesi için gerekli çalışmaların başlanması için son onaylama işlemini de tamamladı. Ancak 2014 senesinin aralığında Rusya Devlet Başkanı Putin tarafından projenin iptal edildiği açıklanmıştır. Güney Akım Projesinin iptalinde ekonomik faktörlerin yanında dönemin politik konjonktürünün de büyük etkisi olmuştur. Bahsedilen projenin bitirilmesi için yaklaşık otuz milyar dolara ihtiyaç duyulmuştur. Kırım'ın işgal edilmesi ve oraya yapılan saldırıların ardından daha sonraki süreçte ekonomik yaptırımlar yaşamış olan Rusya, ekonomik güçlüklerle karşılaşmıştır. Bu nedenle ekonomik faktörleri görmezden gelmek de mümkün değildir. Başka bir etmen ise Ukrayna krizi dolayısıyla Avrupa Birliği ile aksayan ilişkiler ve Rusların öne sürdüğü şekilde Avrupa Birliğine dahil olan devletlerin bahsedilen projenin meydana getirilmesinin önünde yarattığı politik engeller Vladimir Putin tarafından böylesi bir tavrın alınmasına yol açmıştır (Boersma, 2014).

Güney Akım Projesi, iki ülke arasında hem ekonomik hem de siyasi anlamda kurulan ilişkilerin ilerlediği bir süreçte ortaya atılmıştır. Burada söz edilen dönem, Avrupa Birliği ve Türkiye arasında katılım görüşmelerinin gerçekleştirildiği, fakat görüşme başlıklarının açılmaması için Avrupa Birliği devletleri ve Avrupa Birliği kuruluşları tarafından Türkiye'ye pek çok maninin ortaya çıkarıldığı ve siyasi münasebetlerin sekteye uğratıldığı bir süreçtir. Bilhassa bu süreçte Almanya ve Fransa'nın katılım anlaşmaları başlamasına karşın Türkiye'nin tam üyeliğine itiraz etmesi, Türkiye-Avrupa Birliği siyasi münasebetlerini negatif şekilde etkilemiştir. Türkiye ve Avrupa Birliği arasında meydana gelen bu hava, Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkilerin daha da yoğunlaşmasına ortam hazırlamış ve iki devlet, 6 Ağustos 2009'da doğal gaz,

nükleer enerji ve petrolde iş ortaklığının ilerletilmesini amaçlayan toplam 20 protokol hazırlanmıştır (Önder ve Maden, 2023, s.24). Bu sayede nükleer enerji konusunda oldukça önemli bir girişimde bulunulmuş ve Türkiye’de kurulacak ilk nükleer enerji santralinin kurulması amacıyla anlaşmaya varılmıştır. Bunun yanı sıra Türkiye, söz edilen anlaşma esnasında Güney Akım’ın Karadeniz içerisindeki münhasır ekonomik alanından aktarılmasına izin vererek, projenin manilerinden bir tanesi ortadan kaldırmış ve böylece Rusya’ya ciddi bir destek verilmiştir. Türkiye, Güney Akım Projesine sağladığı desteğe karşın Türkiye Boğazlarında yaşanan tanker trafiğini minimuma indirmek için hazırlanacak Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı için Rusya’dan petrol getirme sözü almıştır. Güney Akım Projesi, Avrupa Birliği’nin Rusya’nın tedarikçi devlet olmanın yanında enerji transfer hattı sahibi sıfatı iler bulunduğ projelere destek olmaması ve Bulgaristan’la yaşanan izin dolayısıyla iptal edilmiştir. Rusya tarafından ekonomik anlamda değerli bir proje olmadığının ifade edilmesi neticesinde Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı da rafa kaldırılmıştır (Varoğlu, 2022, s. 23).

Türkiye ve Rusya arasında var olan enerji iş ortaklığı gelişim gösterirken, Türkiye, Rusya’dan doğal gaz alma konusundaki bağımlılık miktarını düşürecek, gaz temin ettiği devlet sayısını arttırıp çeşit sağlayacak ve geçiş devleti rolünü kuvvetlendirecek olan projeleri gerçekleştirmeyi sürdürmüştür. Petrol alanında Azerbaycan ile gerçekleştirilen enerji ortaklığı ilerletilerek doğal gaz alanına aktarılmış ve 2007’de Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı (BTE) kurulmuştur. Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattının devreye sokulmasıyla ilk kez Hazar Bölgesi’ne ait gaz Türkiye’ye taşınmış ve Türkiye’nin İran ve Rusya’nın ardından en çok doğal gaz temin ettiği devlet Azerbaycan olmuştur. Aynı sene inşası tamamlanan Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı aracılığı ile Azerbaycan’dan çıkarılan doğal gaz, ilk kez Türkiye toprakları aracılığıyla Avrupa Birliği devleti olan Yunanistan’a satılmaya başlamıştır. Bu sayede Azerbaycan, Rusya’nın tersine Türkiye’ye doğal gazı üçüncü devletlere satma şansını vermiş ve Türkiye’nin geçiş devleti rolüne katkı sağlamıştır (Uluslararası Politika Akademisi, 2015).

4.3.4 Türk akım projesi

Türk Akım, Rusya'dan başlayıp Karadeniz üzerinden Türkiye'ye aktarılması planlanan doğal gaz boru hattı projesinin adıdır. Türk Akım ilk olarak Aralık 2014'te

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Türkiye'ye gerçekleştirdiği resmi ziyaret sırasında duyurulmuştur (Steam Turk, 2017).

Türk Akım Doğal Gaz Boru Hattı Haliç Kongre Merkezi'nde 8 Ocak 2020'de düzenlenen Türk Akım Doğal Gaz Boru Hattı Açılış Töreni'ne, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin, Sırbistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Aleksandar Vucic ve Bulgaristan Başbakanı Boyko Borisov katılmışlardır (NTV, 2020). Türk Akım boru hattı Rusya'nın doğalgazını Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya nakledecek şekilde düzenlenen bir projedir. Türk akımı boru hattı en az 50 yıl boyunca faaliyet gösterecek şekilde tasarlanan proje için hükümetler arası anlaşma yapılmıştır (Anadolu Ajansı, 2022b).

Şekil 4.2 : (İLKHA, 2020).

Şekil 4.3 : (Anadolu Ajansı, 2022b).

Türk Akım Boru Hattı, devreye girmesiyle Batı Hattı devre dışı bırakıldı çünkü Batı Hattı ile Ukrayna, Moldovya, Romanya ve Bulgaristan sınırından sağlanan gaz nakil etmesi arz güvenlik, ekonomik ve politik açısından çok riskliydi (NTV, 2020).

Türk Akım Doğal Gaz Boru Hattı üzerinden 1 Ocak 2020-31 Aralık 2021 döneminde Türkiye'ye 18 milyar metreküp, Avrupa'ya 16,8 milyar metreküp gaz akışı sağlanmıştır. İki hattının her birinde 15,75 milyar metreküp olmak üzere toplam 31,50 milyar metreküp gaz taşıma kapasitesine sahip bulunan TürkAkım'ın ilk hattı Türkiye'ye gaz akışı sağlarken, ikinci hat üzerinden Boru Hatları ile Petrol Taşıma AŞ (BOTAŞ) ve Gazprom'un eşit ortaklığında kurulan TürkAkım Gaz Taşıma A.Ş. tarafından Avrupa'ya gaz aktarılmaktadır (Anadolu Ajansı, 2022b).

Türk Akım Boru Hattı Rusya'nın Anapa şehrinden Kıyıköy'e uzanan 930'ar kilometre uzunluğundaki iki deniz hattıyla 142 ve 70 kilometre uzunluğunda iki ayrı kara hattından oluşan Türk Akım Projesi, 31 Aralık 2019 itibarıyla gaz akışına hazır hale getirilmiştir. Hattın resmi açılışı ise 8 Ocak 2020'de yapılmıştır (Anadolu Ajansı, 2022b). Türk Akım Boru Hattı üzerinden ilk 1 milyar metreküp doğal gazın sevki, 27 Ocak 2020'de yapılmıştır. Bu gazın yüzde 54'ü Türkiye'ye, yüzde 46'sı Bulgaristan-Türkiye sınırına gönderilmiştir (Anadolu Ajansı, 2022b).

Gazprom'un alt şirketi Gazprom Export'tan 6 Ocak 2022 tarihinde yapılan yazılı açıklamada, Gazprom Export ile BOTAŞ arasında Türk Akım Boru Hattı üzerinden taşınmak üzere 4 yıl vadeli doğal gaz alım sözleşmesi imzalandığı bildirilmiştir. Sözleşme kapsamında TürkAkım doğal gaz boru hattı üzerinden 4 yıl boyunca yıllık 5,75 milyar metreküpe kadar gaz sevkiyatı yapılması planlanmaktadır (Anadolu Ajansı, 2022b).

Türk Akımı Boru Hattı enerji arz güvenliği açısından oluşturulan alternatif yollar aracılığıyla ve buna benzer işlerin Türkiye ile Avrupa Birliği arasında kurulan ilişkilere güven sağlamaktadır. Türk Akımı Projesi dış politikada oldukça ciddi bir yere sahiptir. Bunun yanı sıra Türkiye'nin yükselen enerji ihtiyacını karşılayacak olması açısından da önemlidir. Coğrafi avantajını bilen ve çok boyutlu bir dış siyaset geliştiren Türkiye'nin enerji konusundaki öncelikleri ele alındığında ilk olarak, temin edilecek enerjinin en güvenli yolla ve makul fiyatla temin edilmesi önemlidir. Buna ek olarak ise, enerji merkezi halini alma bağlamında atılan adımlara ilaveten enerji aktarımı açısından da ticari "hub" haline gelebilmek önem arz etmektedir. Burada söz edilen önceliklerin dikkate alınması ile gerçekleştirilecek işler ilerleyen dönemlerde Türkiye'ye ciddi getiriler sağlaması beklenebilir. Söz edilen tanımlama ile beraber "Türk Akımı dahilinde Avrupa'ya aktarılacak doğalgaz içerisinde Türkiye'ye ayrılmış olan 15,75 milyar m³ doğalgaz, son dönemlerde artış gösteren enerji ihtiyacının giderilmesi açısından oldukça önemli bir girişim olacaktır. 2014 senesinde Türkiye'nin doğalgaz tüketiminin 48,6 milyar m³ olduğu düşünüldüğünde bu projenin Türkiye'nin doğalgaz harcamasına yapacağı katkı açık bir şekilde gözlemlenmektedir. Son zamanlarda global ölçekli enerji projeleri içerisinde yerini alan Türkiye, Türk Akımı Projesi ile, enerji merkezi haline gelebilme konusunda ciddi bir adım atmıştır. Bunun yanı sıra meydana gelen Avrupa Birliği Rusya krizinde, Türkiye, Türk Akım'ının yanı sıra Güney Gaz Koridoru (GGK) dahilinde TANAP ve TAP projeleri aracılığı ile, enerjinin aktarılması ve dağıtılması açısından aracılık yaparak global küresel enerji haritası içerisinde ciddi bir konuma gelebilecektir. Enerjinin global piyasalardaki konumuna bakıldığında enerji merkezi olma anlamında yapılan bu girişimler, Türkiye'nin bölgesel bir etkenden global bir etken haline gelmesinde anahtar bir rol olarak tanımlanmaktadır (Yıldız, 2015, s. 1-40).

2014 yılı aralık ayında Rusya Devlet Başkanı Putin'in Ankara'ya düzenlediği ziyareti, Türkiye ve Rusya arasında kurulan enerji ilişkileri açısından ciddi bir dönemin başlamasına vesile olmuştur. 2014 yılının aralık ayında Putin'in Türkiye ziyareti esnasında, Türk Akımı Projesi Putin tarafından gündeme getirilmişti ve bu bağlamda Türk görevliler ile çeşitli görüşmeler gerçekleştirmiştir. Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan krizin ardından Türk Akımı Projesi aracılığıyla Ukrayna topraklarından geçerek Avrupa'ya ulaşan doğalgaz boru hattı için bir seçenek yaratılmasıydı. Bu projenin en temel sebebi ise; Avrupa Birliği'nin Rusya'ya üzerinde gerçekleştirdiği yaptırımlar ve Güney Akım hattı inşasında yapılan engellemelerdir, Türk akımı projesi, Türkiye ve Rusya için ne kadar önemli ise bir o kadar üçüncü ülkeler için önem taşımakta (Karagöl ve Kızılkaya, 2015, s. 1-6).

Amaçları kapsamında oldukça önemli girişimler gerçekleştiren Türkiye'nin tahmin edilebilir politikalar ile ilerlemesinde Türk Akımı ve benzer projeler sayesinde kazandığı avantajları ve elde ettiği söz hakkını ilerleyen dönemlerde de sürdürmesi, Türkiye açısından oldukça değerlidir. Rusya açısından Türk Akımı ismi düşünüldüğünde, sözcükten daha çok boru hattının görevinin ve Türkiye'ye karşı mevcut olan güvenin öncelik taşıdığını görmek mümkündür (Yıldız, 2015).

Bölgesel enerji hareketliliği konusunda Türkiye'nin bu rolü, Türk Akım aracılığıyla çok daha ciddi bir düzeye ulaşabilir. Yunanistan veya Bulgaristan'ın dağıtım merkezi şeklinde düşünülürken, o ülkeler yerine dağıtım merkezi olarak Türkiye'nin seçilmesi, enerji merkezi konumunu güçlendirecek ve her iki ülkenin ilişkilerine de karşılıklı fayda sağlayacak bir sonuç doğurabilir. Türkiye'nin dağıtım merkezi olarak seçilmesi enerji tedarik zincirinde daha etkin bir konuma gelmesini ve bölgesel ilişkileri güçlendirmesini sağlayabilir. Türkiye'nin bu görevi alması, enerji dağıtım merkezi görevini kuvvetlendirecek ve iki ülke ilişkilerinde tarafların her ikisinin de karlı çıkacağı pozitif toplamı bir netice verilmesi düşünülmektedir.

4.3.5 Akkuyu nükleer enerji santrali

Enerji kapsamında işbirliğinin olası maddelerinden bir tanesi de nükleer santral inşasıdır. Enerji konusunda gerçekleştirilen yakın ilişkiler, Türkiye'nin enerji açısından git gide Rusya'ya bağımlı hale geldiğini belirten eleştirilerin de artmasına yol açmaktadır. Fakat burada söz edilen bağımlılık durumunun tek taraflı gerçekleşmediğinden, arz-talep kapsamında Türkiye Rusya'ya ne kadar bağımlıysa,

Rusya da Türkiye'ye o kadar bağımlıdır. Türkiye'nin ellibeş senelik nükleer santral sürecinde nükleer santral için dört defa ihaleye girmesine karşın bu ihalelerden herhangi biri neticelenmemiştir. En son ise, Mersin Akkuyu'da inşa edilmesi öngörülen nükleer santral ihalesini yine ihaleye katılan tek grup olan JSC Atomstroyeksport-JSC, Park Teknik ve Inter Raoues'ten meydana gelen Rus-Türk işletme grubu tarafından kazanmıştır. İhale konusunda Danıştay, 2009 yılı Kasım ayında yürütmeye son verme kararı almıştır. Nükleer Santral inşası konusunda Rusya iş ortaklığı konusunda ısrarcı davranan Türkiye, daha sonra devletlerarası anlaşma aracılığıyla santralin inşasını Rusya'ya bermiş, iki ülke arasında uzun zamandır sürmekte olan nükleer santral diyalogları 2010 yılı haziran ayında neticelenmiştir. "Akkuyu Sahasında Nükleer Güç Santralinin Tesisine ve İşletimine Dair İş birliği Anlaşması" Türkiye ve Rusya arasında gerçekleştirilmiştir (Aslan ve Çakan, 2023).

Dönemin Rusya Devlet Başkanı Medvedev tarafından 12 Mayıs 2010 tarihinde Türkiye yapılan ziyarette sözü geçen anlaşmanın maddelerine göre nükleer santralin yapım ve işletimine dair haklar tümüyle Rusya'ya verilmesi kararı verilmiştir. Totalde 4,8 GW hacmine sahip dört farklı üniteden meydana gelecek nükleer santral için Rusya tarafından 20 milyar dolar yatırım gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Türkiye'nin ilk nükleer enerji reaktörü Türkiye'ye, minimum on beş senelik elektrik enerjisi alımı açısından garanti sağlamaktadır. On beş senelik alım garantisine dair sürecin sonunda Türkiye, santral kapsamında üretimi gerçekleştirilecek elektriğin her bir biriminde kazanılacak net kârın %20'lik kısmına da ortak olacaktır. Rusya tarafından tüm finansı karşılanacak olan nükleer santralde elektrik alım maliyeti Rusya tarafından 12,35 sente indirmiştir. (BBC, 2023a).

Proje dahilinde ünite 1 ve 2'de imal edilmesi planlanan elektriğin %70'i ve ünite 3 ve 4'te imal edilen elektriğin %30'luk kısmı ünitelerden her bir tanesinin devreye sokulmasının ardından 15 sene boyunca satın alınacağını garanti Türkiye tarafından verilecektir. Proje şirketi imal edilen elektriğin geriye kalan kısmını direkt kendisi elektrik pazarına satacaktır. Türkiye tarafından gerçekleştirilecek olan satın almanın miktarı 12.35 ABD senti/kWh şeklinde belirlenmiştir. Gerçekleştirilmiş anlaşma maddelerine göre atık idaresinden ve santralin sökülmesinden proje şirketi görevlidir. Anlaşmada belirtilen şekilde, kurum bu etkinliklerinin finansmanı için meydana getirilen fona 0.15 ABD senti/kWh katkı sağlayacaktır (BBC, 2023b).

Mersin'de kurulması ve inşa aşamasına geçilen nükleer santral, Türkiye'nin karşılıklı bağımlılığı açısından önemli noktalardan birini oluşturmaktadır. Burada söz edilen projenin kesintiye uğramasının hem Türkiye'yi hem de Rusya'yı negatif etkileyeceği görülmektedir. Rus Hükümeti oldukça yüksek oranlarda yatırımda bulunarak nükleer enerji teknolojilerini Türkiye'ye taşımaktadır. Türkiye bu proje kapsamında imal edilecek olan elektriğin sadece yarısı için alım garantisi sunmaktadır. Nitekim imal edilen elektriğin geriye kalan yarısı serbest piyasa şartlarında satılma mecburiyeti vardır. Nükleer enerji santralının hiç durmadan sürekli işlemesi gerektiği için serbest piyasa içerisinde satılacak elektriğin minimum biçimde fiyatlandırılacağı öngörülmektedir. Bu meselenin ise Türkiye enerji piyasasına oldukça büyük avantajlar getireceği görülmektedir. Bu sayede Türkiye nükleer teknoloji ve imal edilen elektriğin yarısı için piyasa şartlarının altında kalan enerji elde edebilecektir. Benzer şekilde Rusya açısından da diğer imal edilen yarısı için uygun ve sabit bir fiyata elektrik satarak iş ortaklığı ve kazanım elde edeceği gözlemlenmektedir. Neticede hem Türkiye'nin hem de Rusya'nın karşılıklı bağımlılık miktarları yükselmektedir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2016, s. 28).

Bu projenin dışında, Sinop'ta planlanan ikinci santral için de Rusya ile görüşmelerin sürdüğünü söylenmektedir. Aynı zamanda Güney Kore ile de temaslar gerçekleştirilmektedir. Türkiye'nin odak noktası, daha geniş çapta teknoloji transferine yöneliktir. Devletlerin ilerleyen teknolojik hamleleri ve artan nüfusları, enerji sektöründeki büyüme ile kıyaslandığında enerji taleplerindeki artışın dışa bağımlı olmadan karşılanmasının önemli bir sorunsal olarak ortaya çıkabildiği görülmektedir. Bu nedenle ekonomik büyümelerin rasyonel ölçekte gerçekleşebilmesi ve ekonomi hamlelerin sürdürülebilir ve yönetilebilir şekilde planlanabilmesi için enerji sektörüne yönelik iyi bir politika izlemesi bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda, Türkiye'nin kendi gelişimine yönelik enerji politikasını oluşturduğu ve etkinlik-etkililik bağlamında maliyet etkin çözümlere odaklandığı gözlenmektedir (Aslan ve Çakan, 2023).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye ve Rusya arasındaki tarihsel süreç oldukça köklü ve çok eski bir geçmişe dayanmaktadır. İki ülke arasındaki ilişkiler, Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar uzanmaktadır. Bu ilişkiler zaman içinde farklı evrelerden geçmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Rusya genellikle Osmanlı topraklarına karşı genişleme politikası izlemiştir. Bu durum zaman zaman çeşitli savaflara yol açmıştır ve iki ülke arasında gerilimleri artırmıştır.

1917 Devrimlerinin ardından Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla birlikte Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerde de önemli değişiklikler yaşanmıştır. Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında diplomatik temaslar başlamış, ikili ticaret ve ekonomik işbirliği geliştirilmiştir. Soğuk Savaş dönemi boyunca iki ülke arasındaki ilişkiler daha karmaşık bir yapı ifade ederken, Türkiye geleneksel dış politikasının bir sonucu olarak Batı bloğuna yakın dururken, Sovyetler Birliği ve Doğu bloğu görece uzak durulması gereken yer ve yönü ifade ediyordu. Ancak bununla birlikte bu dönemde bile bazen olumsuz bazen de olumlu diyalog kanalları açık tutulmuştur.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Rusya Federasyonu kurulmuş bu olay Türkiye-Rusya ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmasına sebep olmuştur. İki ülke, 1990'lar ve 2000'li yıllardan itibaren daha kapsamlı bir işbirliği hedefleyerek siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda daha fazla temas kurmuştur. Özellikle Türkiye, doğalgaz ihtiyaçlarını karşılamak için Rus gazına olan bağımlılığını arttırırken, Rusya da Avrupa'ya pazarını genişletme imkanına bulmuştur. Bu durum Türkiye'nin enerji koridoru olma rolünü artık enerji dağıtım merkezi olma hedefine dönüştürebilir. Türk-Rus ilişkilerinde enerji stratejileri, tarihsel sürece göz önünde bulundurularak değerlendirecek olursak, özellikle enerji sektöründe ortak projeler geliştirme konusunda büyük adımlar atmıştır. Örnek verecek olursak, Batı Hattı, Güney Akım, Mavi Akım ve Türk Akım Boru Hatlarından söz edebiliriz. En önemli başka proje ise, Akkuyu Nükleer Santral projesidir. Çalışma boyunca da gösterilmeye çalışıldığı gibi iş birlikleri iki ülke arasında karşılıklı bağımlılık yaratmaktadır. Türkiye enerji açısından Rusya'ya ne kadar bağlı olmuşsa Rusya da

Türkiye'ye jeopolitik açısından o kadar bağlı olmuş ve ilişkilerde var olan bağımlılık ilişkisinin merkezini enerji üstlenmiştir.

Günümüzde ise Türkiye-Rusya ilişkileri farklı ve kompleks dinamikleriyle devam etmektedir. Çeşitli konularda işbirliği yapılırken, aynı zamanda bazı anlaşmazlıklar ve gerilimler de yaşanmaktadır. Özellikle Suriye krizi ve farklı bölgesel çıkarlar nedeniyle iki ülke arasında zaman zaman gerginlikler yaşanmıştır. Ancak son yaşanan Ukrayna savaşında birçok dünya ülkesi Rusya ile ilişkilerini en düşük seviyeye indirirken; Türkiye ve Rusya'nın stratejik önemi, her iki ülkenin de bu ilişkilere önem vermesine neden olmuştur. İki ülke arasındaki diyalog kanalları açık tutulmakta ve sorunların diplomasi yoluyla çözümü için çalışılmaktadır. Türkiye ve Rusya'nın ilişkisinde herhangi bir gerileme yaşanmamış olması enerji unsurunun yarattığı karşılıklı bağımlılık ilişkisini doğrulayan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dolayısıyla bu çalışma, Türkiye-Rusya ilişkilerinde enerjinin karşılıklı bağımlılıktaki konumunu sorgulamış ve enerji alanında gerçekleştirilen proje ve işbirliklerine bakarak karşılıklı bağımlılığın asli unsurunun enerji olduğu sonucuna varmıştır. Öyle ki; Türkiye ve Rusya ilişkileri yine çalışmada gösterildiği üzere, gerek ikili gerekse de küresel düzeydeki olumsuzluklardan görece az etkilenmiş ya da etkilenmemiştir. Bunda iki ülkenin enerji konusunda birbirlerini yerleştirdikleri konum etkili olmuş ve iki ülke sorunları enerji merkezindeki bağımlılıkları noktasında çözüme kavuşturmuşlardır. Belirtilmesi gereken bir diğer husus da, söz konusu karşılıklı bağımlılığın asimetrik bir pozisyonu ifade etmesidir. Türkiye enerji bağımlılığı hususunda sorun yaşayan bir devlet olarak Rusya ile karşılıklı bağımlılık konusunda asimetrik bir konumda bulunmaktadır. Ancak Rusya'nın küresel ölçekte Ukrayna savaşı ile meydana gelen sorunlarla başa çıkma çabasının yanında, Türkiye'nin enerji arz güvenliği konusunda çeşitlendirme çabası söz konusu asimetriyi bozan bir duruma işaret etmektedir. Diğer yandan, Rusya'nın Ukrayna'ya karşı gerçekleştirdiği hareketla birlikte uluslararası konumunda meydana gelen değişikliklere paralel olarak Türkiye'nin özellikle Türk Akımı Projesi'nde gördüğümüz üzere daha dengeleyici ve Rusya'nın Batı ile ilişkilerini düzenleyici bir konuma eriştiği de gözlemlenmektedir. Ancak yine de sonuç olarak Türkiye-Rusya ilişkilerinde bağımlılık ilişkisinin temelini enerji oluşturmakta ve enerji arz güvenliği merkezi konumunu sürdürmeye devam etmektedir. Sonuç olarak bu çalışmada, Türkiye-

Rusya ilişkilerinin belirleyici unsurlarından biri olarak enerjinin rolüne odaklanılmış ve iki ülkenin özellikle enerji nakil hatları konusunda tarihsel süreç içerisinde kendini gösteren bir karşılıklı bağımlılık ve ortaklık içinde olduğu görülmüştür.

KAYNAKLAR

- Akgül, F.** (2007). Rusya'nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikaları'nın Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 5(3), 29.
- Aktaş, A.** (2022). Rusya-Ukrayna Savaşında İnsani Diplomasi Aracı Olarak Türkiye'nin Yumuşak Güç Kullanımı. *Tarih Okulu Dergisi*, 21.
- Anadolu Ajansı. (2014).** 5 soruda Rusya ve Ukrayna krizi (2021a). eylül. 09 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/5-soruda-rusya-ukrayna-krizi/2203164> adresinden alınmıştır
- Anadolu Ajansı. (2022b).** <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkakim-uzerinden-2-yilda-turkiye-ve-avrupaya-34-8-milyar-metrekup-gaz-tasindi/2467928> adresinden alınmıştır
- Aras, B., & Yorkan, A.** (2006). Avrupa Birliği'nin Enerji Güvenliği Ve Jeopolitik", . *Türkiye'de Enerji Ve Kalkınma Sempozyumu* (s. 24). İstanbul: Tasam Yayını.
- Aras, O. N.** (2011). *Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi Ve Stratejisi*,. İstanbul: İstanbul Der Yayınları.
- Arı, C. T.** (2002). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, hegemonya, işbirliği* (Cilt 3). İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Aslan, M., & Çakan, B. G.** (2023). Akkuyu Nükleer Enerji Santrali: Adana, Hatay ve Mersin Bölgesinde Nükleer Enerji Santrali ve Nükleer Güvenliğe Yönelik Görüşün Ekonomik ve Toplumsal Güvenlik Bağlamında Ölçülmesi . *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29.
- Aydın, N.** (2023). Türkiye'nin Denge Politikası ve Enerji. *IJVUTS*, 19.
- Aydoğdu, M.** (2022). 1939 1939 İngiliz-Fransız-Türk Antlaşması'na Dair Dikkatlerden Kaçan Bir Gerçek: Özel Anlaşma'da Yer Alan 'Erteleyici Madde'nin Kaldırılması. *Uluslararası İlişkiler dergisi*, 9(75), 83.
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2016).** *Türkiye'nin Nükleer Santral Projeleri*.
- Bakar, İ.** (2006). Jeopolitik yaklaşımlar çerçevesinde, soğuk savaş sonrası dönemde Türk-Rus yönelişleri . *Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi 67.
- Başarır, M.** (2019). Sovyet Rusya'nın 1925 Dostluk Ve Tarafsızlık Antlaşması'nın Feshine Yönelik Türkiye'ye Verdiği Notaların Türk Basınına Yansıması. *Araştırma Makalesi*, DOI:10.33431/belgi.523548

- Bayraç, H. N.** (2009). Küresel Enerji Politikaları Ve Türkiye: Petrol Ve Doğalgaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma. *Esogo Sosyal Bilimler Dergisi*, 15.
- Bayraç, H. N., & Aras, H.** (2007). *Dünya’da Ve Türkiye’de Sürdürülebilir Doğalgaz Politikaları*. Ankara: Tmmob Makine Mühendisleri Odası, Uluslararası Doğalgaz Kongresi Ve Sergisi Bildiri Kitabı.
- BBC.** (2007). https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/12/121207_south_stream adresinden alınmıştır
- BBC.** (2023a). BBC: <https://www.bbc.com/turkce/articles/cv2kj3kemlno>, 1.05.2024 adresinden alınmıştır
- BBC.** (2023b). BBC: <https://www.bbc.com/turkce/articles/cmmeldey0qeo>, 1.05.2024 adresinden alınmıştır
- Benhür, Ç.** (2008). Türk - Rus Siyası İlişkileri (1917-1920). *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 13.
- Benli, A. O.** (2011). *Rusya Federasyonu*. Ankara: T.C. Başbakanlık, Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi.
- Bilgin, M.** (2005). *Avrasya Enerji Savaşları*, Iq Kültür Ve Sanat Yayıncılık No: 126, İnceleme-Araştırma Dizisi.
- Birol, F.** (2009). World energy outlook 2006. *International Energy Agency*.
- Boersma, T.** (2014). The Cancellation Of South Stream Is A Pyrrhic Victory, At Best”, *Brookings*, [Www.Brookings.Edu/Blogs/Up-Front/Posts/2014/12/18-South-Stream-Pipelineboersma](http://www.brookings.edu/blogs/up-front/posts/2014/12/18-south-stream-pipeline-boersma), 45.
- BOTAŞ.** (2014). Doğal Gaz Alım Anlaşmaları,. [Http://Www.Botas.Gov.Tr/Index.Asp.](http://www.botas.gov.tr/index.asp), 01.05.2024
- BOTAŞ.** (2020). <https://www.botas.gov.tr/Icerik/turkakim-projesi-acildi/232>, 01.05.2024
- BOTAŞ.** (2022). <https://www.botas.gov.tr> , 01.05.2024
- British Petroleum** (2019). Enerji görünümü raporu. Erişim adresi: <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energyeconomics/energy-outlook/bp-energy-outlook-2019.pdf>
- Demiryol, T.** (2018). Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık ve Sınırları. 18.
- Develi, A., & Erdem, M.** (2023). Türkiye Yüzyılında Türkiye’nin Enerji Alanındaki Küresel Rolü. 4.
- Dinçer, M.** (2023). Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık Çerçevesinde Avrupa Birliği Rusya Enerji İlişkilerinin Analizi: Ukrayna – Rusya Savaşı’nın AB Enerji Politikası Üzerindeki Etkisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 41.
- Doğan, G. E.** (2017). Karadeniz Bölgesinde Boru Hatları Jeopolitiği. *Karadeniz Araştırmaları*, 15.

- Dokuzlar, B.** (2006). *Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğal Gaz (Orta Asya'dan Avrupa'ya)*. İstanbul: İq Kültür Sanat Yayını.
- Ediger, V. Ş.** (2007). Enerji Arz Güvenliği Ve Ulusal Güvenlik Arasındaki İlişki", Enerji Arz Güvenliği Sempozyumu, Genel Kurmay Atase Başkanlığı. *Startijik Araştırma*, 5.
- Ediger, V. Ş., & Durmaz, D.** (2017). Energy in Turkey and Russia's Roller-Coaster Relationship. *Insight Turkey*, 19(1), 135-156.
- Erdil, B.** (2018). Yeni Güç Savaşlarının Yeni Karadeniz Stratejileri. Karadeniz Araştırmaları, . *Karadeniz Araştırma*, 136.
- Erusam Stratejik Araştırma Merkezi.** (2019). Erciyes Üniversitesi: <https://erusam.erciyes.edu.tr/sayfa/1204/dunyada-en-fazla-dogal-gaz-rezervirusyada.html#:~:text=En%20az%20do%C4%9Fal%20gaz%20rezervine,7%20trilyon%20metrek%C3%BCple%20Katar%20izledi.01.05.2024> adresinden alınmıştır
- Euronews.** (2024, NİSAN 17). <https://tr.euronews.com/2023/01/28/turkiyede-resmi-izinle-ikamet-eden-yabanci-sayisi-13-milyon-ruslar-ilk-sirada> (01.05.2024) adresinden alınmıştır
- Gençalp, E.** (2014). Türk Basınında İkili Ziyaretler Boyutunda Türk-Sovyet İlişkileri (1965-1980). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 38.
- Gezal, F.** (2004). *Mavi Akım: Avrasya'da Çözumsuzlüğün Öyküsü*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Global İlişkiler Forumu.** Daha Büyük Daha İyidir - Transatlantik Bir Birliğin Gerekçeleri - Richard Rosecrance, <https://www.gif.org.tr/dusundurenler/daha-buyuk-daha-iyidir-transatlantik-bir-birligin-gerekceleri-richard-rosecrance>, 01.05.2024
- Gürkaynak, M. V.** (2009). Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık. *Uluslararası ilişkiler dergisi*, 21.
- Gürkaynak, M., & Yalçın, S.** (2009). Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık. *Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği*, 21.
- Hacısalihoğlu, İ. Y.** (1997). Trabzon şehrinde sarp sınır kapısının açılışından sonra ticaret fonksiyonundaki değişimler. *Türk Coğrafya Dergisi*, 18.
- Heywood, M.** (2021). Economic Policy and The Socio Economic Right in The South African Consituition 1996,20121 whay dont Talk Each Other. *Public Governance, University of Cape Town*, 27.
- Hodaloğulları, Z., & Aydın.** (2016). Türkiye İle Rusya Arasındaki Doğal Gaz İşbirliğinin Türkiye'nin Enerjigüvenliğine Etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 43.
- İLKHA.** (2020). <https://ilkha.com/dunya/abd-den-kuzey-akim-2-ve-turk-akimi-boru-hatti-projelerine-yaptirim-tehdidi-129809>, 13.05.2024
- Kakışım, C.** (2019). Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında Türkiye-Rusya Enerji İlişkilerinin. • *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, 23.

- Kantörün, U.** (2010). Bölgesel Enerji Politikaları Ve Türkiye. Bilge Strateji, Cilt 2, Sayı 3, Güz 2010
- Karagöl, E. T., & Kızılkaya, M.** (2015). Rusya-AB-Türkiye Üçgeninde Türk Akımı. *Seta Perspektif*(15), 1-6.
- Kegel, P.** (2016). A Comparison of Startup Entrepreneurial Acitivity Between The United States And Japan. *Journal of Management Policy and Practice*, 1(17).
- Keohane, R. O., & Joseph, N. Y. E.** (2015). Güç ve karşılıklı bağımlılığı yeniden ele almak. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12(46), 79-104
- .Keohane, R. O., & Nye, J.** (1989). *Powar And Interdependence*. New York: Harper Collinins Publishers.
- Kesgin, S.** (2023). Düşünce Dünyasında Türkiz. *Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 24.
- Keser, A.** (2020). Enerji Boru Hatları Ve Türkiye'nin Jeopolitiği. *Kitap,ISBN: 978-625-7049-04-7.Yayın, Ankara, Sertifika No: 47109.s.193*
- Kılıçarslan, E.** (2019). Küreselleşme Sürecinde Devletlerarası İlişkiler Siyasal İletişim ve Kamu Diplomasisi. *Pradgiama Akadimi*, 87.
- Kısacık, S., & Helvacıköylü, G.** (2020). Doğu Akdeniz'deki Enerji Temelli Askeri Güvenlik Gelişmelerinin Türkiye'nin Doğu Akdenizli Komşuları ve Küresel Güçlerle Olan İlişkilerine Yansımaları. *UPA Strategic Affairs*.
- Korkmaz, D.** (2023). Türk Dış Politikası'nda "Merkez Ülke" Kavramı ve Enerji Politikası İlişkisi: TürkAkım1. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 15.
- Kurban, V. & Cabbarlı, H.** (2019). Türkiye-Rusya İlişkileri Ve Uçak Krizinin Rus-Türk Kamuoyundaki Yansıları. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*Cilt 10, Sayı 2, 2019, ss. 105-118. DOI: 10.18354/esam.536906.
- Kurban, V.** (2014). 1950-1960 Yıllarında Türkiye İle Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, ss.253-282.
- Mammadov, A.** (2017). Karşılıklı Bağımlılık Kuramı Perespektifinde Zerbaycan Dış Politikasının Analizi. *Doktora Tezi,Sakarya Üniversitesi* 24.
- NTV.** (2020). <https://www.ntv.com.tr/ekonomi/turkakim-dogalgaz-boru-hatti-acildi,zsHS1-EeTUWkI30C40IKgw>, 01.05.2024 adresinden alınmıştır
- Oğan, S.** (2003). Mavi Akım Projesi: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği. *Aylık straeji ve Analiz dergisi*, 20.
- Önder, H. & Maden, N.** (2023). Avrupa Birliği'nin Kayıp Enerji Projeleri: Nabucco, Trans Hazar Ve Güney Akım/*Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 3(1), 33-56.Önder,H.İD, 0000-0002-3199-6678/Maden,N.İD. 0000-0001-5201-850X
- Özalp, M.** (2019). Küresel Ölçekte Türkiye'nin Enerji Arz Ve Talep Güvenliği. *Elektronic Turkish Studies*, 12.
- Özbaz, F.** (2011). Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri 1992-2010. *İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü*, 43.

- Özdemir, H.** (2002). 11 Eylül: Post Modern Savaşın Meladi Ya Da Dış Politika Mücadelelerinin Görünmeyen Boyutu. *süleyman demirel üniversitesi*, 21.
- Özel, C.** (2018). Yumuşak Güce Bütünsel Bakış. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1-27.
- Özer, Ç.** (2023). Soğuk Savaş Sonrası Rekabet Ve İş Birliği. *Akademik Hassasiyetler*, 20.
- Özkül, B. Ö.** (2009). Avrupa Enerji Güvenliğinde Türkiye'nin Yeri. *İstanbul Üniversitesi / Yüksek Lisans Tezi*, 26.
- Pala, C.** (2014). Irak: 21. Yüzyılın Yeni Enerji Deposu. *21. Yüzyıl Dergisi*, (55), 38-44.
- Rosecrance, R.** (1963). *Uluslararası İlişkide Temel Düşünürler ve Teoriler*. (Çevri, Çev.) Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Rosecrance, R.** (1987). Ticaret devletinin yükselişi. R. N. Rosecrance içinde, *Rise Trading State*. Basic Books , New York , 1987.
- Sakal, H. B.** (2019). Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerji. *Kapadokya Üniversitesi Yayınları*, 108.
- Sevim, C.** (2009). Geçmişten Günümüze Enerji Güvenliği Ve Paradigma Değişimleri. *Stratijik Araştırma Dergisi*, 94.
- Sezer, S.** (2024). Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Jeopolitik Sonuçları. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23.
- Sovacool, B. K., & Brown, M.** (2010). Competing Dimension of Energy Security; An International Perespective. *Annual Review of Enviroment and Resource*, 35, 77-108.
- Stream Turk.** (2017). <https://www.turkstream.info/tr/> 01.05.2024 adresinden alınmıştır
- Şahin, G., & Karan, M. B.** (2023). Güneydoğu Avrupa Bölgesi Doğal Gaz Piyasasının Ukrayna-Rusya Savaşı Sonrası Ekopolitiği. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27.
- Şahin, Y.** (2021). Gazprom'un Rusya İçin Öneminin Ekonomi-Politiği. *Fiscaoeconomia. E-ISSN: 2564-7504. 2021, Volume 5, Issue 2, 470-491. 2021, Volume 5, Issue 2, 470-491* <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fsecon>
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı.** (2014). "Enerji", <Http://Www.Enerji.Gov.Tr/Index.Php?Dil=Tr&Sf=Webpages&B=Enerji&Bn=215&Hn=12&Nm=384&İd=384>.
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı.** (2024). MART 20, 2024 tarihinde <https://enerji.gov.tr/neupgm-boru-hatlari-ve-projeleri> adresinden alındı
- Taşken, C.** (2014). İran'la Doğalgaz Anlaşmazlığı". *Ankara Strateji Enistütüsü*, 97.
- Tokgöz, E.** (2011). Dünden Bugüne Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkilerinde Üç Büyük. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensttitüsü Dergisi*, 9.

- Topsa, İ.** (2016). Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 22.
- TÜBA.** (2013). Tuba Faaliyet Raporu, <https://www.tuba.gov.tr/files/idari/2013-tuba-faaliyet-raporu.pdf>, 01.05.2024
- TÜİK** (2020) Bölgesel İstatistikleri <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/> , 2020
- TürkRus** (2024). TürkRus: <https://www.turkrus.com/729772-rusyada-kac-turk-yasiyor-xh.aspx>, 01.05.2024 adresinden alınmıştır
- Türkeş, İ., & Şahin, G.** (2023). Karşılıklı Bağımlılık Kuramı Çerçevesinde Türkiye-İsrail. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-18.
- Uluslararası Politika Akademisi.** (2015).
<https://politikaakademisi.org/2015/01/19/guney-akim-projesinin-iptal-nedenleri-uzerine/> 01.05.2024 adresinden alınmıştır
- Ulutaş, M.** (2008). *Küresel Enerji Savaşları Ve Türkiye'nin Konumu*, Cumhuriyet Enerji. Ankara: Emo Yayını.
- Ültanar, M. Ö.** (1998). *21. Yüzyıla Girerken Türkiye'nin Enerji Sisteminin Değerlendirmesi*. İstanbul: Tüsaİd Yayını.
- Ünal, M. S.** (2023). Türk Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet Yakınlaşması Ve Moskova Antlaşması. *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, 42.
- Üner, M.** (2016). Birinci Dünya Savaşı'nda Sibirya'daki Türk Esareti. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 13.
- Varoğlu, A.** (2022). Kuzey Akım ve Kuzey Akım-2 Boru Hatlarının Ekonomik, Politik ve Çevresel Açından Değerlendirilmesi. *Yer Altı Kaynakları Dergisi*, 23.
- Wagner, R. H.** (1988). *Economic interdependence, Bargaining Power, And Political Influence* (Cilt 42). London: Cambridge University.
- Yalçın, Z.** (2017). Avrupa Birliği'nin Enerji Politikaları Bağlamında Rusya'ya Olan Bağımlılığı. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22.
- Yavuz, T.** (2021, NİSAN 9). *Anadolu Ajansı*. Rusya ile eski bir Sovyetler Birliği ülkesi olan Ukrayna'nın ilişkileri, Kiev yönetiminin Avrupa Birliği'ne yakınlaşması üzerinden krizler başladı adresinden alınmıştır
- Yerasimos, S.** (1979). *Türk-Sovyet İlişkileri ekim devriminden milli mücadeleye*. Bursa: Uludağ üniversitesi.
- Yıldız T** (2015). Türk Akımı ve Tanap Rakip Değil. *Bloomberg*, 40.
- Yılmaz, M. E.** (2023). Türkiye-Rusya İlişkilerinin Gelişimi (1923-2023). *Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 22.
- Yüceer, S.** (2002). Tarihsel Perspektif İçinde Türkiye'nin Nato'ya. *Uludağ Üniversitesi dergisi*, 45.

ÖZGEÇMİŞ

TARANMIŞ
VESİKALIK
FOTOĞRAF

Ad-Soyad : Muzhda SARMACHAR

Doğum Tarihi ve Yeri :

E-posta :

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2021, Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
- **Yüksek Lisans** : 2024, Bursa Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Tezli Yüksek Lisans Programı

MESLEKİ DENEYİM VE ÖDÜLLER:

-
-

TEZDEN TÜRETİLEN ESERLER, SUNUMLAR VE PATENTLER:

-
-
-

DİĞER ESERLER, SUNUMLAR VE PATENTLER:

-
-